

Др. Василь Дмитріюк

Дорогами війни і миру

**Спомини з додатком матеріалів
до історії сім'ї**

Др. Василь Дмитріюк

*Дорогами війни
і миру*

Lp. Baer et successeur

Др. Василь Дмитріюк

Дорогами війни і миру

**Спомини з додатком матеріалів
до історії сім'ї**

2012

**Др. Василь Дмитріюк, Дорогами війни й миру.
Спомини з додатком матеріалів до історії сім'ї,
2012, 160 стор. Видано за ініціативою
та коштом родини др. Василя
Дмитріюка**

Рукописи до друку опрацювали Мирослава
та Володимир Дмитріюки

Висловлюємо щирі подяку п. Юрію Гаврилюку за співпрацю
при фаховій підготовці тексту, а також за зібрання фотографій
із місць подій та публікацій 1918-1920-х із відомостями
про громадську діяльність автора споминів.

*Тексти споминів подаються у редакції орієнтованій на норми
«Українського Правопису» Всеукраїнської Академії Наук
(Харків, 1926 р.). Передруки з преси 1918-1920-х
подаються у редакції першодруків.*

Подорож у минуле...

В серпні 1944 року родина д-ра Василя Дмитріюка, разом з кількома сотнями інтернованих, під військовою вартою переїхала польсько-німецький кордон в німецьких товарних вагонах, які котилися у невідомому для своїх примусових пасажирів напрямі. Потяг їхав із Варшави, де продовжувалися бої німецького війська з завзятими польськими повстанцями. Як виявилось пізніше, нас везли до німецького концтабору в Маутгаузені. Так почалася еміграційна епопея цілої нашої родини. Точно 62 роки пізніше, у серпні 2006 року, ми, з дружиною і цілою родиною, перелетіли німецькою авіалінією над цією самою околицею, щоб відвідати рідну Батьківщину і показати дітям той край, з якого походили їхні предки.

Маршрут подорожі – це віхи на шляху, яким мандрували наші батьки, прямуючи до своєї життєвої мети. Отже у Києві, який саме святкував 15-річчя Незалежності, відвідали Богословську Академію Київського Патріархату, Михайлівський Золотоверхий Собор та монастирський комплекс, де протягом кількох місяців 1918 року жив мій батько Василь, займаючи одну кімнату разом зі своїм братом Карпом. Відтак Канів та Чернеча гора – місце дороге кожному українцеві, а особливо Василеві Дмитріюкові, який виріс з Шевченковим «Кобзарем», як зі своїм національним дороговказом. Дальше Львів, Луцьк, Берестечко, Почаїв, врешті Кременець, в якому мій батько працював у 1930 році і де народилася моя дружина Слава. Тоді Холм, в якому батько вчився у Духовній Семінарії, а згодом і я – в українській гімназії, яка розміщалася у цьому самому будинку. Далі були Костомлоти – місце батькового народження, Кодень, і нарешті Тереспіль, де батько жив з родиною і працював аж до виїзду у Варшаву, у 1944 році.

Володимир Дмитріюк з родиною біля Михайлівського Золотоверхого монастиря, в якому у 1918 році проживав його батько др. Василь Дмитріюк зі своїм братом Карпом. На фото зліва: др. Зіна Дмитріюк Гайдучок (донька), Катя Гайдучок (внучка), Наталя Дмитріюк Воррен (донька), др. Андрій Дмитріюк (син), Архієпископ Димитрій (Рудюк), Мирослава Гаюк Дмитріюк (дружина), Володимир Дмитріюк, професор Київської Православної Богословської Академії Дмитро Степовик.

Родина Дмитріюків біля могили Тараса Шевченка на Чернечій горі у Каневі.

Багато вражінь, багато незабутніх споминів з давно пережитого відгукнулися в пам'яті. Саме тоді зродилося бажання увіковічнити події, про які розказував батько, щоб немилосердний час не стер всіх слідів із цього, що було ним пережите, а для народу і нащадків залишилася картина його барвистого життя, з многогранним досвідом.

На щастя батько залишив декілька рукописів мемуарного характеру, а в родинних альбомах збереглися фотографії з молодих років, і копії документів, які ілюструють різні періоди його життєвого шляху. Не прийшлося також довго вагатися з рішенням про підготовку цих споминів до видання друком. Випадкові, але щасливі обставини звели мене з істориком Юрієм Гаврилюком, редактором журналу «Над Бугом і Нарвою» і дослідником націєтворчих процесів на Підляшші, та взагалі на українсько-польському та українсько-білоруському пограниччі. Він з великою охотою погодився зайнятися виданням цієї книжки, доповнюючи її архівним матеріалом про батька і його підляську «вужчу батьківщину».

І так передаю в руки читачів збірку споминів, доповнену знімками, документами і відомостями про інших членів сім'ї. Сподіваюсь, що поміщений тут матеріал буде корисним вкладом в українську мемуаристику і гідним вшануванням праці д-ра Василя Дмитріюка на користь рідного українського народу, який він любив щирим серцем.

Володимир ДМИТРИЮК

Бофало, листопад 2011 року

Ось так зараз виглядає тихе плесо Бугу, над якого берегом колись почала-ся історія доктора Василя Дмитріюка та його родини. Фото 2006 року.

Життєпис доктора Василя Дмитріюка

Доктор Василь Дмитріюк народився 1 січня 1890 р. в селі Костомлоти, Ду повіті Біла-Підляська на Південному Підляшші. Його батько, Роман Якимович Дмитріюк, був одружений два рази. З першою дружиною Мартою мав сина Ігнатія, а після її смерті одружився вдруге – з Марією Дирда. Вони мали 9 дітей і були відомі тим, що всім своїм дітям дали середню або вищу університетську освіту. Так згадує про це др. В. Дмитріюк: «Батькам було нелегко, часом сусіди селяни дорікали батькові, що він сам тяжко працює як віл, а всіх своїх дітей віддав в науку, тоді він тільки рукою махав та казав: як діти виростуть та підучаться, то дістануть легшу працю і мені допоможуть». В родині Романа Дмитріюка було таке неписане правило: коли один син трохи підучився і вибився в люди, допомагав-тягнув за собою молодшого.

В 1897 році малий Василь почав ходити до школи в своєму рідному селі, а 1901 року його віддали до Холмського Духовного Училища. Вчився він добре, хоч все навчання велося російською мовою, а в них вдома говорили виключно «простою» мовою. (Так тоді там називали українську, а про Україну ні вони, ні інше тутешнє автохтонне населення, яке називали «малоросами», або «хахлами», нічого не знали і не мали жодного поняття).

В 1905 році Василь вступив до Холмської Духовної Семінарії. Так він сам говорив про цей час: «Я мав непоганий тенор, заробляв на прожиття тим, що працював як дяк в домовій архієрейській церкві у єпископа Євлогія, за що одержував келію, монастирські обіди, 4 фунти цукру, і 1/4 фунта чаю місячно. Також давав репетиції для слабших студентів». Під час навчання в семінарії вчитель російської літератури мимохіть звернув увагу свого учня на «малоросійську» письменність, і від цього часу він «став уважніше переглядати і шукати, що є малоросійського в книжках».

В цьому часі старший брат Карпо, студент філології в Петербурзькому Університеті, вже належав до Української Студентської Громади та став щирим українцем, бо відчув поклик рідної крові. Одного разу прислав Шевченка «Кобзар» і написав: «Братуку Васильку, даймо собі присягу, що відтепер будемо листуватися тільки нашою рідною українською мовою». В листі описав йому дещо про український рух. Від того часу Василь не розлучається з «Кобзарем», вивчає його вірші, а коли приїжджає додому читає його батькам і всім сусідам, що збираються в них у хаті, та стає відданим патріотом свого народу. Між братами Василем і Карпом була щира братерська любов, яка в'язала їх аж до смерти Карпа в 1921 році.

По скінченні Холмської Духовної Семінарії, в 1909 році Василь Дмитріюк вступив на медичний факультет Варшавського Університету. Він відразу ввійшов у тісний зв'язок з українцями і від 1909 до 1914 р. належав до українського студентського гуртка при Українській Громаді в Варшаві. Головою Громади на той час був професор Зиновій Гутників. Під його кермою В. Дмитріюк ще більше став свідомим українцем. Члени гуртка мали постійний зв'язок з українськими студентськими громадами при інших російських вищих школах. При тому в Громаді можна було набути українські книжки, газету «Рада» та інші.

При Варшавському Університеті, як при майже всіх інших російських вищих школах, існували т.зв. землячества, по територіях, звідки походили студенти. Існувало і Холмське Землячество, яке нараховувало коло 30 студентів холмщаків, але з них до Української Громади належало лише два студенти: Василь Дмитріюк та Тиміш Олесіюк, пізніше студентка Ольга Левицька. Холмське Землячество часто влаштовувало вистави та концерти в Холмі і в Варшаві, для того, щоб зібрати гроші на підтримку незаможних студентів. Дуже часто запрошували В. Дмитріюка виступати на тих концертах з деклямацією. Він радо приймав ці запрошення, але під умовою, що буде деклямувати виключно твори українських поетів: Шевченка, Франка, Старицького, Руданського. (Тут треба згадати, що др. В. Дмитріюк був прекрасним декляматором навіть в похилому віці, та майже до кінця свого життя часто виступав на святочних академіях). В березні 1914 року він виступив на академії в честь Тараса Шевченка. Деклямував «Посланіє», за що був викликаний на допит до обер-поліцмейстра міста Варшави. Йому закидали, що читав заборонені, протидержавні вірші. Справа була передана до прокуратури і невідомо, чим би вона закінчилася, та вліті 1914 року почалася Перша Світова Війна і тоді, вже як лікаря, др. Василя Дмитріюка покликали до російського війська. Так та судова справа і завмерла.

До кінця квітня 1915 року 62 Суздальський полк, в якому служив др. Дмитріюк, був на фронті в Східних Прусах і в Польщі. На початку травня полк перекинуто до Галичини, в район Миколаєва над Дністром. Дуже зрадів молодий лікар тим новим місцем постою, бо думав зустрітись в Галичині зі свідомими українцями, та більше як три місяці шукав він за ними без успіху. Перші зустрічі в Галичині були з москвофілами, які твердили, що Україну вигадали німці та австрійці. Як лікарю-старшині в російському військовому однострої, йому було трудно входити в суперечки з москвофілами. Пізніше йому траплялось зустріти інтелігентів, які на натяк про українські справи відповідали, що вони старорусини і про українців нічого не знають. Уніформа російського офіцера лякала багатьох. Вже пізніше, в околицях Золочева, Тернополя і Збаража, він зустрічав свідомих українців, а між ними священника зі села Майдан-Гологірський, о. Ярослава Кекіша, щирого патріота, з яким заприятелював і ця приязнь тривала навіть на еміграції.

Революція в 1917 році застала полк др. Василя Дмитріюка в Галичині, на Тернопільщині. Тоді стало легше говорити. Молодий лікар заходився українізувати вояків-«малоросів». Він скликав віча, влаштовував бесіди або, ризикуючи своїм життям, входив в окопи і там говорив солдатам про Україну. Одного разу, коли він був в окопах, трапився такий випадок: коли після його вияснення воякам про Україну, вони почали співати «Ще не вмерла Україна...», то з другої сторони залунав спів «...Душу й тіло ми положим». Видно було, що по другій стороні є січовики – галичани.

В цей час його вибрали делегатом в Київ на Другий Військовий З'їзд. На з'їзді його обрали до редакційної комісії, головою якої був Симон Петлюра. Саме тоді обидва познайомилися. Повернувши на фронт, др. Василь Дмитріюк перейшов до українізованих військових формацій та став дивізійним лікарем 4-ої дивізії 6-го армійського корпусу.

По розвалі фронту, він разом зі санітарними частинами прибув до Бердичева, а звідти до Житомира. В Житомирі на залізничній станції зустрів Симона Петлюру, який запропонував йому вступити до Слобідського коша. Після підписання Берестейського договору 9 лютого 1918 року, разом зі штабом, на чолі якого був Симон Петлюра, др. В. Дмитріюк прибув до Києва. Німецькі війська вступили до Києва на другий день. В Києві пощастило йому віднайти свого старшого брата Карпа, який чудом врятувався від московського терору, і вони разом замешкали в Свято-Михайлівському Золотоверхому монастирському комплексі при вулиці Трьохсвятительській, №.8.

Вийшовши з війська, разом з першою групою українських урядовців подався до Берестя, щоб там разом з губерніяльним комісаром Олександром Скорописом-Йолтуховським організувати знищене війною життя людности, яка почала повертатися додому. Праця була дуже тяжка, але він з запалом взявся до неї. Населення тих земель на початку війни було виселене російським урядом в глиб Росії. Цілі околиці Холмщини, Берестейщини і Підляшшя були спалені і спустошені відступаючим російським військом, а те населення, що залишилося, вело напівголодне життя.

Міністр здоров'я УНР призначив др. Василя Дмитріюка губерніяльним організатором медично-суспільної служби на Берестейщину, Холмщину і Підляшшя, з осідком в Бересті. Тут він організує лікарську амбулаторію і український шпиталь. Помагає активним українцям – губерніяльному комісарові освіти Карпові Дмитріюкові і його заступникові Тимошеві Олесіюкові організувати курси українознавства для учителів, сам на цих курсах викладає гігієну. Він виїжджає на села лікувати бідних поворотців з біженства, які обдерті, голодні і хворі вертаються до своїх знищених війною домів, старається дати допомогу всім. Але страшна епідемія тифу, яка тоді косила людей і його не обминула. Тяжко захворів, пролежав в шпиталі три місяці, а після видужання, помалу почав займатися приватною лікарською практикою та працювати у жидівській амбулаторії Товариства «Бака Хейлем».

В квітні 1920 року він одружився з Олександрою Криницькою, донькою українського православного священника Ігнатія Криницького, сестрою адвокатів Володимира і Василя Криницьких, які своїми порадами і співпрацею допомагали організувати українське життя Берестейщини.

Ще в лютому 1919 року Бересть був захоплений поляками, які почали з цього, що розгромили тут всі українські установи, арештували український комісаріят на чолі зі Скорописом-Йолтуховським і майже всіх учителів, та посадили їх в тюрму у цитаделі. По містах і селах закрили українські школи, а відкрили свої польські. Робили перешкоди відкривати православні парафії, а церкви переробляли на свої костели. Шпиталі і амбулаторії перебрали в свої руки. На короткий час все українське життя притихло, але не на довго. Др. В. Дмитріюк не міг спокійно сидіти – він береться з рештою «недобитків» українців організовувати культурне життя, яке перервалося в неприхильних умовах.

Почали старатися про легалізацію Товариства «Просвіта», що було організоване ще при українській владі. Йому помагали брати Криницькі, Г. Олесіюк, П. Артем'юк, В. Соловій, О. Базилевич, Павенський, Шепченко, Пархоцік та інші. Довго це не вдавалося, бо польська влада робила всякі перешкоди. Поляки визнавали українців за «тутешніх» та зараховували їх до білорусів або поляків. В 1921 році др. Василь Дмитріюк втратив свого дорогого брата і щирого друга Карпа Дмитріюка, який помер від туберкульозу. Цю втрату він дуже відчув і тяжко пережив, а щоб пам'ять про Карпа скоро не завмерла, він продовжує почату ним роботу.

В 1922 році в Бересті, на доручення Центрального Українського Виборчого Комітету, др. Василь Дмитріюк організував кандидатів на вибори до польського сейму, та очолив список Бльоку Національних Меншостей у Берестейській виборчій окрузі. Хоч, здавалося, надія на успіх була малою, однак кандидати Бльоку отримали тут три з п'яти посольських місць: двох українців – др. В. Дмитріюк і С. Хруцький, та один жид – рабін Мінцберг.

Під час своєї каденції в польському Сеймі, від 1922 до 1927 року, др. Василь Дмитріюк належав до Комісії Здоров'я та Комісії Суспільної Опіки. Тоді, будучи послом, оборонив грошову допомогу від польського уряду для українських вояків, які були інтерновані в польських таборах. Український Клуб, на прохання українців з Галичини, делегував др. Дмитріюка до Львова на оглядини тіла тортурованої і замордованої у польській в'язниці Ольги Басараб, які він зробив разом з українським лікарем зі Львова др. М. Панчишиним. Часто інтервеніював у різних справах, важливих для українців, в міністерствах. Також відбував посольські звітодавчі віча в Галичині, на Волині, Поліссі та Холмщині. Він добився легалізації берестейської «Просвіти» і був вибраний її першим головою. З його допомогою відкрито Українбанк, сільсько-господарську кооперативу «Село», і засновано приватну українську школу ім. Олекси Стороженка (її першим керівником був Павло Артем'юк, пізніше архієпископ УАПЦ Платон).

В 1930 році др. Василь Дмитріюк перенісся в Кременець на Волинь, але в 1931 році повернувся до Берестя, де відновив свою приватну практику і працював в «Касі Хворих». Через всякі інтриги, які завдавала йому польська влада, в 1933 році переїхав на Підляшшя до Тересполья. Це були його рідні землі, довколишнє населення його добре знало, як свого українського доктора та бувшого посла, і тому масово йшло до нього за потребою. В 1938 році повітовий староста в Білій-Підляській викликав доктора до себе і вимагав від нього негайного виїзду з Тересполья, мовляв він займається протидержавною агітацією. Українські послы В. Целевич і С. Баран інтервенювали в цій справі в уряді, і др. В. Дмитріюк залишився на місці.

З вибухом Другої Світової Війни польська влада тисячами арештовувала свідомих українців та ув'язнювала їх в концентраційному таборі в Березі-Картузкій. 3-го вересня 1939 року арештували і др. В. Дмитріюка. Разом з іншими арештантами його пішки вели до Берези-Картузкої, але тому, що ця околиця вже була зайнята німцями, ув'язнили всіх в таборі примусової праці в Дивині, де він пробув аж до приходу німців.

По розвалі Польщі, др. В. Дмитріюк повернувся до Тересполья, який опинився під німецькою, гітлерівською окупацією. Продовжував лікарську практику і в той сам час був головою Українського Допомогового Комітету. Його дім в Тересполі став притулком для українців, яким вдалося вирватися з більшовицької неволі, які працювали на Підляшші, а потім готовилися вернутися в Україну з похідними групами. При його допомозі в Тересполі організувано українські установи: кооперативу «Надбужанка» і молочарню.

В лютому 1943 року його арештувало німецьке Гештапо і перетримувало у в'язниці в Бересті. Тоді були арештовані С. Хруцький, Микитюк, П. Пилипчук, В. Пантелевич, І. Гнойовий і багато інших свідомих українців – інтелігентів і селян. Багатьом з них не пощастило вийти на волю і вони спочивають вічним сном в берестейських могилах. Після місячного перебування в ізоляторі і довжелезних допитів, др. Дмитріюка звільнили.

Зі зближенням більшовицького фронту, він та родина (дружина, двоє дітей і сестра дружини О. Левицька) виїхали до Варшави, де 1 серпня почалося польське повстання. Разом з польським населенням, яке німці підозрювали в співпраці з повстанцями, їх вивезли до концтабору в Маутгаузен (Австрія). Там родину розлучили – чоловік окремо, жінок окремо і дітей окремо. Прийшлося тяжко пережити розлуку, бо нічого не знав про долю родини, та ласка Божа була над ним і всією його родиною. Наближався кінець нацистського панування. Із-за браку лікарів по цілій «Великонімецьчині», його з родиною звільнили з табору і призначили на працю окружного допоміжного лікаря в Кірхшляг у Чехії (тоді – Reichsgau Oberdonau), де жив з родиною і працював аж до закінчення війни і приходу в квітні 1945 року американського війська.

Щоб оминати репатріацію на совітську «родіну», він з родиною переїхав до Баварії в місто Карльсфельд біля Мюнхену, де вже організувалися табори для переселенців UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration – Допомогова Адміністрація Об'єднаних Націй). Тут він працював в

Українській Харитативній Службі. Коли табір ліквідовано, його з родиною перевезли до табору в місті Берхтесгаден, який українці назвали «Орлик». В цьому таборі працював у таборовій лікарні, а згодом як санітарний інспектор Міжнародної Організації у Справах Біженців (ІРО) на цілу округу Бад Райхенгаль, де було кілька таборів переселенців різних національностей (українців, латишів, жидів, поляків та інших).

20 грудня 1950 року прибув з родиною на вільну землю Вашингтона. Спочатку оселився в Філядельфії, де працював в «Назарет Шпиталі», потім у «Сі В'ю Шпиталі» на Стейтен Айленд в Нью-Йорку, а врешті в 1954 році переїхав до Бофало, де працював в «Колумбус Шпиталі» аж до часу, коли пішов на повну пенсію в 1967 році.

Др. Василь Дмитріюк належав до багатьох українських організацій: Українського Лікарського Товариства Північної Америки (УЛТПА), Українського Національно-Державного Союзу (УНДС), Об'єднання Прихильників Української Народної Республіки, Комітету Вшанування Пам'яті Симона Петлюри в США і був членом Союзу Українських Ветеранів. В 1936 році був нагороджений Хрестом Симона Петлюри (ч. 3), а в 1957 році нагороджений Воєнним Хрестом (ч. 175).

Він був глибоко віруючою людиною. Всюди, де б він не проживав, був членом Української Автокефальної Православної Церкви. В місті Бофало був членом Парафії св. Тройці Української Православної Церкви, та членом Братства св. Андрія Первозванного. Співав у церковних хорах, читав Апостола і часто допомагав дякам під час Богослужб. Часто виступав з рефератами і деклямаціями на академіях у честь Тараса Шевченка, Симона Петлюри, Івана Франка.

Др. Василь Дмитріюк помер 11 листопада 1973 року. Залишив люблячу дружину Олександру, яка ділила з ним радісні і сумні хвилини життя, доньку Таїсу з чоловіком Юрієм, внуків Олену і Василя Потієнків, сина Володимира з дружиною Мирославою, внуків Зіну, Наталію і Андрія Дмитріюків. Його дружина, Олександра Гнатівна з Криницьких Дмитріюк померла 13 серпня 1982 р.

Др. Василь і Олександра Дмитріюки поховані на цвинтарі св. Матвія у Вест Сенека, коло міста Бофало, штат Нью-Йорк, США. (Section A, Lot 682, Grave 3&4).

Хай цей короткий життєпис залишиться для майбутніх поколінь на вічну пам'ять про щирого українця-патріота, який понад усе любив свій многострадальний нарід, який віддав цьому народові увесь свій великий талант.

Мирослава ГАЮК-ДМИТРИЮК

3 серпня 2010 р.

У родинному колі. 1959 рік – США

Сидять зліва: Ольга Левицька, Олександра Дмитріюк, (на колінах внучка) Олена Потієнко, др. Василь Дмитріюк.

Стоять зліва: Мирослава Гаюк Дмитріюк, (на руках доня) Зіна Дмитріюк, Володимир Дмитріюк, інженер Іван Гнойовий, Юрій Потієнко, Таїса Потієнко, (на руках син) Василь Потієнко.

*Ольга з Криницьких Левицька – сестра Олександри з Криницьких Дмитріюк

*Олена Потієнко – донька Юрія і Таїси з Дмитріюків Потієнко

*Мирослава з Гаюків Дмитріюк і доня Мирослави та Володимира Зіна

*Інженер Гнойовий, полтавець, підстаршина Армії УНР, скінчив Українську Господарську Академію в Подєбрадах, громадський діяч на Берестейщині (опікувався могилою Олекси Стороженка).

*Юрій Потієнко – син протодиякона о. Василя Потієнка, голови Всеукраїнської Православної Церковної Ради та близького співробітника Митрополита УАПЦ Василя Липківського.

*Василь Потієнко – син Таїси і Юрія Потієнко.

Др. Василь Дмитріюк деклямує «Посланіє» Тараса Шевченка, 1969 рік

З великої серії і окремих поодиноким
Рідних, Природних і Займалих,
що 11-го листопада 1973 року у Боффало, Н. Й.,
на 82-му році життя, відійшов у Вічність
наш Надзвичайний і Великий МУЖ
та наш Улюблений ТАТО і ДІДУСЬ

**бл. п.
Д-р ВАСИЛЬ РОМАНОВИЧ
ДМИТРИЮК**

лікар, довголітній постійний працівник на громадському і приватному заводі, заводі, член багатьох українських професійних, громадських, церковних та політичних товариств і організацій та пірний до останнього віддачу свої Матері-Україні і улюбленій землі Нього прадка Шляхачин і Халцишин.

Похоронен відбувся в середу, 14-го листопада 1973 р. в українській православної церкві св. Тройці, 500 Нью-Йорк Булевард, Боффало, Н. Й.

В Бездірях спочиває:

дружина — ОЛЕНКА АНДРА
дочка — ТАКА ПОТЮШКО з мужем ЮРИЕМ
та дітьми ОЛЕНКОЮ та ВАСИЛЕМ
сини — ВОЛОДИМИР та дружиною
ОМЕРКОСТАВОВО та дітьми: ЗИНОВО,
НАТАШОВО та АЛЕКСИЕМ
остри — ВІРА та дітьми і внуками
та бабуся і дідина Гедина в Америкі
в Україні.

**Товариство Прихильників УНР
в Боффало, Н. Й.**

ділиться з Українським Громадянством сумною вісткою про те,
що 11-го листопада 1973 року відійшов у Вічність
довголітній член У-и, бувалий Гелом та
співпрацівник член України

**СВ. П.
Д-р ВАСИЛЬ ДМИТРИЮК**

ВІЧНА ЙОМУ ПАМ'ЯТЬ!

Родні Найбільше милосердно глибоко співчуття.

УПРАВА ТОВАРИСТВА

Клепсидри надруковані
в листопаді 1973 року
у щоденнику «Свобода»,
після смерті д-ра
Василя Дмитріюка

Братство св. Андрія Первозваного при Українській Православній Церкві св. Тройці в Боффало ділиться сумною вісткою, що 11-го листопада 1973 р. відійшов у вічність

БЛ. П. Д-Р ВАСИЛЬ ДМИТРИЮК

відомий лікар, церковний та громадський український діяч, член Братства св. Андрія і Парифії св. Тройці.

Родні Покійного силдаємо сердечні співчуття в їх великому смутку і молитимось за спокій душі Покійного нашого брата.

Вічна Йому пам'ять!

**УКРАЇНСЬКЕ ЛІКАРСЬКЕ ТОВАРИСТВО ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ
ВІДДІЛ в БОФФАЛО, Н. Й.**

ділиться з Українським Громадянством сумною вісткою,
що 11-го листопада 1973 року, на 82-му році життя відійшов у Вічність

**Д-р Мед.
ВАСИЛЬ ДМИТРИЮК**

член Українського Лікарського Товариства, заслужений український політичний і громадський діяч.

Достойній Родні Покійного милосердно висловлю найглибшого співчуття.

ВІЧНА ЙОМУ ПАМ'ЯТЬ!

Могила доктора Василя Дмитріюка, та його дружини Олександри з Криницьких, на цвинтарі св. Матвія у Вест Сенека, коло міста Бофало (штат Нью-Йорк, США)

СПОМИНИ

Від упорядників

Др. Василь Дмитріюк залишив кілька рукописів зі споминами, в яких більш детально описав окремі періоди свого життя. Про перший період написані два окремі спомини: про перебування на фронті в Галичині та проведений там же, на Тернопільщині, перший період Визвольних Змагань («Спомин про Галичину 1915 – 1917 років» та «Спомини з 1917 року»). Черговий період описують «Спомини з 1918 – 1927 років» – про організацію української влади в Бересті та відновлювання українського національно-культурного життя в умовах Польської державности. А врешті – спомин «На Підляшші перед Другою Світовою Війною», в якому описаний передусім період лікарської практики у Тересполі (1932-1939 роки).

Ці спомини були написані в міру можливостей, тобто в час вільний від лікарської праці, поміж 1956 та 1965 роками, переважно на прохання приятелів, щоб подати детальніші відомості про історичні події в Україні – яких др. Василь Дмитріюк був безпосереднім учасником.

Окрім цього, приблизно в 1960 році, написана була ним «Автобіографія і спомини», яка розширює хронологічні рами вище перерахованих споминів (тут описаний період до 1915 року, а також період від вибуху війни у вересні 1939 р.). У дечому доповнює вона текст «На Підляшші перед Другою Світовою Війною», а у відношенні до 1915-1927 років є скороченою версією вище перерахованих споминів. Прагнучи подати читачам впорядкований корпус споминів, вирішили ми окремі її частини, які подають новий матеріал, відокремити та розмістити у хронологічному порядку разом зі споминами 1915-1939 років. Натомість з частини, яка є паралельним описом подій 1915-1927 років, вилучили ми лише окремі абзаци або речення, які вносять нову інформацію, та доповнили ними відповідні місця основного тексту споминів.

Від автора

Після намовлянь деяких моїх друзів та знайомих, як хоч би професора Остапа Грицяя, відважуюсь написати свої спомини. Мій вік, – 62 роки, – ніби уповноважує мене це зробити. Бо що ж людям старшого віку робити, як не писати мемуари?

Чи буде це цікаве, чи ні – покаже майбутнє. Однак, як переконують мої друзі, було б великою шкодою не показати світові цього, що я пережив, бачив, у чому сам переконався.

Мої розповіді проф. Грицаєві, у 1950 році в Берхтесгадені, зробили на нього таке враження, що він просто сказав: «Пане докторе, це надзвичайно цікаві речі. Опишіть їх!». Я тоді відповів: «Я не майстер пера, я звичайна людина, а Ви, Пане Професоре, те що від мене чуєте – одягніть в мистецькі літературні форми, може воно тоді буде цікаве для нашого громадянства». Тепер сідаю, щоб без всякої мистецької прикраси описати мої переживання у роки війни та добу змагань за краще майбутнє нашого народу, особливо на західних теренах, що довгі роки були відірвані від центру України.

Др. Василь Антонюк

Студент медицини Василь Дмитріюк (праворуч) із товаришем (1910 рік)

Родина, шкільні і студентські роки

Я народився 1 січня 1890 року в селі Костомлоти Більського повіту, Сідлецької губернії (по російській номенклатурі). Мій батько Роман і мати Марія – селяни з середнім достатком (мали 9 моргів поля, не дуже доброго, в 9 різних участках). Вони були відомі в цілій околиці з того, що не залишали своїх дітей, яких було дев'ятеро (ще кілька померло), при хліборобській праці, а старалися всім дати освіту. Тяжко було батькам допомогти всім, тому було встановлено таке правило, що коли старший син підучився трохи, то тягнув за собою молодшого. Сусіди-селяни докоряли батькам: «Що ж то ти, Романе, всіх дітей віддаєш в науку, а сам працюєш як якийсь невільник». Та батько тільки рукою махне: «От, каже, як діти виростуть та підучаться, то дістануть легшу працю і мені допоможуть».

І так найстарший син Гнат, після скінчення Духовної Школи в Холмі – став дяком. Другий син Іван, скінчивши Духовну Семінарію в Холмі, вступив на медицину до Юріївського Університету (Дорпат). Він помер від туберкульозу. Третій син, Дем'ян, після скінчення Учительської Семінарії в Білій-Підляській – учителював. Четвертий син, Карпо, скінчив Духовну Семінарію в Холмі та філологічний факультет у Петербурзі і став гімназійним учителем у Варшаві, а пізніше, у 1918 році був Комісаром Освіти на окупованих німцями теренах Холмщини, Підляшшя, Полісся та західної Волині. Він помер у 1921 році, в мене на руках. Сестра Наталка, після скінчення церковно-учительської школи, учителювала. Вона одружилася з дяком Пилипчуком, їх діти свідомі українці. Черговий син – це я – дістав освіту в початковій школі в Костомлотах, потім у Духовному Училищі та Духовній Семінарії в Холмі, а медичний диплом лікаря дістав у Варшавському Університеті, в 1914 році. Молодший брат Яків вчився в Учительській Семінарії в Білій, тоді в Чугуєвській офіцерській школі, та став старшиною царського війська. Він був вбитий на Буковині в перший день після прибуття на фронт, у 1916 році. Сестра Віра скінчила Учительську Семінарію в Прилуках, одружилася з Миколою Щуром, який згодом став священником. Окрім цих дітей були Сергій і Олександр, які вмерли в дитинстві. Найменший брат Сергій помер у 1909 році. Мій тато і мама були евакуйовані 1915 року на Чернігівщину. Я тоді був військовим лікарем на фронті і помагав їм грішми.

Почну опис свого українського освідомлення з періоду навчання у духовній семінарії, бо до того часу, крім цього, що вдома вживали ми українську мову (як ми її називали – «просту») про українство я нічого не знав. Раз, будучи вже вихованцем другої кляси духовної семінарії, на лекції «русской словесности» сталося таке. На попередній лекції учитель Лівотов викликав мене, я відповідав, дістав хорошу оцінку «4», і до наступної лекції вже не готовився як слід. Переглянув лише загально у підручнику Незеленова, що є задане на наступну лекцію – а була там коротенька згадка про малоросійське письмо, про козацькі «билини». Пам'ятаю вірш «Не вовки сіроманці хвалять – вихваляють» і т.д. Учитель Лівотов, між іншим дуже суворий, мабуть призабув, що я відповідав попереднього разу і викликав мене знов. Я трохи зніяковів, але почав відповідати про малоросійські «былины» та почав декламувати: «Не вовки сіроманці...». Учитель раптом перебив мені: «Ну, брат, вижу, вижу, что ты, хахол, знаешь свои стихотворения». Він поставив мені знов добру оцінку і перестав питати. Це мене здивувало. Тоді я став уважніше переглядати і шукати що є малоросійського в книжках.

Аж ото якимсь способом дістався до моїх рук «Кобзар» Шевченка. Це була маленького формату, але грубенька книжечка. З тої пори з «Кобзарем» я не розлучався, а перебуваючи на вакаціях в своєму селі читав того «Кобзаря» своїм батькам та сусідам-селянам, що частенько нас відвідували. Бувало, як зійдуться сусіди до нашої хати, мені тато і каже: «Ану, Васильку, прочитай но ти з тої твоеї книжки, що написана нашою простою мовою». А сусіди кажуть: «Ото пише, ото мова!». Мій брат Карпо, це був 1906 рік, був тоді в Петербурзі і до мене написав раз таке: «Братику Василю, поклянися, що ніколи більш між собою ми не будемо вживати іншої крім нашої рідної української мови». Він зукраїнізувався в Петербурзі в Українській Петроградській Громаді. Так і сталося. Ми обидва стали свідомими українцями.

Вже в 1908 році Антін Васильчук – тоді студент Сільсько-Господарського Інституту в Пулавах, а перед тим також семінарист холмської семінарії і мешканець Холма – інформував мене про українські громади при вищих школах в Пулавах, Варшаві та інших, радив мені вступати до них, коли буду студентом. І так, коли в 1909 році я вступив до університету в Варшаві та переглядав різні оголошення на стінах вестибюлю, знайшов оголошення українців. Старався особисто познайомитись зі студентами-українцями і через них відшукав українську громаду в Варшаві на чолі з професором З. В. Гутниковим. При громаді був український студентський гурток, до якого я відразу вступив.

Окрім загального українського студентського гуртка, був ще тісніший таємний гурток, до якого належали найбільш свідомі та активні українці. До них втягнули і мене. На сходинах цього тіснішого гуртка відбувались відчити з української літератури, подавались відомості з діяльності українських громад при інших вищих школах, як у Варшаві (Політехніка, Ветеринарний Інститут), так у Києві, Харкові, Петербурзі і т.п. На цих сходинах, щоб не наражувати громади в цілому, а все таки провадити свою

Василь Дмитріюк (перший праворуч) із товаришами-студентами

суто українську лінію, обговорювались програми вистав української громади. Якщо пам'ять мені не зраджує – нас було щось біля 13 осіб: В. Приходько – він був диригентом хору при українській громаді, Гр. Стецура – адміністратор хору, пізніше адвокат в Луцьку, студент Тінківський з Поділля, студент Чубук з Поділля (пізніше священник), Василь Дмитріюк та інші, прізвища яких призабув.

Василь Дмитріюк (стоїть четвертий від лівої) серед студентів-українців

**Актив Української Студентської Громади у Варшавському
Університеті. 1911 рік.**

Сидять на землі (зліва на право): 1. Степан Павлович Шишківський, 2. Василь Романович Дмитріук. Сидять на стільцях: 1. Борис Білецький, 2. Григорій Павловський, 3. Микола Лебединець, 4. Василь Горбенко, 5. Олекса Кіндратович Приходько, 6. Григорій Калістратович Степура. Стоять ззаду: 1. Володимир Ковердинський, 2. Олександр Чубук-Подільський, 3. Левко Гіньковський, 4. Юрко Тарногородський, 5. Томасевич 6. ?Симонович?

При Варшавському Університеті, як по всіх університетах Росії, існували різні землячества більш менш по місці походження студентів. Існувало і наше Холмське Землячество, в якому було біля 30 студентів. На жаль, з тих земляків до української громади належало тільки нас двох: Тиміш Олесіук та я. А решта студентів ще й висміювали нас: «Ось знайшлись якісь “вікраїнці”». Пригадую, що в 1910 чи 1911 році Холмське Землячество влаштувало виставу і концерт в Холмі на користь незаможних студентів-холмщаків. Запропоновано мені виступити на цім концерті декляматором. А треба згадати, що на виставах української громади в Варшаві я тішився добрим успіхом як декляматор. Я погодився виступати лише при одній умові – що буду деклямувати по-українськи. Деклямував я «Поклик до братів слов'ян» та «Каменярі» Франка. Вражіння було надзвичайне.

Після концерту до мене приступило багато урядовців різних установ в Холмі. Я був мило здивований, що в Холмі є так багато українців. Всі мене вітали, запрошували до себе, частували в буфеті. На другий день після концерту я відвідав свої Альма Матер – Духовне Училище і Духовну Семінарію. В Духовному Училищі відвідав я бувшого надзирателя Адріана Удиловича. Там у нього спіткав ціле товариство, між яким був студент з Галичини, який говорив тільки українською мовою, бо московської видно не знав. Коли я запитав його по-українськи, як там у Львові українська справа, як почувують себе студенти українці, то він щось неохоче до мене промимрив та відійшов. А. Удилович сказав мені не питати його про українські справи, бо він готовий ніж у серце впхнути – «бо українську справу видумали німці та австрійці». Я не став більше розпитувати та скоро залишив це товариство. Пізніше, вже будучи військовим лікарем в Галичині, в селі Паленики – чи Палянци, як там воно називалось – цей випадок я собі пригадав. Прізвище цього студента – Гумецький.

Українська Громада в Варшаві відіграла велику роль в усвідомленні наших малоросів. Не можу не згадати голови української громади в Варшаві професора діагностики Зиновія Васильовича Гутникова. Коли я прийшов до нього на іспит, він привітався зі мною та став екзаменувати по-українськи. Мені було досить ніяково, бо медичної української термінології я не знав та латина виручила. Його син, свідомий українець, був професором в Ростові над Доном.

В 1914 році мені доручили деклямувати «Посланіє» на Шевченківському святі. Кілька днів пізніше мене викликали до поліцмейстра міста Варшави, бо як виявилось, на Шевченківському вечорі був присутній полковник жандармерії, який на другий день доніс, що студент Василь Дмитріюк читав «возмутительные вещи». Мене запитали, чи то я декламував «Посланіє»? «Чи ви не додали до того «Посланія» щось свого, бо маємо на вас донос, що ви читали протидержавні речі». Я відповів, що дозвіл на програму, з «Посланієм» в ній, підписав сам поліцмейстер, що я є студент медицини, а не філолог, та що я нічогосінько від себе не міг додати до слів Шевченка. Мені дали підписати протокол допиту і відпустили. Однак від свого товариша, ще з семінарії, Копашевського, який був кандидатом на суддю при окружному суді, довідався, що справа не є така проста. Прокуратура веде далі слідство та виготовляє акт оскарження на мене. Не знаю чим би воно скінчилося, та почалася Перша Світова Війна. В перших числах серпня 1914 року я дістав покликання до війська, як лікар, і справа завмерла.

Перший рік провів на фронтах в Польщі і Пруссії. В кінці квітня та на початку травня 1915 року 6-тий армійський корпус, в якому я служив у 62-у Суздальському полку, був перекинутий з Нового Міста коло Радома на річці Піліці – до Галичини. Я був радий, що перекидають нас до Галичини, бо сподівався там зустрітись з галицькими українцями, про яких так багато чув – про боротьбу за український університет, про Січових Стрільців і взагалі про потужний культурно-освітній рух, чого не було в нас за царизму.

№ 1753

БИЛЕТЪ.

Предъявитель сего студентъ ИМПЕРАТОРСКАГО Варшавскаго Университета 5 курса Медицинскаго

Факультета *Василия Дмитриевича*

Васильевскаго уволенъ

въ отпускъ въ *с. Костомлоты*

Брянская уѣзда,

Виннаго губерни,

срокомъ отъ нижеслѣдующаго числа по 21 число *Августа*

1914 года, въ удостовѣреніе чего и данъ ему сей билетъ за надлежащею подписью и съ приложеніемъ казенной печати.

Варшава *21 Авг 1914* года.

ПРОРЕКТОРЪ

Селивановъ

Секретарь по студенческимъ деламъ

Селивановъ

Примѣчанія.

Билетъ этотъ долженъ быть:

1. Заслуженъ въ подлинномъ уѣздной Варшавской Польши.
2. По прибытіи на мѣсто отпуска возложена предъявленіе мѣстной полицейской власти для надлежащаго засвидѣательства и.
3. По возвращеніи въ г. Варшаву необходимо сдать въ Канцелярію Проректора Университета.

Остання студентська перепустка на подорож з Варшави в Костомлоти, видана Василеві Дмитріюкові місяць перед спалахом Першої Світової Війни

Др. Василь Дмитріюк в однострої офіцера російської армії.

Спомин про Галичину 1915-1917 років

Перечитуючи спомини п. Михайла Прокопова «З Городиславич – у світ Широкий», друковані в «Свободі» від 20 вересня до 5 жовтня 1969 року, пригадав я собі ту околицю, про яку автор пише: Звенигород, Коцурів, Романів, Підгірськ та інші місцевості, де я в кінці травня і на початку червня 1915 року перебував як військовий лікар при російській армії. Пригадав я і мою розмову з покійним др. О. Грицаєм в Берхтесгадені 1949 року, коли я оповідав йому про мої вражіння з перебування в Галичині в 1915-1917 роках. Др. Грицай радив мені написати свої спомини і подати до преси. Та з багатьох причин я не зробив того до цього часу...

В середині місяця травня 1915 року військову частину 6-го армійського корпусу, а в ній 62 Суздальський полк, в якому я, як 25-літній лікар, служив, перекинули з Польщі, з-над ріки Піліці, до східної Галичини. Я дуже тішився, що попаду в Піємонт України, яким в моїм уявленні була Галичина. Я думав, що там побачу і познайомлюсь зі справжніми українцями. Нас заладували в потяг у місті Радомі і окремими ешелонами повезли – через Люблин, Холм, Ковель, Володимир-Волинський, Сокаль – до Львова. В передміській станції під Львовом нас вивантажили і ми пішли порядком через Львів на Стрийський двірець.

Проходячи вулицями Львова, я розглядався на всі боки, шукаючи ознак українського життя, та ніде його не знаходив. В місті було багато російських вояків і цивілів, всюди чулася московська мова. Побачивши одного старшого добродія, на мою думку українця, запитав його, де тут у Львові живуть українці, де знаходяться українські установи, як «Просвіта» та інші. Питав його українською мовою. Той добродій здвигнув плечима, нічого не відповівши відвернувся від мене і відійшов. Хто це був – трудно було вгадати, може українець, а може поляк. Української мови у Львові я не чув. Прикре вражіння зробив на мене тоді Львів – столиця українського Піємонту. Ну, думаю собі, так само і у нас на Холмщині та Волині – по містах не чути української мови, хіба на ярмарках, де збираються наші селяни. Ось як попадемо на села, там побачимо напевне своїх людей, тільки менш освічених та свідомих (на наших землях не було обов'язкового навчання у школах).

На Стрийському двірці нас знову завантажили до вагонів та повезли аж до станції Миколаїв. Це була станція під назвою «Миколаїв над Дністром», саме ж місто було яких 20 кілометрів від станції. Висівши з вагону, я вперше побачив на дорогах дороговкази українською мовою «До Дрогобича», «До Миколаєва». Для мене це були перші ознаки українства. Розмістились ми в селі над самим Дністром, недалеко від двірця. Назву цього села я забув. В сільській хаті, де мене примістили, був хлопчик літ коло 9-ти. Я спитав його українськи, як він називається, чи ходив до школи, чи вчили в школі українською мовою і т.п., аж враз увійшов до хати батько хлопця, що чув мої запити та категорично заявив: «Што ви баламутите мого хлопця? Жадної України тут немає, це видумали німці і австрійці – ми всі тут рускі». Ось куди я попав! Тут треба самому берегтись та критись зі своїм українством.

В тій хаті я тільки переночував, бо на другий день переведено нас до іншого села, якщо пам'ять мене не зраджує, це село звалось Студенець. В цьому селі видно було велику кам'яну церкву. Трохи далі від церкви – просторий дім для священика, а коло дому великий город зі садом. Дім був порожній і ми його зайняли під так званий «околодок» – передовий перев'язочний пункт. В домі було 10-ть до 12-ти кімнат. Ми вигідно в ньому розмістились, призначивши окремі кімнати під «перев'язочну», амбулаторію, тощо. Решту кімнат зайняв санітарний персонал з лікарем на чолі. Якраз в той час, я був там один з лікарів, решта були або при штабі полку, або при своїх батальйонах.

Стояв чудовий травневий день (був кінець місяця). Десь коло полудня з'явився молодий священик і самовпевнено заявив ломаною російською мовою: «Господине докторе! Я здешний православний священик. Ви зі санітетами зайняли мой дом. Прошу звільнити мой дом, бо скоро прибуде до меня моя жона з родиною». На те я відповів російською мовою, що звільнити цілий дім я ніяк не можу. «Тут є передовий перев'язочний пункт. Чуєте гарматні стріли? Ми щогодини сподіваємось, що сюди прибудуть ранені та хворі вояки і ми мусимо ними заопікуватись. Дім є великий, тут є багато кімнат. Поки що можу для вас відступити одну або дві кімнати, а там побачимо». «Карпусь, – крикнув я до свого фельдшера, – тут прибув священик, господар цього дому. Треба йому призначити одну або дві кімнати». «Слушаюсь, ваше високоблагородіє». На тім справа з помешканням була скінчена.

Коли цей православний батюшка оселився в призначеній йому кімнаті, я зацікавився його особою. Почав розпитувати, звідки він походить, як став православним священиком та як дістав призначення до цього села. Він, знов ломаною московською мовою, сказав, що уроджений в цьому селі, учився в Дрогобичі. Коли прийшли сюди «рускіє» та прибув до Галичини православний єпископ Євлогій, він звернувся до нього за порадою. Єпископ вислав його до Курська на однорічні богословські курси, після скінчення яких його висвятили на священика та призначили до рідного села. Так я довідався, з якого поля ягоду маю перед собою. Тим більше мусів я критися зі своїм українством.

Була саме субота. Я запитав новосвяченого священика, чи буде в церкві відправлена Всеночна (вечірня з утренею), яка звичайно відправляється в православних церквах. «Та видіте, бачите, я б відправив, та пока что не маю свого псаломщика – дяка» – відповів він. «Та кращого дяка як я ви не знайдете. Я сам семінарист, дякував у того самого єпископа Євлогія. Службу церковну знаю і вам Всеночну відспіваю» – сказав я. Нічого не залишалось, мусів він погодитися на Всеночну.

Прийшли ми до церкви. Церква гарна – простора, світла. Та людей в церкві мало. Крім старенької бабусі, десь у кутку, та старого дідуся, якого священик привів як прислужника – нікого більше. Вечірню ми якось відслужили, а утренью залишили, бо не було для кого служити. По виході з церкви провадив я розмову з отцем, для своєї власної безпеки, російською мовою. «Отче, я чув, що в Галичині нарід побожний, любить свою церкву і масово ходить до неї, а тут нікого в церкві не бачив. Як це пояснити?». «Бачите, відіте – то всьому винні мазепинці. Ще не всіх виарештовано і вивезено. Як заберуть тих кілька, що залишились тут, то все буде в порядку». Тепер я до решти переконався, що за птиця цей отець, а з другого боку з його заяви я довідався, що мазепинці в селі таки були і є. Про Службу Божу в неділю вже не було мови.

На другий день прийшли до мене мої санітари з запитанням, чи можуть вони накопати трави на церковному городі коло дому священика для коней, яких нічим накормити, бо обоз з фуражем знаходиться десь далеко. При нашому санітарному обозі були 4 так звані «лінійки» запрягані парою коней, а до того ще санітарні повозки для медичних матеріалів, ліків і тим подібне. Отже було біля 15 коней. Я запитав: «А чи маєте чим косити, чи маєте коси?». «Маємо дві коси» – відповіли вони мені. «То косіть, коли треба!» Як почали косити траву, прибіг до мене священик і з обуренням сказав: «Господине докторе, ваші санітети викошують траву в моїм городі, це ж моя трава!». Тоді, піднісши свій голос, я з обуренням по-російськи звернувся до нього: «Як то?! Ви православний священик, руский патріот жалієте своєї трави для русских коней? Чи ви не чуєте вже не так далеко гарматні стріли? Може ви хочете зберегти свою траву для австрійських коней? Стидайтесь таке говорити, отче!» «Я буду жалуватись перед начальником дивізії» – сказав він. «Скаржтесь хоч у верховного головнокомандуючого! – сказав я на те. – Хлопці, косіть траву та годуйте коней». Так віддячився я за ставлення цього попа до мазепинців.

Пізніше, на другий чи третій день, дістаю наказ зі штабу полку вирушити з малим санітарним відділом на північ від Колодрубів, отже яких десять кілометрів від Студенця і з'єднатись з третім батальйоном нашого полку, який ще попереднього дня був висланий на допомогу іншим російським частинам, бо там наступив прорив фронту. Разом з санітарним відділом я негайно вирушив. Ми перейшли мостом через Дністер коло Миколаєва і подалися в сторону Колодрубів. Проїжджали через німецьку колонію

Угартсберг, яка була майже цілком спалена, та вже вечером прибули до Колодрубів. Прийшлося там заночувати. Коло села протікає річка, якої береги були осмалені. Як розказували мешканці, цією річкою пропливала запалена нафта з розбитих москалями збірників у Бориславі. Тому береги річки були осмалені.

Другого дня зранку ми рушили далі шукати свою частину (мав зі собою військову мапу). Це вже був початок червня 1915 року. Коло полудня, вже змучені, переїздили через село, як не помиляюся, назвою Паленики. В тім селі була церква і біля неї я побачив священика. Я звернувся до нього українською мовою з запитом чи не переходив через село батальйон російського війська з номером 62 на пагонах-еполетах. «Так – відповів панотець, – ще вчора проходило тут військо з такими номерами та пішли далі на північ. А звідки ви, що говорите по нашому?» «З Холмщини» – відповів я. «Може бували або знаєте про місто Холм?» «Напевно знаю, бо я там 8 років вчився в духовному училищі, а потім в Духовній Семінарії». «О, то може знаєте Удиловичів, що живуть у Холмі?». «Про кого ви питаєте, про Адріяна чи Корнилія? Адріян був моїм виховником в Духовному Училищі. Всіх Удиловичів та їх родину я знаю» – сказав я вже трохи приниженим голосом.

Чому така осторога? В 1912 році трапилося таке в Холмі: Будучи студентом Варшавського Університету, я належав до Холмського Землячества, яке нараховувало коло 44 членів – студентів. Крім того я був тоді членом-співробітником Української Громади у Варшаві, де часто виступав як декляматор на громадських імпрезах. На жаль до української громади крім мене та студента Тимоша Олесюка, пізніше ще студентки Левицької – ніхто зі земляків-студентів не належав. Решта земляків вважали себе «общерусскими», часто навіть висміювали нас, називаючи «вікраїнцями». Холмське Землячество вирішило під час Різдвяних вакацій дати концерт-баль власними силами в Холмі на користь незаможних студентів-земляків. Мені запропонували виступити з деклямацією. Я погодився з умовою, що буду деклямувати виключно українські вірші. На це Землячество погодилось. Концерт-баль пройшов з великим успіхом. Чи не найбільшим успіхом користувалися українські вірші: «Поклик до братів слов'ян» Старицького та «Треба всюди приятеля мати» С. Руданського. Після концерту підходили спеціально до мене різні урядовці, незнайомі мені люди, ґратулювали з успіхом та запрошували на почастинок. Я не сподівався бачити в Холмі стільки українців, бо це місто було особливо зрусифіковане. На другий день по концерті я відвідував школи, в яких вчився: Духовне Училище та Духовну Семінарію. В Духовному Училищі зайшов я до бувшого мого виховника Адріяна Удиловича. В нього застав студента Львівського Університету, який, я зауважив, не знав російської мови і говорив зі всіма українською. Я зрадів побачивши цього українця, почав розпитувати його про життя студентів українців в Галичині та взагалі про український рух. Тоді саме ішла гостра боротьба за український університет у Львові. Цей студент нічого не відповідав на мої запити, а Адріян Удилович відвів мене на бік та почав говорити, щоб я не

згадував ні про Україну, ані про українські справи. «Цей студент готовий тобі ножа в серце встромити за згадку про українців, мовляв Україну німці та австрійці вигадали, щоб шкодити Росії». Це і було причиною, що я замкнув свої уста, коли говорив зі священником в Палениках, коли він розпитував про Удиловичів. Як я довідався пізніше – прізвище того студента та священника було Гумецький – тверді москвофіли.

До своєї частини батальйону ми прибули вже пізно вечером і застали там великий переполох. Ворог розбив російські фронтові частини і вони в безладді почали відступ на схід. Ми відступали цілу ніч, а наступного дня шукали за своїм 62-им полком. Лише надвечір злучились ми з ним. Штаб полку вважав нас пропащими, але і сам штаб відступив з миколаївського району далеко на північний схід. В яких околицях та селах ми потім перебували – не пам'ятаю. Де подівся руский священник зі своєю травою, та що сталося з православним священником зі Студенець – не знаю. Пригадую такий епізод. Десь в околиці Щирця в одному селі була зупинка на цілий день. Я вийшов за село на прохід. Зустрів там старенького худорлявого чоловіка. Поздоровавшись з ним «Слава Ісусу Христу!», почав я розпитувати його про здоров'я та про життя на селі. «От якби не та бульба, що ось тут росте, то прийшлося би з голоду умирати» – каже старий. «А чи нема тут допомогових організацій, наприклад українських, які б допомагали бідним?» Поглянув старий на мене тай каже: «Ось в тім лісі, тут недалеко, ще висять на деревах тіла тих, що їх повісили за такі розмови, як ось ваша зі мною». Тоді я зрозумів весь жах положення бідного безборонного українського населення і зрозумів, що признатися до українства значило ризикувати життям.

Пригадую ще один епізод, але більш потішаючий. Під час постою полку в однім селі в червні місяці 1915 року, коли стояла гаряча погода, група офіцерів пішла купатись в потічку, що пробігав через селянські поля. Офіцери покликали і мене піти разом з ними. Наспих взявши рушника, я приєднався до групи. Ішли ми межею між полями в напрямі потічка. По одному боці група жінок селянок сапала бульбу, тобто обгортала мотиками посаджену картоплю. В доброму веселому настрою, я почав голосно деклямувати вірш «Чи високо до неба» С. Руданського: «Що п'ять верстов то і коршмонька...». Раптом одна зі жінок зупинила роботу і упершись на сапу голосно мене запитала: «Звідки ви знаєте Руданського?». «Я то знаю, бо то наш поет, але звідки про нього ви знаєте?» – у свою чергу запитав я. «О, ми знаємо і про Руданського і про Котляревського, Шевченка, Франка, бо в нас була “Просвіта” і з книжок “Просвіти” ми їх знаємо». Офіцери питали мене, про що я балакаю з жінками. Я пояснив, що жінка запитала мене звідки я знаю Руданського, автора того вірша, що я виголошував. «Ану, господа офіцери, скажіть мені одверто, що як би я в центральній Росії почав в голос деклямувати вірш Пушкіна «Хожу лі я вдоль улїц шумних», або який інший, чи російська жінка на селі знала б той вірш та назвала його автора?» «Та де там, там мало хто читати вмїє» – відповіли офіцери. «Ось, бачите, яка різниця між російською країною і тутешньою».

Відступ російської армії продовжувався. Наша частина пересувалася в різних околицях та все на схід. В кінці червня при відступі, ми опинились в районі Бібрецького повіту. Наш полк мав затриматись в селі Коцурів. Тільки почали ми розвантажуватись та шукати приміщень для санітарного обозу, як посипались із заходу шрапнельні стрільна. Не було можливості тут залишатись. Дістали ми наказ перекинутись до села Романова. Це велике, розлоге село з головною та бічними вулицями. Позаду нас, в бік Коцура – досить низька рівнина, а спереду, на схід від села – не дуже високі гори. При в'їзді до села кидалися в очі написи на вулицях: «вулиця Богдана Хмельницького», «вулиця Шевченка», «вулиця Івана Франка» та інші написи українською мовою. Нарешті, думаю, знайшов те, за чим шукаю – це мусить бути свідоме українське село.

Для нас, чотирьох лікарів, призначено приміщення в домі управителя школи. Це була досить простора кімната, так що свobodно вміщала всі наші польові ліжка. Вичекавши момент, коли лікарів-москалів не було в хаті, я положився на своєму ліжку та почав наспівувати «Рече та стогне Дніпр широкий», потім «Повій вітре на Україну» та інші українські пісні. В сусідній кімнаті проходжувався з кутка в куток середнього росту, одягнений не селянськи мужчина, очевидно прислуховуючись до мого співу. Нарешті він не витерпів, увійшов до моєї кімнати та й заговорив: «Як гарно співаєте ви, пане докторе». «Що ж – кажу я, – рідна пісня сама собою зі серця виливається. Чи ви, пане, будете директором місцевої школи?» – спитав я. «Так, то я» – відповів він, та назвав своє прізвище: Максим'як (якщо не помиляюся). Тоді я представився: «Я др. Дмитріюк, українець». І почав йому говорити коли я прибув до Галичини, як шукав за своїми українцями, та не знаходив. Тепер, коли приїхав до цього села, та побачив українські написи на вулицях то відразу відчув, що приїхав до свідомого українського села. «Як же ви проживаєте і почуваетесь під час цієї воєнної завірюхи?». «Та, знаєте, я старорусин, до політики не мішаюсь, про українців нічого не знаю» – почув я відповідь.

Я подумав, що він боїться мене, вважає мене за провокатора. «Пане директоре, – почав я, – ви можете звати себе русином чи старорусином. Називають тут вас рутенцями, руснаками, русінами чи ще як там. В інших краях нас називають малоросами або з презирством хахлами. Нас це мало обходить. Всі ми відчуваємо себе рідними, говоримо однією – з малими локальними відмінами – мовою, всі ми є діти одного і того самого народу. Для всіх нас одна мати – Україна. Але менше з тим! В такому селі, як ваше, напевне є народний дім, “Просвіта”». «А є, пане докторе!» «Чи не могли б ви мені його показати і запровадити». «Можу, хоч би і зараз». Ми зараз туди вирушили. По дорозі пан директор показував мені гарні овочеві сади, заявляючи, що то його учні понасаджували їх. Видно було гарну церкву. «Ту церкву побудувала громада власним коштом і власними силами» – пояснив мені директор.

Прийшли ми до народного дому. Це одноповерховий, продовгуватий, досить великий дерев'яний будинок. Зайшли до середини. Обширна довга зала – порожня. На стінах окрім портретів Шевченка та Франка (один по одній стороні залі, другий по другій) – жадних малюнків. В одному кінці залі – шафи на книжки. На підлозі розкидані якісь забруднені папери. Відкриваю шафу одну, другу – всі порожні. «А де ж книжки?» – питаю. «Та то, знаєте, заходили сюди вояки та і книжки позабирали!». «Як – питаю – може на цигарки видавали сторінки з книжок?». «О, ні – брали, пильно розглядали, та ховали собі під одежу. Казали, що будуть читати». Слава Богові, подумав я. Ця «Просвіта» свою культурну освідомлюючу ролю виконала. То нічого, що книжки забрали – до читання ж, а не подерли і не викинули. Ті вояки будуть читати і освідомлювати своїх товаришів. Довідаються про Україну і про український рух тут в Галичині, бо на наших землях все це заборонене.

Вертаючись до хати, пан директор, очевидно переконавшись, що я не провокатор, сказав: «Пане докторе, я казав що я є старорусин, але я маю сина, студента, свідомого щирого українця. Він криється тут у лісі. Може, як стемніє, я його приведу до вас?». «О, ні, пане директоре, не робіть цього. Я дуже радий, що ви маєте сина-студента, свідомого українця. Коли побачитеся з ним – передайте йому від мене сердечний привіт, від такого самого українця як він. А сюди до мене не ведіть. Хто знає, що могло б статися. Може вороги-агенти довідаються, арештують, заберуть та вивезуть невідомо куди. Я й сам криюся зі своїм українством і у війську, в якому служу і перед непевними людьми серед галичан – особливо москвофілів».

Того студента я таки не бачив, але попросив його батька дати мені інформації про певних людей в околиці, коли ми далі будемо відступати на схід (а на таке заносилось), до яких я, не наражуючи ні себе, ні тих людей, міг би звернутись. Директор сказав, що в найближчому селі на схід від Романова, в Під'яркові, є українець-священик.

Тої ж ночі – наш полк пересунули через гору, що на схід від Романова, до села Під'ярків. Збудившись рано на другий день (а спали ми в шатрах, бо була тепла червнева погода), я пішов оглядати нову околицю. Полк зайняв позицію на горах, що між селами Романів і Під'ярків. Лікарям-москалям я заявив, що піду оглядати нові полкові позиції. Віддалившись від шатер – зустрів хлопця, літ коло 10-ти, та почав з ним балачку про школу, навчання, про священика і т.п. Хлопець радо відповідав мені, що до школи вже рік не ходить, бо москалі забрали їх учителя. Про священика сказав, що він живе не біля церкви, а що його обійстя є дещо далі від церкви, і показав рукою в сторону гір. Я пішов у цьому напрямку і знайшов те обійстя – широкий двір з дерев'яною огорожею, а в нім і дім священика.

На подвір'ю побачив я двох священиків: один середніх літ, в сутані, поголений, а другий старший, з довгою бородою. Вони про щось розмовляли. Я пройшов трохи далі, не відважившись переривати розмову двох духівників. А хлопець весь час, як би стежачи за мною, ішов дещо позаду. Я попросив хлопця піти до панотця та сказати йому, що я хочу побачитись з ним і буду чекати біля воріт за огорожею. Хлопець послухав мене, побіг, поцілував

руку отця та щось йому сказав, показуючи рукою на мене. Панотець поправив на собі сутану і зразу направився в мій бік, як видно дуже збентежений. Я представився йому, сказав, що я лікар, українець і старався його заспокоїти. «Ви українець, то прошу до моєї хати». Коли ми входили до хати, то в домі був помітний переполох. Жінки з криком ховались в бічній кімнаті. Панотець заспокоював їх, кажучи: «Не бійтесь, це наш, українець».

Запровадив мене до маленької кімнати і ми почали розмову. Я говорив отцеві, що так сміло до нього звернувся, бо мене запевняв директор школи в Романові, пан Максим'як, що в Під'яркові священик є українець. Виба-чався, що своїм візитом наробив такого переполоху в його домі. Панотець розказував, що Романів це свідоме українське село, що директор школи та його родина – порядні свідомі люди. Я оповідав свою епопею від часу прибуття до Галичини, про свої даремні старання сконтактикуватись з українцями і що лише в Романові знайшов те, що шукав.

Під час нашої розмови я зауважив, що якась селянська дівчина крутиться то біля кімнати, в якій ми бесідували, то знадвору коло вікна в нашій кімнаті. Кожний раз як я бачив ту дівчину, я переривав свою розмову та замовчував. Панотець зауважив це, та спитав в чому річ. Я вказав на ту дівчину, яка ніби підслуховувала нашу розмову. «Не турбуйтеся, докторе, ця дівчина свідомо українка, тверда як дуб, вона не за нами наглядає, а за тим, щоб хтось не покликаний раптом до нас не прийшов».

Близько години ми провели в дружній бесіді. «Багатьох свідомих українців москалі арештували та повивозили, ось як і вчителя з нашого села. Тому наші люди стали дуже обережні» – казав отець. Став я прощатись та виходити. Парох сказав мені, що далі на полудневий схід, куди відступають російські війська, москвофілів нема, що там можна буде сміливіше звертатись до людей, заховуючись відповідно, щоб не наразити і себе, і людей на небезпеку. Панотець запрошував при нагоді заходити, що я і обіцяв зробити. Не питав, та й не знав і не знаю прізвища того симпатичного панотця. Та відвідати його другий раз не прийшлося.

Німці, чи австрійці, напірали і того ж таки дня наша частина вирушила в похід, тільки не вперед, а назад. Скільки днів ми відступали та через які села проходили – не пам'ятаю. Опинились ми коло Винник і посувались в напрямі на Гологори. По дорозі був я свідком, як московський вояк виганяв зі стайні корову і гнав перед собою. «Татари з нами так не поводитись» – кричав селянин. «Це ж остання моя корова. Чим я буду дітей годувати?». Пробував я вговорити вояка, щоб того не робив та він відповів, що мусить виконати наказ вищої влади – всю скотину забрати, а збіжжя на полях спалити. Дійсно – видно було як на полях горіло зібране в копи збіжжя. Прийшли ми до Гологор. Місто було в огні, численні пожари нищили його. Нас перевели до села Майдан-Гологірський. Село розположене вище від Гологор, вздовж узгір'я. Штаб полку, а з ним і санітарна частина містились в дальшому кінці села, а на початку, ближче до Гологір, залишився лише передовий перев'язочний пункт з фельдшером.

Мене примістили в хаті ближче до штабу. Позиція вздовж гір на загал була спокійна – не чути було ні гарматних, ні рушничних пострілів. Через кілька днів прийшов до мене один з фельдшерів з передового перев’язочного пункту і розповів, що біля його пункту мешкає уніяцький священник, який хотів би побачитися зі мною. Того ж таки дня я зайшов до панотця. Це був о. Ярослав Кекіш. Він займав окремих домик з двох чи трьох кімнат.

О. Кекіш довідався про мене від моїх фельдшерів і санітарів, більшість з яких були українці, хоч в той час ще не зовсім свідомі. Відразу між нами зав’язалась щира українська приязнь. Отець познайомив мене зі своєю паніматкою та 4-літнім сином Ромком, який мав ногу поранену відламком артилерійського стрільна. Рана вже тоді загоїлась. Отець Кекіш казав, що він перейшов з села Стінки до Майдану-Гологірського з приводу воєнних подій. Я розказав все про себе, а він про себе. Я оповів про мої пошукування українців від початку мого приходу до Галичини, про перші невдачі та перші зустрічі.

О. Кекіш гарно грав на цитрі. Співали ми українські пісні і щиросердечно і відверто говорили про політичні, релігійні та культурно-літературні теми. Радив мені отець, передбачаючи програш війни росіянами, не відступати з ними, а залишитися в Галичині. На те я відповідав, що жадної користі від того українська справа не буде мати. Заберуть мене до якогось табору і закриють уста. Просвіщати українців не буде тут жадної можливості, та нема потреби. «Ви самі собі даєте раду. Краще мені залишитися при російському війську, в якому є багато вояків-українців, національно мало або й зовсім несвідомих, і по мірі можливостей – правда дуже обережно – їх треба освідомлювати». Отець погодився з моїм міркуванням і більше своєї пропозиції не повторяв.

Отець Кекіш висловлював свою думку, що було б добре, якби всі українці були одної віри – греко-католицької, що це була і є ідея митрополита Шептицького. Тоді в релігійному відношенні український нарід творив би моноліт, різко відмінний від москалів і поляків. Теоретично, казав я, то добра ідея, але практично – нездійснима. Наш нарід на сході вихований на писаннях Гоголя, який написав “Тараса Бульбу”, та Шевченка, автора “Гайдамаків”. Краще тієї справи не зачіпати і не старатися повертати одних або других на свою віру. На мою думку, треба бути толерантними і поважати віру і одних, і других. Найважливіше, щоб всі українці були свідомі і стреміли до одної мети – української держави.

Багато говорили ми на різні теми. Отець казав, що тут недалеко (на Білій Горі?) жив і працював священник Маркіян Шашкевич, один з перших «будителів» українського галицького народу.*

*В біографію Маркіяна Шашкевича (1811-1843) вписаних кілька сіл розташованих дещо північніше від Майдану-Гологірського, у нинішньому Бузькому районі: його батьківщина Підлисса (зі славною Білою Горою, на якій у 1911 році встановлено пропам’ятний хрест) та Гумніська і Новосілки, в яких він працював.

Майже щодня проводили ми свої розмови в домі священника о. Я. Кекіша. Аж одного разу був я в штабі полку. Там на дворі, за столом, сиділи офіцери з командиром – генералом Галіцінським, який дуже добре до мене відносився. «Щось докторе, вас довго не видно серед нас» – завважив він. «Та він тепер більше перебуває в товаристві місцевого священника» – сказав один з офіцерів. Я зніжковів та щось там відповів, що буваю на передовому перев'язочному пункті, та дійсно часом бачуся зі священником. «Та не до священника доктор учащає, більш до гарної попаді» – зажартував другий офіцер. Командир засміявся, та нічого на цей жарт не відповів.

Я ж став більше обережним. Кілька днів не заходив до о. Кекіша, щоб це не кидалось в очі офіцерам. Після тих кількох днів о. Кекіш знов через фельдшера Скоробогатька передав, що хоче зі мною бачитись. «Скажи отцеві, що сьогодні буду в нього» – сказав я Скоробогатькові. Отець Кекіш зустрів мене запитом, чому я перестав у нього бувати. «На те є певні причини, – відповів я. – В штабі полку заговорили про мої часті відвідини у вас, отче». Отець видимо перелякався: «Може довідались про наші з вами розмови?». «Покищо – ні». Я розповів про розмови у штабі та про жарт одного офіцера, що я не так до попа вгощаю, як до гарної попаді. «Ах, так» – розсміялися отець і паніматка. «Завтра же бери, докторе, мою дружину під руку і всі ми разом пройдемося вздовж села. Нехай будуть переконані в правдивості їх здогадів». Звичайно, цього ми не зробили, але на всякий випадок мої відвідини в отця стали рідшими. Цілий місяць липень і початок серпня 1915 року провели ми з отцем і його паніматкою в Майдані Гологірському, в найкращих, дружніх відносинах.

Дальші зустрічі мої з українцями з Галичини відбувалися без великих перешкод та труднощів. Інтелігенти та прості люди в Золочівщині, Тернопільщині і Збаражчині – свідомі, не скривали свого українства.

Настала революція в Росії. Повіяло свіже повітря, більше свободи слова. Нема чого критися з українством.

В серпні я дістав наказ зі штабу 16-ої дивізії залишити службу і негайно податись до 64-го Казанського полку, та обняти там становище старшого полкового лікаря. Полк знаходився тоді в селі Краснопуца, повіт Перемишляни. Прибувши туди і обнявши нове становище завважив, що серед санітарного персоналу фельдшері та санітари переважно були українці-«малороси». З молодших лікарів був др. Успенський, родом з України (хоч в українських справах не розбирався), а другий – прізвища не пам'ятаю, росіянин. Серед офіцерів багато за прізвищами – як Нечаєв, Лотоцький – не були москалями.

Другого дня по моїм прибутті до Краснопуці, разом з молодим росіянином лікарем та полковником Нечаєвим, пішли ми оглядати знаменитий монастир. Мої супутники просили мене вести в цій справі розмову з ігуменом монастиря, бо вони самі «не вміють говорити “по-галіційськи”». Я звернувся до отця ігумена українською мовою з проханням показати нам монастир та його обладнання. Отець ігумен – середніх літ, здоровий, гарний на вигляд чоловік, охоче попровадив нас, насамперед до гарної великої церкви, в якій

був чудовий іконостас. Потім показував приміщення під школу, дитинець, старинець і інші, які були в той час порожні. Нарешті запровадив в свою келію-кімнату. Ця кімната була досить велика, чисто прибрана, на стінах картини «В'їзд Богдана Хмельницького до Києва», «Гість із Запоріжжя», «Гагілки» та інші. При стіні гарне піаніно, в другій половині кімнати стіл, накритий вишиваним обрусом.

Я зауважив отцю ігуменові, що келії російських православних монахів далеко гірші, бідніші, не такі просторі і не такі чисті, та майже порожні. Вказавши на піаніно, я запитав, хто ж грає на тім інструменті. «Може ви граєте?» – перепитав він мене. «Ні, на жаль, не граю, децю співаю» – відповів я. «То заспівайте щось». Я почав «Владико неба і землі». Отець ігумен сів за піаніно і почав прекрасно акомпаніювати. За одною піснею пішла друга, третя. Сам отець ігумен започаткував деякі пісні. Так піснями розмовляли ми між собою. Жадних розмов на інші теми між нами не було. Мої супутники або мовчали, або перекидались деякими московськими словами.

Отець ігумен почастиував нас перекускою, навіть поставив пляшку церковного вина. Подякувавши за гостинність господаря келії, ми почали відходити. Я йшов позаду своїх супутників. Отець ігумен вхопив мене за руку та прошептав: «Заходьте ще, коли зможете. Тільки без них» – вказуючи головою на моїх двох супутників. «Постараюсь» – відповів я. Ні імені, ні прізвища отця ігумена не знаю.

Після повернення до села ми дізнались, що полк збирається до вимаршу і того ще дня вирушив в сторону Золочева. Пару днів тривав наш марш через Золочів, Скваряву – до села недалеко Буська, де починалася бойова лінія. Через село, якого назву я забув, пробігала не широка, але бистра річка. Коли довідуюсь – це річка Буг! Аж підскочив і скрикнув я на цю відомість. Це ж той Буг, що витікає з недалекого тут Верхобужа та тече, вже більшим, аж до моїх країв, Підляшшя, мого рідного села Костомлотів. З приємністю викупався я в рідній річці та згадав про своїх родичів, тата та маму. Що з ними тепер?

Село українське, нікого з інтелігенції, селяни не криються зі своїм українством і охоче з нами розмовляють. Кілька тижнів пробули ми там, аж поки не почався новий відступ російської армії до старої «австро-російської» границі.

Ми зупинились у Вишнівці на Кременеччині (Волинь), звідки пересунулись до села Старого Олексинця. На границі йшли бої. Це було вже в кінці серпня 1915 року. Потім пересунули нас знов до Галичини, до села Кобилля на Збаражчині. В тій околиці ми затримались на довший час. Весь час на захід від нас тривали бої.

З того часу пам'ятаю такий випадок. Полковий священик, отець Олег Адамович, хотів в одну неділю відправити православну Службу Божу в церкві у недалекому селі Доброводи. З тією метою він і командир полку, полковник Галле, звернулись до мене, щоб я поговорив в цій справі з уніятським священиком. Я довів їх пропозицію до відома греко-католицького священика. Той відповів, що добровільно не може дати своєї згоди на відправу право-

славної Служби Божої в греко-католицькій церкві. Якщо росіяни хочуть, то можуть насильно відібрати від нього ключі від церкви. Передаючи цю відповідь отцю Адамовичеві та командирові полку, я не радив робити насильства. Польова православна Служба Божа відбулася під відкритим небом.

Вже пізньою осінню, в кінці листопада, перекинули нашу частину в район Тернополя. Після тяжких переходів по брудних дорогах і при сніговій та дощовій погоді, опинились ми в Глубічку-Великому. Полк зайняв позицію між селами Глядки і Воробіївка. Деякий час перекидали нас до села Довжанки, то знов до Глубічка. В селі Довжанка я мав свій санітарний пункт в шкільному будинку. Директор школи (прізвища не пам'ятаю) був поляк, але говорив по-українськи і вчив в школі по-українськи. На моє здивування він пояснив, що мешканці села українці, тому і вчив він в школі по-українськи. Пізніше, в 1924 чи 1925 році, коли в Тернополі було оповіщене віче українських послів, він повідомив мешканців села Довжанки про те віче, зазначаючи, що між іншим промовляти буде посол-доктор, який під час війни перебував в їх селі. Селяни масово прийшли на наше віче, а після того я розмовляв з ними, пригадуючи старі часи.

В травні 1916 року, перебуваючи в Глубічку-Великому з газети «Киевская Мысль» довідався я про смерть Івана Франка. Про це я сказав др. Різникові, українцеві з-під Києва. Цю відомість ми прийняли з великим смутком.

Перші лютневі події 1917 року застали мене також в Глубічку. Тоді розв'язали ми свої язики – не було чого критися. В Україні, в Києві та в інших містах відбувалися прилюдні віча, засновувалися різні українські комітети. Навесні, здається в травні, задумав і я скликати віче для українських частин в околиці. Через своїх, вже свідомих фельдшерів і санітарів, оповістив я колишнім військовикам-українцям про віче, яке мало відбутися під відкритим небом між двома горбами коло Глубічка. Місцеве українське населення прикрасило мене жовто-блакитними стрічками – через плече і на рукаві.

На призначену 12 годину в неділю, вирушив я в напрямку двох горбів зі своїми людьми. Не сподівався великого успіху, але на диво назустріч мені з'явилися два старшини з українськими опасками на руках та заявили: «Пане докторе, на ваше повідомлення ми привели своїх людей на віче. Вони на вас чекають». Привітавши старшин, я разом з ними пішов на призначене місце. Не міг надивуватися цьому, що там побачив. Не десятки і не сотка, яку я сподівався побачити, а тисяча або й дві вояків з українськими відзнаками чекали на мене, радісно викликаючи: «Слава Україні!». Як я довго промовляв – не пам'ятаю. Була мова про тяжке положення українського народу за царського режиму, про всякі утиски, заборону українського слова, газет, школи, українських товариств і т.п. Тепер настала нова доба і ми, українці, повинні одностайно стати до роботи, до нашого національного відродження. Закінчилось віче гучним «Слава Україні!», «Слава докторові-українцеві, що зорганізував це віче!». Так, пригадав я собі: «Просвіта» така, як в селі Романові – свого доконала. Український військовий комітет при 6-му корпусі в Тернополі вислав мене делегатом на другий український військовий з'їзд в Києві.

ДИПЛОМЪ.

Слѣды Императорскаго Варшавскаго Университета сими объявляютъ, что Василій Романовичъ Дмитріювъ, поступивъ въ число студентовъ Императорскаго Варшавскаго Университета въ началѣ 190го/10 учебнаго года, выслушалъ въ теченіе 190го/10, 19го/11, 19го/12, 19го/13 и 19го/14 учебныхъ годовъ полный курсъ наукъ, преподаваемыхъ на пяти курсахъ Медицинскаго Факультета сего Университета, и на основаніи выдержаннаго имъ окончательнаго испытанія изъ предметовъ, обязательныхъ на Медицинскомъ Факультетѣ, онъ, Дмитріювъ, опредѣленіемъ Университетскаго Совѣта 26 февраля 1915 года утвержденъ въ степени Лѣкаря съ отличіемъ.

Въ удостовѣреніе чего данъ ему, г. Дмитріюву, сей дипломъ за надлежащими подписями и съ приложеніемъ печати. Г. Ростовъ на Дону. Іюня 1916 года.

Ректоръ Императорскаго Варшавскаго Университета *С. С. С.*

Деканъ Медицинскаго Факультета *Р. М. М.*

Секретарь Совѣта *В. В. В.*

№ 9090

Примечаніе. Деньги, слѣдующія за дипломъ, внесены въ Варшавское Губернское Казначейство подъ квитанцію за № 8101/1915 года.

евакуації Варшавського Університету до Ростова на Доні.

А війна війною. У липні 1917 року почався наступ російських військ, фронт на деякий час посунувся наперед. Я відтоді перебував то в полку, то в шпиталі, як лікар в Тернополі. Ще в червні був у Києві на Другому Військовому З'їзді. Повернувши, звернувся до корпусного лікаря – українця Мартиновича, з проханням призначити мене до якогось полку, а не до шпиталю, куди він намірявся мене вислати. «Я хочу бути серед вояків, більшість яких походить з України». Він призначив мене до полку, який знаходився на позиціях під Куропатниками. Я ходив до окопів, усвідомлюючи вояків-українців про найновіші події. Одного разу ми заспівали «Ще не вмерла Україна», а з окопів противника ще голосніше залунало «Душу й тіло ми положим за нашу свободу». Виявилось, що були там Січові Стрільці.

На другий день після цієї події повідомили мене, що до штабу полку привели полоненого українця. Командиром полку тоді був полковник Козицький, який не знав, що з тим полоненим робити. Довідавшись, що полонений є Січовий Стрелець, я сказав командирові, що то не є жадний полонений, а що він добровільно перейшов до нас, бо він українець. Я просив полковника відпустити його до мого розпорядження. Полковник так і зробив. Стрелець говорив мені, що тепер нема жадної рації воювати в австрійському війську, коли в Україні йде національна революція. Я порадив йому добратися до Тернополя, до українського військового комітету, що тепер легко зробити, бо вже потрохи вертаються полонені з Росії. Там йому допоможуть добратися до Києва, у розпорядження Українського Військового Комітету. Січовик так і зробив. Його прізвища, на жаль, не пам'ятаю.

У військових російських частинах почалась анархія. Вояки відмовлялись йти на позиції, почалось т.зв. братання з противниками та масова дезерція. При таких умовах противник при наступі легко займав одну по другій російські позиції. Почався досить хаотичний відступ. Мені прийшлося побувати аж коло Підволочиськ, в одному передовому перев'язочному відділі – звідти дістав наказ перебраться до Збаража та обняти пост дивізійного лікаря 4-ої дивізії, на місце др. Користіна, який мав від'їхати. Вже переводилась повна українізація 6-го армійського корпусу.

Зі Збаража я перебрався до села Зарубинці. Там був священник-українець Винницький (вдівець), а з ним був його батько, вчитель по професії. Вони вітали події в Україні. «Ех Oriente lux»* – говорив старий. Та з острахом дивилися на те, що діялося довкруги. А творилося недобре. До українських частин проникли більшовики-комуністи, які вели шалену протиукраїнську агітацію. Серед тих комуністів були українці, які українською мовою баламутили вояків. І тут почалась анархія. В кінці грудня 1917 року почалась евакуація українських частин, які ще якось зберегли порядок. Я зі своїми санітарними частинами з трудом добрався, на початку січня 1918 року, до Бердичева.

*Світло [йде] зі Сходу – лат.

Спомин з 1917 року

Револуція в Росії, в лютому 1917 року, застала мене на фронті в Глубічку-Великому біля Тернополя. Вістки про відречення царя Миколи II від престолу та дальші події з організацією Тимчасового Російського Уряду доходили до фронту з певним спізненням. Відомості про ці події подавала газета «Киевская Мысль», яка також не завжди акуратно доходила до нас. Але довго промовчувати про події було годі і по деякому часі військовим частинам було оповіщено начальством про зречення царя і переведено присягу військових частин на вірність Тимчасовому Урядові.

Ще за царя доводилось мені говорити, переважно з фельдшерами та санітарами, про Україну. Пригадую собі такий факт. Йдучи з Глубічка до села Куровці фельдшер Чигиринець пристав до мене та запитав: «Що воно таке робиться? То казали нам, що йдемо визволяти братів галичан з австрійської неволі, а тут бачимо, що ті брати мали свою українську школу, мали свої організації, як «Просвіту», кооперативи та інші українські організації – а в нас нічого не було». «Добре – кажу – що ти хлопче звернув на це увагу. А чи багато серед вашої братії так само думають?». «Та ціла наша команда, за винятком кількох великоросів, про це говорять». Але відкрито обговорювати українські справи було дуже небезпечно, бо мазепинців в Галичині арештовували, висилали на заслання або просто вішали.

Отже з початком революції в Росії обставини змінилися. З газети «Киевская Мысль» довідались, що там – на «тилах» – відбуваються віча, що і в нас, на Україні, відбуваються різні зібрання, з'їзди і що утворилася Українська Центральна Рада з головою професором Грушевським. Тепер вільно було, не криючись, говорити з вояками про події на Україні.

Вояки-українці були дуже зацікавлені цими подіями і у мене зародилась думка скликати для них віче. Цю думку я заявив отим своїм фельдшерам і санітарам. Вони її жваво підхопили та заявили свою готовність повідомити про віче вояцтво сусідніх військових частин. Просили встановити дату та місце віча. Я визначив час – у неділю – в кінці травня 1917 року, о годині 12-ій дня, і місце – між двома горбками (такі знаходяться недалеко Глубічка Великого), під відкритим небом. На означену годину я, удекорований жовто-

Маніфестація українізованих частин у Тернополі, 1917 рік

блакитною лентою через плече та жовто-блакитною стяжкою на рамені (ці прикраси спорудили мені селяни Глубічка-Великого), в супроводі моїх фельдшерів вирушив на означене місце. Сподівався, що на віче збереться пара десятків зацікавлених. Але яке ж було моє здивування коли при наближенні до означеного місця мене, як якогось генерала, зустріли старшини-українці та зарпортували, що згідно з дорученням вони привели на віче вояків-українців зі всіх близько розташованих військових частин: 16-ої, 4-ої та ново зорганізованої 155-ої піхотної дивізії. Учасників було не менше як 1500 осіб.

Привітавши присутніх, я з певним зворушенням почав говорити про положення українців при старій царській владі, про утиски, яких зазнавали свідомі українці, про заборону українського слова, про заборону з початком війни газети «Рада». Тоді перейшов до сучасного стану, говорив про організацію українського життя на Україні, про наради та з'їзди різних українських організацій, про утворення Української Центральної Ради, та про перший військовий з'їзд, який недавно відбувся в Києві і утворення Українського Генерального Військового Комітету. Присутні уважно слухали та окликами «ганьба» для гнобителів України, а «слава» для українських діячів – висловлювали свої почування. Учасники подякували за організацію віча і промову та висловили побажання частіше уряджувати такі віча та інформувати українське вояцтво про події на Україні.

Після цього почали організовуватись українські військові ради – дивізійні та корпусні. В червні, десь у половині місяця, доходили до нас чутки про організацію 2-го українського військового з'їзду та про його заборону військовим міністром Тимчасового Уряду Керенським. Я дістав повідомлення від Корпусної Української Ради, що мене призначено делегатом на цей з'їзд, який мав розпочатися 18 червня в Києві. Я прибув із запізненням. З'їзд відбувався у великому київському театрі. Присутніх було понад 2000 осіб. На перших двох засіданнях я не був, так що вибору президії (5 осіб) і відкриття з'їзду я не бачив, і промову Симона Петлюри, привітання М. Грушевського та вшанування Т. Шевченка не чув. Програма з'їзду, запропонована президією в першій дні з'їзду, була така: 1. Справа правосильности з'їзду, 2. Реферат Генерального Комітету, 3. Реферати делегатів військ, 4. Земельна та приватні справи, 5. Сучасне політичне положення, 6. Справа націоналізації армії, 7. Справа рекрутів-українців та формування тилових частин на Україні, 8. Справа Генерального Комітету, 9. Вибір постійного Генерального Комітету і 10. Біжучі справи.

На другий день з'їзду, 19 червня, на якому я вже був присутній, була вибрана Редакційна Комісія, якої головою став Симон Петлюра і до якої вибрали й мене. В резолюції в справі заборони з'їзду і в справі правосильности з'їзду, було подано (як пізніше є в документах СВУ): Український народ, рівний зо всіма культурними народами світу, має від часу знищення російського царату, повні права вільного народу, котрі й буде боронити. Право

Будинок міського театру у Києві, в якому у червні 1917 року відбувався Другий Український Військовий З'їзд

зборів і з'їзду належить українцям як і іншим вільним народам, а тому Другий Всеукраїнський Військовий З'їзд постановив: 1. Признати заборону З'їзду військовим міністром Керенським незаконною і 2. Свої постанови обов'язково провести в життя. Резолюції в справі Селянського з'їзду: З'їзд цілком приймає і підтримує постанови Селянського З'їзду по земельному питанню.

Не можу тепер пригадати всіх промов і постанов з'їзду та цього, що діялося в Києві під час нього (численні маніфестації вояків, – полку Богдана Хмельницького, промови на вічах на вулицях міста) – але все це зробило колосальне вражіння.

З таким підбадьореним настроєм повернувся я на фронт та зголосився до дивізійного лікаря 155-ї піхотної дивізії в його розпорядження. Дивізійний лікар (здається звався Мартинович) запропонував призначити мене до перев'язочного отряду (загону), але я попросив призначити мене до полку, щоб бути ближче з рядовим вояцтвом, переважно українцями. Так попав я в 620-й піший полк, який в скорому часі був на позиціях проти Куропатинків (коло Бережан), де по австрійському боці були позиції УСС-ів. Пригадую, раз пішов я в окопи поговорити з вояками українцями. По розмовах почали ми співати «Ще не вмерла Україна...» (фронт був спокійний). На наш спів почули ми з австрійських окопів голосний спів «ні слава, ні воля...».

На другий чи третій день після цього, донесли мені, що в штабі полку (а комендант полку був полк. Козицький) є полонений українець. Я прибув до штабу полку та довідався, що цей УСС добровільно здався в полон, бо як він заявив, хотів на український бік перейти. Я попросив полковника відпустити полоненого до мене, бо це не полонений, а доброволець-українець. Полковник погодився. Я запросив цього стрільця (на жаль прізвища не пам'ятаю) до себе, почастивав чим міг та порадив йому добратися до Києва, до Українського Генерального Військового Комітету і там вирішити дальшу свою долю. При загальному розрухові, який вже починався, дістатися до Києва було не трудно. Так і зробив цей «полонений» – доброволець.

На фронті почалися непорядки. На деяких відтинках – братання з противниками, а тут військове командування задумало офензиву. На непевний фронт приїхав сам міністр Керенський та зарядив віче в Озирній. Я поїхав його послухати. Керенський почав умовляти вояків триматись до «победного кінця», не брататись з ворогом, а хоробро наступати на нього. Тоді я подумав: «Настав кінець війни». Воякам можна лише суворо наказувати йти в бій і дивитися смерті в очі, а не умовляти їх. Так і прозвали міністра Керенського з того часу «Главноуговаривающим».

Звичайно, з приготовуваної офензиви вийшов лиш один конфуз. Контрнаступ австрійців відкинув фронт аж під лінію Збараж – Волочиськ. Це серпень – вересень – жовтень 1917 року. Я опинився на деякий час у перев'язочному пункті 155-ї дивізії в Каганівці, а потім був перенесений до перев'язочного пункту 4-ї піхотної дивізії в Збаражі, потім в Зарубинцях.

Почалась нарешті українізація 6-го армійського корпусу. Виділені українські частини ще с'як-так тримали фронт, а московські частини в деякому

порядку, але часто і в безпорядку залишали фронт. Більшовицька агітація ширилась повною парою. Ми на т.зв. «фронті» ще не знали, що діється в тилах. Раз, їдучи в Збаражі, побачив я гурт солдатів. Один з них погрожував мені кийком та казав: «Пора то погончики снять, давно пора». Я не знав, що там, в тилах більшовики вішають старшин, знуцаються, відказав: «Прийде час, я сам здійму погони, я ними не дорожу».

Десь вже в листопаді 1917 року призначено мене дивізійним лікарем зукраїнізованої 4-ї дивізії. Командиром дивізії був генерал Поджіо. Більшовицька пропаганда не минула і українізовані частини. «Що ви кажете нам тримати фронт, коли вдома люди панську землю розбирають – все розберуть, нам нічого не залишиться» – казали деякі вояки.

Раз в канцелярії чув, як один з писарів ганив УЦР та український Генеральний Секретарят, а вихваляв Леніна. Коли я став з ним сперечатися – він все стояв на своєму. Другого разу, вже пізно восени, в листопаді чи на початку грудня в штабі дивізії, здається в Шляхтинцях, ад'ютант штабу дивізії в присутності поляка, власника маєтку голосно почав висміювати Україну і українське військо. Я запротестував проти такої поведінки старшини української військової частини. Про цей випадок я дав звіт генералові Поджіо. Він тільки руками розвів: «Що ж, не маємо кращого старшини».

В грудні почалася евакуація фронту та перевезення в тил для демобілізації. Прибули до Бердичева в першій половині січня. Тут наступила повна анархія і більшовизація. Але це вже 1918 рік. Радісно почався 1917 рік, але сумно закінчився...

Вид на Холмську гору із Пречистенським собором (початок ХХ ст.)

Др. Василь Дмитріюк. Фото 1925 року.

Спомини з 1918 – 1927 років

В перших днях січня 1918 року частини 4-ої піхотної дивізії зукраїнізованого 6-го корпусу, на розпорядження командира дивізії генерала Поджіо, вирушили потягом з-під Збаража до Бердичева. Там дивізія мала демобілізуватися. В цих перших частинах знаходилось санітарне майно дивізійного госпіталю та «перев'язочного отряда». Я був тоді на становищі дивізійного лікаря. В Бердичеві я мав дістати інструкції – як поступити з тим майном, але жадної інструкції ніхто мені не дав. Наступні ешелони з вояками дивізії і генералом Поджіо не прибували. Десь в околиці було чути поодинокі гарматні постріли. В Житомирі, приблизно 40-42 км від Бердичева, мав бути головний штаб та головна санітарна частина нашої армії. Разом з завідувачим господарчою частиною нашого ешелону Покотиленком – ми потягом виїхали до Житомира за інструкціями. Там ми застали повний хаос – ніяких штабів, ніякої військово-санітарної влади, все кудись розвіялось. Ні з чим рішаємо вертатися до Бердичева, хоч би для того, щоб врятувати своє мізерне особисте майно. Мені найважливіше – документи і лікарський диплом. Однак вернутися потягом не вдалося, бо потяги між Житомиром і Бердичевом перестали курсувати. Вирішили вертатися пішки.

Але не довелось нам і пішки добратися до Бердичева. На половині дороги ми зустріли старшин, які власне втікали з Бердичева. Вони розказували, що це місто зайняли більшовики, що там йде грабіж військового майна, а старшин-офіцерів катують і мордують. Разом з Покотиленком вертаємося і ми до Житомира. Покотиленко іде до своїх знайомих, яких сподівався відшукати, а я на двірць – може вдасться яким будь потягом поїхати до Києва. Був ранок.

Петлюрівщина

На двірці метушня. Стоїть якийсь потяг – то був потяг отамана Симона Петлюри, який сам стояв в солдатській шинелі на платформі та давав якісь накази. Я познайомився з ним ще на другому військовому з'їзді, коли мене обрано членом редакційної комісії, головою якої власне був Симон Петлюра. Я підійшов, привітався, коротко оповів йому в якій ситуації опинився та

**Воєнний Хрест, наданий майорові д-ру Василю Дмитріюку – учасникові збройних змагань за державну незалежність України.
На сусідній сторінці – грамота.**

Г р а м о т а

ІМЕНЕМ УРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ,
згідно з законом з 8 березня 1958 року, на відзначення сорокових
років (1917–1957) відродження Українських Збройних Сил,
Президент Української Народної Республіки

на дав

В О Є Н Н И Й Х Р Е С Т

Ч. 175, САНИТ-МАЙСТРОВІ Д-ру ВАСИЛЕВІ ДМИТРАКУ,

учасникові збройних повстанських змагань за державну незалежність
України, з правами й привілеями для нього й нащадків його роду
виперегаданим законом передбаченими.

На доказ того видано йому цю грамоту.

Місце поштою, дні 21-ГО КВІТНЯ... Року Вожого 1961. Ч. 586/175.

Міністер Військових Справ

Андрій Вояк
Андрій Вояк
генерал-полковник

Начальник Канцелярії
Міністерства Військових Справ

Микола Степанюк
Микола Степанюк
д-р. мед. наук, полковник

просив поради, що маю робити. «Хочете вступити до мого коша?» – запитав мене. «Звичайно хочу, коли це можливо». «Зачисліть до штабу» – дав він наказ. «А ви, докторе, йдіть до штабного вагону». Так я опинився в штабі Гайдамацького Коша Слобідської України, організованого Симоном Петлюрою. Там познайомився я з братами Удовиченками – Володимиром і Олександром (полковником), завідуючим господарською частиною старшиною Олександром Базилевичем та іншими.

Саме тоді в Житомирі на кілька хвилин зустрів я Тимоша Олесіюка – в солдатській шинелі та з рушницею в руках. Він вспів тільки сказати, що Київ зайняли більшовики, що в Києві є мій брат Карпо, доля якого тепер невідома, чи часом він не загинув від більшовицької руки. В Житомирі опинився уряд УНР і члени Центральної Ради. Наш потяг зі штабом коша та невеликою кількістю вояків вирушив в напрямку Коростень – Сарни. По дорозі роззброювали ватаги російських більшовиків, що сунули з майже вже не існуючого фронту та грабували місцеве населення. Обеззброєних пускали свobodно вертатись до своїх країв – додому.

В Коростені, в одному зі шпиталів, я дістав дещо з медикаментів, перев'язочного матеріалу, шприців, якими прийшлося користатись під час нашої мандрівки. Близько 3-4 тижні проїздили ми між Житомиром та Сарнами. Часто говорили з С. Петлюрою про сучасне тяжке становище України. Володимир Удовиченко просив мене вчити його говорити по-українському – бо хоч він почував себе щирим українцем, на жаль, слабо володів рідною мовою.

Нарешті довідуємось, що 9 лютого 1918 року Берестейський мир між Україною і Німеччиною підписано і німці мали рушити «з допомогою» на Україну. Отаман Петлюра вирішив за всяку ціну першими вступити до Києва. І дійсно, наші перші три автомашини, в одній з яких знаходився і я, в'їхали пізно вечером до Києва. Ми зупинились на Лукіянівці, в приміщенні учительської семінарії, де і заночували. За нами прибули до Києва і інші боеві частини українського війська. На другий день вступили до Києва німецькі військові частини. Один день пізніше подався я до Михайлівського монастиря, де мав перебувати мій брат Карпо. Не знайшовши його там – сумні думки прийшли мені до голови: чи справді загинув мій брат? Вже виходячи з монастиря – раптом зустрівся з Карпом. Радість була велика! На щастя знайшов його живим та здоровим, вернулись ми з братом до його кімнати і разом з ним я замешкав. Він розказав мені, що діялось в Москві по революції, як він прибув до Києва (до того часу він учителював в гімназії в Москві), що його дружина з дітьми ще перебувають в Городні на Чернігівщині, разом з її батьками Каліхевичами, та що там також перебувають і наші тато з мамою. Сам він тепер працює в губерніяльній комісаріяті разом з редактором Саліковським. Холмський Український Комітет у Москві, який вибрав брата комісаром Холмщини, вирішив перенестися повним складом до Києва. Зараз він тут працює, постійно домагаючись від Центральної Ради прилучення Холмщини до України.

Пропам'ятна дошка у будинку, в якому у 1917-1918 роках засідала Українська Центральна Рада з зображеннями Михайла Грушевського, Симона Петлюри та інших українських політиків

Одного вечора хтось застукав до нашого мешкання. Оказалось, що то мій джура – який з Бердичева пробрався якимсь чудом до Києва, шукаючи за мною. Він сам москаль, з Вологодської губернії, служив у мене від 1914 року. Він врятував всі мої речі і доставив мені все в цілості. Коли українізувався наш корпус – я дав йому повну волю, хоче – нехай іде до російської частини, хоче – може залишатись зі мною. На те він сказав: «Невже ж після чотирилітньої служби я захочу його прогнати від себе?». Так він залишився у мене, стараючись навіть говорити зі мною українською мовою. Добрий був хлопець, звався Михайло Реутов. Він пристроївся у Києві посильним при українському Морському Міністерстві.

Трохи пізніше, перебуваючи в Києві, я відвідав отамана С. Петлюру у готелі «Прага», і сказав йому, що залишаю службу в війську, бо маю намір вернутися на Холмщину, яка по Берестейському трактаті прилучена до України. С. Петлюра побажав мені успіху в дальшій праці та сказав, що і він залишає військо і збирається працювати в земстві.

Одного разу, при вході до Педагогічного Інституту (де засідала Центральна Рада), з членами Холмського комітету, зустрілись ми з головою Центральної Ради проф. М. Грушевським, який гратулював нам з включенням Холмської губернії до України, та побажав холмщакам успішної праці.

Німці і по підписанню мирового договору з Україною тримали свій фронт. Наші землі (Холмщина, Підляшшя, Полісся та західна Волинь) все ще були окуповані німцями (північна частина цих земель) і австрійцями (полуднева частина).

Берестейщина

Губерніяльним комісаром Холмщини, Підляшшя та Західної Волині, які все ще знаходились під окупацією німців та австрійців, призначено Олександра Скорописа-Йолтуховського, колишнього члена управи Союзу Визволення України. Йому доручили організувати адміністративний апарат цих земель. Комісаром освіти, замість колишнього директора Холмської Учебної Дирекції Кораллова призначено мого брата Карпа Дмитріюка. Перша група холмщаків, будучих урядовців, в порозумінні з проф. М. Грушевським мала бути вислана Холмським Комітетом до Берестя, місця осідку губерніяльного комісара, в його розпорядження.

Десь в кінці квітня 1918 року ця перша група, в числі 12 – 13 осіб (А. Васильчук, Т. Олесюк, о. Віктор Козловський, др. В. Дмитріюк, Я. Войтюк, Чорний, та інші) вирушила потягом до Берестя. Прибули туди перед полуднем. Коли ми вийшли з вагону на платформу – німецька залізнична військова сторожа оточила нас, здивована нашим зовнішнім, не дуже репрезентаційним виглядом. Одягнені ми були в досить поношені російські військові уніформи. Ми почули себе ніби арештованими. На нашу заяву, що ми українці та прибули з Києва до розпорядження українського комісара Скорописа-Йолтуховського, німці навели телефонічно справку в «Обер-Ості», який містився в цитаделі, як мають з нами поступити. По яких 15-20 хвили-

нах нам сказали, що комісара в Бересті нема, що він поїхав до Холма і зараз напевно там знаходиться. Ми попросили дозволу нам двом – мені і Т.Олесюкові поїхати до Холма шукати комісара. Нам дали дозвіл і ми найближчим потягом вирушили до Холма.

В Холмі відшукали ми комендантуру міста, яка містилася в колишній чоловічій гімназії і стали питати за українським комісарем Скорописом-Йолтуховським. Там здвинули плечима і відповіли, що вони про українського комісара нічого не чули і не знають. Це була австрійська комендантура, в якій працювали поляки. Тоді ми запитали, чи є в Холмі німецька комендантура. Нам вказали на «гірку». Ми зголосились туди і розповіли, про що річ. Німці відразу зорієнтувалися в ситуації і просили зачекати, поки вони наведуть потрібну справку. За кілька хвилин нам сказали, що комісар був у Холмі, поїхав до Люблина, з Люблина вирушив автом до Берестя, в дорозі його авто зіпсувалося, але вже поправлено і він напевно тепер вже в Бересті, куди порадили нам вертатись. Ми були немало здивовані такою німецькою точністю, подякували за інформації та повернулись до Берестя. І дійсно, в Бересті вже був Скоропис-Йолтуховський, який відразу заопікувався нашою групою.

Нас примістили в цитаделі, в будинках недалеко від «білого дому», в якому велися мирові переговори. Кімнати були упорядковані, з ліжками і електрикою. Годували нас в спеціально для нас призначеній їдальні. До нас часто приходив Скоропис-Йолтуховський і з'ясовував нам положення, в якому ми зараз знаходимось. Окупація німцями наших земель мала ще потривати деякий, точно не окреслений час.

В самому місті Бересті населення було мало, очевидно з огляду на те, що в цитаделі знаходився «Обер-Ост» – вище командування східним фронтом. В інших містах, як Біла, Кобринь, було переважно жидівське населення, а місцевого українського населення на селах майже не було – всі ще не повернулись з біженства. По деяких селах була невелика кількість наших полішуків з-під Пінська та прифронтових теренів. Їх німці переселили на дальші від фронту терени. В селах, трохи залюднених, були німецькі комендантури, а жиди, які жили в селах, були помічні німцям в зносінах з нашим населенням, бо вони розуміли німецьку мову.

В Білій-Підляській була станиця українців-військовополонених. Вони за дозволом німецької влади вели культурно-освітню роботу серед місцевого українського населення на Підляшші та Поліссі, які були в зоні німецької окупації. В зоні австрійської окупації – на Холмщині і Західній Волині наші українці-полонені не були допущені до провадження культурно-освітньої праці. Очевидно там впливи мали поляки і навіть сам Скоропис-Йолтуховський в австрійській зоні окупації нічого не міг зробити.

Важливою справою того часу була справа наших біженців, які в скорому часі мали повертатися до своїх родинних країв. Головним завданням комісаріату було організувати адміністративний апарат, продовольчу справу, культурно-освітню справу, релігійну і медичну та суспільну опіку. Тяжко було це зробити в майже обезлюдненому краю, та все ж таки в 1918 році дещо вдалося.

Цитаделя Берестейської фортеці – Холмські ворота.

**Учасники третьої черги вчительських курсів, організованих у Бересті.
Осінь 1918 року**

Губерніяльний комісаріят з осідком в місті Бересті представлявся так: Олександр Скоропис-Йолтуховський – комісар, М. Донець – заступник, В. Мартинець, Озерянець (Єзерський), Яків Войтюк, Є. Шелгейко та інші – урядовці. Господарчу, продовольчу справу мав організувати Шелест зі своїми

помічниками. Засновано кооперативу на чолі з Миколою Макаруком. Губерніяльний комісар освіти був Карпо Дмитріюк зі своїм заступником Т. Олесіюком. Медично-супільну опіку з самого початку організував др. Василь Дмитріюк. Духовно-релігійним опікуном був о. Віктор Козловський, та пізніше прибувший греко-католицький священник о. Михайло Кіт. Організацією судівництва мав зайнятися Володимир Криницький. До всіх відділів помалу прибували нові люди, скеровувані сюди Холмським Комітетом у Києві. Почали прибувати вже в більшій кількості наші біженці з ближчих районів Росії. В літі 1918 року прибули мої родичі – тато, мама та сестра Віра, які оселились в своєму селі Костомлоти, на жаль не в своїй хаті, бо вона згоріла під час війни.

Губерніяльний Комісаріят підшукував кандидатів і назначав їх на повітових старостів. Вони мали на своїх місцях організувати українську владу. Завдання було надзвичайно тяжке з огляду на брак досвідчених людей. В господарчому відділі справа представлялася не краще. Край був сплюндрований війною. Людність верталася з біженства і часто не знаходила своїх домівок. Наладнати достачання харчів, будівельного матеріалу і т.п. – це були тільки проекти, здійснити яких не було жадної можливості, бо і в центральній Україні не все було в порядку. Засновано кооперативу з нужденними товарами, які вдавалось здобути у німців. Німці почали частково ліквідувати своє військове майно і нам вдавалось дещо від них дістати. Так, наприклад, якась військова частина продавала по низькій ціні коней. Мені самому вдалося купити для свого батька коняку – кобилку. В кооперативі був склад паперу для друкарні, яку перевезено з Білої-Підляської.

Найбільшу активність та роботу виказав Комісаріят Освіти. Комісар освіти Карпо Дмитріюк передав під часове завідування справи Холмської Дирекції своєму тестю проф. Миколі Каліхевичеві, а сам зі своєю сім'єю переїхав до Берестя. В порозумінні зі Скорописом-Йолтуховським, та при його допомозі, разом зі своїм заступником Т. Олесіюком він організував курси українознавства для учителів. Ціль курсів – перешколити учителів в українській мові. По вислуханні тих курсів учителі призначались на вчительські посади в селах. Таких курсів у літі 1918 року відбулось три черги, приблизно 50-75 курсантів кожна. Викладачами були: К. Дмитріюк, Т. Олесіюк, проф. Рудницький, проф. Гладкий (покінчив самогубством), я також деякий час викладав дещо з гігієни та швидкої помочі.

В учительській справі не все йшло гладко. Бувші учителі були призвичаєні займати посади на селах, де вже були готові приміщення та всі прилади, а тут треба було самим організувати школи в напівзруйнованих селах. Не всі вчителі були на стільки патріотично настроєні, щоб охоче зайнятися такою роботою. Був брак шкільних підручників, які мала постачати централія.

Відкрито було початкову школу в Бересті, при Братській церкві. Засновано товариство «Просвіта». Основоположниками були: комісар Скоропис-Йолтуховський, Карпо Дмитріюк, Василь Дмитріюк, Тиміш Олесіюк, Павло Король та майже всі урядовці Комісаріату. Було організовано і поставлено

«Наталку Полтавку» (ролю возного грав я, Наталку – панна Ася Бігунівна, виборного – Г. Дрозд, Терпелиху – п. Прокоп). Вистава пройшла знаменито. Дохід, біля 800 нім. марок, призначено на дитячий притулок, який прибув до Берестя.

Медична та суспільна опіка представлялася так, що на початку 1918 року в комісаріяті з лікарів був я один. В міру повертання біженців прибували і лікарі. Одним з перших прибув з родиною др. П. Король, інтерніст і гінеколог, потім молодий лікар Ганкевич, др. Лучко (лікар жінка-жидівка), др. Урбан, др. Бекаревич, який був явно ліво настроєний і скоро повернувся в Росію. І нарешті прибув старший лікар, хірург др. Є. Копистянський. Тоді організовано амбулаторію – при вулиці Гоголівській бульвар (при поляках – вулиця Костюшка), до якої почали зголошуватись хворі.

Я більш-менш знав всіх лікарів і в розмові зі Скорописом-Йолтуховським рекомендував йому на головного лікаря др. Копистянського, на заступника др. Короля, а я сам залишився звичайним лікарем для доручень. Тоді не раз приходилось мені їздити до Києва в справах медичних і в інших справах, які доручав мені Скоропис-Йолтуховський. Я старався дістати ліки, перев'язочний матеріал, навіть білизну, та на жаль часто безуспішно. У Києві трудно було знайти зрозуміння для наших потреб.

Пізніше, здається в серпні 1918 року, нам вдалося перейняти від німців військовий шпиталь на Граївці, передмісті Берестя, з повним обладнанням. Головним лікарем став др. Копистянський, внутрішнім відділом керував др. Король, з докторами Ганкевичем і Лучко, а я працював на хірургічному відділі. Др. Король мало цінкавився шпиталем, він розвивав свою приватну практику в місті. Штамп нашого шпиталю був «М. Н. З. і О. Берестейська Лічниця». Помічними силами в шпиталі були: фельдшер Пашкевич – секретар, фельдшер Сомішко – аптекар. На відділах були санітари, фельдшери, сестри (м. ін. дві сестри-польки: пані Залеська і панна Скулімовська – родом з Тересполья).

З прибуттям біженців шпиталь поволі заповнився хворими. З біженства прибув дитячий притулок з дияконом Туревичем, як завідуючим та сестрою опікункою, пані Туровською. Лікарську опіку над притулком переважно мав я. В Бересті був також ветеринарний лікар др. Угринович.

Під час німецької окупації майже всі терени комісаріятку були позбавлені релігійної опіки із-за браку священиків. Наприклад на терені Володавського та Більського повітів був лише один, чи два православні священики. В першій групі, яка прибула з Києва до Берестя, був о. Віктор Козловський. Він зайняв Братську православну церкву і в ній відправляв Богослужіння. (Німці називали її «синьою церквою»). Згодом почали прибувати інші священики. По виясненні ситуації, в якій ми всі знаходились, о. Віктор радив новоприбулим священикам їхати до своїх колишніх парафій, або в ті села, де є церква і є люди, та немає священика. І тут справа була нелегка, бо не було точних відомостей і способів транспорту.

Посвідка видана др. Василеві Дмитріюкові як ординаторові хірургічного відділу берестейського шпиталю (20 січня 1919 р.)

Прибув до Берестя і греко-католицький священик о. Михайло Кіт, українець з Галичини. Його завданням було, як він сам твердив, повернути на унію українців-римокатоликів, колишніх уніятів. Зайняв він для своїх Богослужінь порожній тоді римо-католицький костел. Однак його місія цілком не вдалася. Пригадую собі такий випадок. Одного разу, проходячи близько костела побачив я отця Кіта, який голосно сперечався з римо-католицьким ксьондзом Щербіцьким. Коли я порівнявся з ними, о. Кіт звернувся до мене: «Бачите, докторе, чого захотів польський ксьондз? Він хоче, щоб я віддав йому костел!» Я спокійно на те відповів, що: «Взагалі я релігійними справами

не займаюсь, але коли ксьондз був настоятелем цього костела, то гадаю, що належиться костел йому відпустити. Між мешканцями міста і околиць є римо-католики і їм належить своя релігійна опіка. Ми не маємо права настоювати цю людність вороже проти української влади, яка має бути толерантною до всіх мешканців». «Ех, що ви говорите, докторе!» «Коли ви мене спитали, отче, я вам сказав свою думку». З тим я відійшов. Був у Бересті також о. Волянський – про нього мало відомостей.

В листопаді – грудні 1918 року почали ширитись тривожні чутки, що більшовики починають натискати на Полісся з північного сходу, а з заходу поляки, які ніяк не хотіли погодитися з втратою Холмської губернії, підходять на Підляшшя. Жадної власної збройної сили Комісаріят не мав. Скоропис-Йолтуховський зарядив організувати власну збройну силу – Поліський курінь на Кобринщині, головно для оборони проти можливого більшовицького наступу. Командиром було призначено Петра Макарука, колишнього старшину, начальником штабу – п. Пащука, галичанина, мене – лікарем куреня, до якого залучено ще кількох вчителів, колишніх військовиків. Завданням було змобілізувати добровольців. Але це завдання було неможливе до виконання. Добровольців було дуже мало, бо і людей в терені було мало. Все таки старалися щось зробити – цілий січень 1919 року пройшов у стараннях організувати збройний відділ.

Поляки в Бересті – 1

В перших днях лютого я отримав запрошення на шлюб моєї сестри Віри з учителем-курсантом Миколою Щуром. Одержавши відпустку, я виїхав з Кобриня до Берестя та там застав несподівану, тривожно загрозливу ситуацію. Поляки зайняли ціле Підляшшя, рушили на Бересть і зайняли без спротиву цитадель і саме місто. Німці спішно грузилися до потягів на двірці і вирушали в напрямі Білостоку. На мості, що лучить залізничну станцію з містом, знаходились останні німецькі вояки, які поспішали на двірць. Польський офіцер Стецкевич почав по них стріляти з рушниць. Відстрілюючись з мосту німці вбили Стецкевича. Це була єдина жертва «бою» за Бересть. Поляки назвали його героєм і в його честь назвали вулицю, що веде від мосту до середини міста – вулицею Стецкевича. Добратися до сестри і брата, що перебували в цитаделі, я не мав жадної можливості. Замкнувся в своєму помешканні (на вул. Костюшка № 3) і чекав розвитку дальших подій.

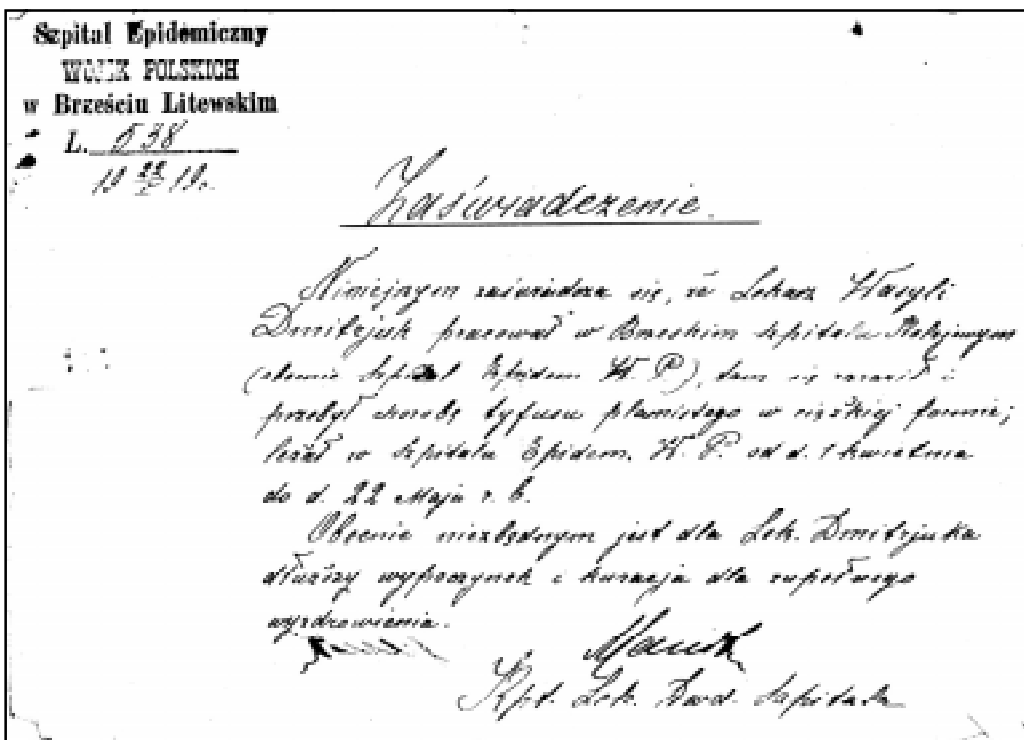
Виявилось, що польське військо під командою генерала Лістовського зайняло без спротиву цитаделю, де перебували деякі вчителі-курсанти, мій брат з сім'єю та сестра, зайняли місто, арештували комісара Скорописа-Йолтуховського і його заступника Донця, а також працівників Комісаріяту: Озеринця, Мартинця, о. Кіта, п. Бігунівну і посадили їх усіх у цитаделі. Все майно Комісаріяту сконфіскували, кооперативу сплюндрували, книжки та папери подерли та повикидали на вулицю. Поляки почали господарювати в місті і поза містом. Військо рушило далі на схід.

По кількох днях подався я до «нашого» шпиталю. Повітовим лікарем і одночасно головою шпиталю став поляк др. Т. Токаржевський. Др. Копистянський зник, куди – ніхто не знав. В шпиталі, до якого почали прибувати тяжко хворі на сипний тиф, далі працювали др. Ганкевич, др. Лучко та я. Доктор Токаржевський прихильно поставився до нас, лікарів і запропонував нам далі тут працювати. В скорому часі шпиталь був переповнений хворими.

Поза працею в шпиталі я зайнявся приватною практикою. Та недовго. Відвідуючи хворих, яких в місті і в селах було багато, я заразився і сам захворів. В дуже тяжкому стані мене сам др. Токаржевський відвіз до шпиталю. Пам'ятаю тільки, як примостили мене в кімнаті на два ліжка. На другому ліжку лежав також хтось хворий на тиф. Я стратив притомність і в такому непритомному стані був біля трьох тижнів. Дивні сни-видіння я бачив під час непритомности. Здавалось мені, що я є головним завідуючим господарчою частиною польської армії і в мене пропало дві тисячі чобіт. Мені грозить суд і кара. Я втікаю до української армії. Втеча дуже легка. Відчинив двері до сусідньої кімнати і я вже серед українців. Головний отаман Симон Петлюра заспокоїв мене і розпорядився відпровадити мене для поправки здоров'я до Одеси, на лимани. Тут я почувався дуже добре – обмазаний теплою грязюкою. Раптом все зникає. Я в розкішному райському саду. Всюди цвітуть дерева, гріє сонечко, щебечуть пташки і я веселий проходжуюсь по стежках в саду. Раптом це все зникає. Я за всяку ціну хочу дістатися до рідного села, до тата і мами. Ось потягом приїхав до Тересполя, звідки маю дістатись додому, але це мені не вдається, бо вся околиця залита водою. Я заплакав і все знов зникло.

Пізніше, коли я опритомнів – сестри шпитальні оповідали мені, що я під час високої гарячки був дуже неспокійний, вставав з ліжка, вибігав на коридор та хотів утікати зі шпиталю. Одного разу мій тато, коли приїхав мене відвідати, побачивши мене в такому безнадійному стані, заплакав і сказав: «Пропає мій син». І дійсно, мало хто з персоналу сподівався, що я видужаю. Багато моїх знайомих померли, помер Є. Шелгейко, бувший волосний писар в нашому селі, який в останньому часі був урядовцем Комісаріяту. Коли я опритомнів, то страшно терпів від чиряків, які обсипали моє ціле тіло. Страшно обезсилений, з гострими болями, я не міг повернутися з боку на бік, але згодом став поправлятися. В шпиталі пролежав більше трьох місяців. З призначенням мушу зазначити, що найбільшу опіку під час реконвалесценції дала мені симпатична старша сестра-полька, пані Залеська. Вона щодня приходила до мене і приносила з кухні щось пити і їсти та підтримувала мене на дусі.

Шпиталь тоді перезвали на «Епідемічний шпиталь Польського війська в Бересті-Литовському», з польським лікарським та помічним персоналом. Чув я раз, як польські лікарі, проходячи біля кімнати в якій я лежав, говорили: «А то цей українець, що так ганив поляків». Коли я вже поправився настільки, що міг ходити власними силами, то попросив, щоб мене виписали зі шпиталю та щоб дали мені посвідку про моє перебування тут, з зазначенням, що я потребую довшого відпочинку по перебутій недужі. Таку посвідку шпи-

**Посвідка про перебування д-ра Василя Дмитріюка на лікуванні
у берестейському шпиталі (22 травня 1919 р.).**

таль мені дав. Коли я ще був дуже слабкий і появився в місті, то ті, хто знав мене перед недугою, тікали від мене як від якогось привида, бо була поширена чутка, що мене вже немає в живих.

Повернувшись до свого помешкання, в якому під час моєї недуги господарювала моя служниця «мала Надя», я став відпочивати і поправлятися, а згодом приймати хворих.

Були це часи, коли комунікація зі селами була утруднена. Польська влада вимагала ще так званих «перепусток». Коли я зложив анкету про дозвіл виїжджати на села лікувати хворих, то жадної відповіді не одержав. Від батька Т. Олесіюка – Гната, який працював як нижчий урядовець в старостві, довідався, що там говорили таке: «Takiego hajdamakę nie tylko na wieś nie wypuszczać, jemu nie wolno wychodzić ze swego mieszkania» (Такого гайдамаку не тільки не можна пускати на село, йому не можна виходити зі свого помешкання). Таке було відношення поляків на початку, потім змінилося на трохи легше. Нечисленні українці, яких не арештували, почали роздумувати як тепер бути, як організуватись при новій неприхильній до нас владі.

Це – з боку поліції. А з другого боку? Одержав візитівку від ксьондза Щербіцького, який у ввічливий спосіб запрошував мене на організаційне зібрання Польського Червоного Хреста. Я відповів йому українською візитівкою і українською мовою, що з огляду на стан мого здоров'я по перебутій недужі я не зможу взяти участь в пропонуваному зібранні.

Поволі приватною практикою я зміг заробляти на своє скромне прожиття. Також довідався, що коли поляки зайняли цитаделю, мого брата з його сім'єю та сестру з її мужем (шлюб відбувся!) не арештували, але наказали вибратися з цитаделі. Брат перенісся до хутора п. Ясінського, коло Хотилова на Підляшші, а сестра з мужем переїхали до наших тата і мами в Костомлоти. Учителі-курсанти, хто вспів та міг це зробити, розбіглися хто куди, а декого з них поляки арештували та вивезли до таборів. Пару разів відвідував я своїх рідних в Костомлотах і брата на хуторі. Життя їх було нужденне. Чим міг, я старався їм допомогти.

Польська центральна влада встановила тимчасове управління (хоч границі ще не були визначені), це була так звана «Адміністрація Східних Земель» на чолі з паном Крагельським. Все українське – школи, повітові уряди були зліквідовані, на їх місце повстали польські. В Бересті старі російські назви вулиць були перейменовані на польські. (Вул. Пушкіна – 3-го мая, вул. Гоґоля – Косцюшка, вул. Медова – Зигмунтовська, також нові назви Стецкевича, Лістовського). В самому місті Бересті відізнались недобитки колишньої української влади. Більшість українців пристроїлись в польських установах. Володимир Криницький став суддею в Бересті, Василь Криницький – в прокуратурі в Гродні, Лещукевич, Дрозд, Прокоп, Голод – в управлінні залізниць. О. Віктор Козловський поселився недалеко мого помешкання. У нього я часто перебував вечорами. Він, як і раніше, відправляв богослужіння в Братській церкві. Жидівське населення, яке в той час вже було найчисельніше в місті, також організувалось. Заснували благодійне жидівське товариство «Бека-Хайлем», якщо не помиляюсь. Воно в чергу зорганізувало амбулаторію, до праці в якій, за певним винагородженням, запросили і мене, як хірурга. Праці там було досить, я працював 2 години щодня. Почались заходи над відкриттям жидівського шпиталю. Будинок був готовий, лише бракувало шпитального обладнання. Пізніше я працював у тому шпиталі. Відносини між українцями і жидами були на загал добрі.

Так без особливого вияву українського організованого життя пройшов 1919 рік. Початок 1920 року нічим особливим в українському житті не відзначився. Відзначився хіба лише для мене особисто. 14 квітня 1920 року на Великодньому тижні відбувся мій шлюб з Олександрою Криницькою, донькою покійного українського православного священика о. Ігнатія Криницького (помер 4 березня 1919 року в селі Любень у Володавському повіті, від тифу) та Олени Онуфріївни з Хомацьких Криницької. Шлюб на Великодньому тижні міг відбутися лише з дозволу єпархіального єпископа (в Гродні). Дозвіл ми дістали, але з припискою «без особливого торжества і оголошень». Шлюб давав нам о. Віктор Козловський. Великою несподіванкою для нас, новобранців був факт, що на нашому шлюбі співав прекрасний хор українських вояків. Тоді в Бересті формувалась друга дивізія з інтернованих вояків армії УНР. Вони, довідавшись, що має відбутись шлюб лікаря-українця з українкою, самі зголосились хором відспівати наш шлюб. Весілля відбулося

**Олександра Криницька (в ясному одязі) з дружкою Оленою Білошевич
(донькою її старшої сестри Анни)**

дуже скромно, дійсно, «без особливого торжества», тільки в оточенні найближчої родини. Та після весільного торжества скоро наступив для мене і сумний момент. 3-го травня 1920 року упокоївся мій тато.

Мій брат Карпо дістав працю гімназійного вчителя в Білостоці, в приватній гімназії, яку відкрили і утримували білостоцькі жиди. Його сім'я – дружина та дві доньки, перебрались до мого помешкання в Бересті, а я перенісся тимчасово до другого помешкання, при вул. Лістовського. Коли брат влаштувався, знайшов для себе приміщення, його сім'я перебралася до Білостоку, а я з моєю дружиною вернулись до мого старого приміщення.

Більшовики в Бересті

А тим часом, розпочалася польсько-більшовицька війна. Після перших успіхів польської армії разом з українським військом – наступив відступ. Більшовики стали наступати на Бересть. Я сам був свідком, як велись бої між містом і цитаделею. Поляки відступили далеко в глиб Польщі, а більшовики повели наступ на Варшаву. В Бересті пробули більшовики кілька

місяців. Тут виявляв свою діяльність місцевий «ісполком», на його чолі стояла сестра жидівського шпиталю, а членами були Рабінович, син власника аптечного складу і Кіперман, власник аптечного магазину. Тоді був арештований брат моєї дружини Василь Криницький. Я звернувся до членів «ісполкому», яких я знав особисто, з інтервенцією в справі Криницького – та від Кіпермана почув: «Нехай др. Дмитріюк сидить тихо, бо і він може бути арештований, як український націоналіст». До мого помешкання впровадили молодого москаля-більшовика, який все питав, як далеко Варшава. Скоро він захворів на дезинтерію. Відвідував його другий більшовик з українським прізвищем, який говорив виключно українською мовою.

В жидівському шпиталі були поранені і хворі більшовицькі вояки, яких відвідував совітський лікар. Зустрівши його на коридорі я запитав, як почуються лікарі при більшовицькому режимі. Він оглянувся на всі боки – чи нема небажаних свідків – та відповів дослівно так: «Ми всі вже оскотились, скоро буде те саме з вами».

Одного вечора прийшов до нашого мешкання совітський агент та зажадав, щоб я пішов з ним. (У нас в той час був мій другий швагер Володимир Криницький). Я мусів йти з ним. Агент завів мене до дому, в якому містився «особотдел» та сказав комусь: «Я привів вам доктора», а сам вийшов. Я залишився сам в досить забрудненій кімнаті – на столі та на підлозі багато недокурків. Якись особи переходили з одної кімнати до другої через ту в якій я був, так як би мене і не бачили. Сидів я так більше години. Нарешті почув голос: «Сейчас, товарищ. Я вот только покончу з доктором». Що означало те «покончу?» – подумав я і страх мене обняв. «Так ви значит доктор?» – почав цей товарищ. «Так» – відповів я. «Так вот в чом дело. Я захворів на гонорею і хочу, щоб ви мене полічили». «Якщо ви знаєте, що це є у вас, то раджу вам звернутися до шпиталю, де я зміг би вас докладно обслідувати, зробити аналіз і т.д., а це не вдасться зробити негайно, та ще вночі. Крім того я не є спеціалістом в тих недугах. Тут є др. Епштейн, спеціаліст, він живе напроти цього будинку». «Ну, хорошо, ми завтра подумаєм – ви свободни». Я стрілою побіг додому, де моя дружина з її братом зі страху не знали, що робити.

На другий день я рахував своїм обов'язком попередити др. Епштейна, що до нього може звернутися мій «нічний пацієнт». Др. Епштейн не був здивований. Тоді він розказав мені про себе ще таке. Одної ночі викликали його до в'язниці оглянути одного тяжко хворого. В'язниця була переповнена. В'язні лежали на брудній соломі на підлозі. Показали пацієнта, який, очевидно, мав високу гарячку. Припускаючи тиф, др. порадив негайно перевести хворого до шпиталю. На другий день вечером знов прийшов до нього більшовик і заявив, що той хворий, якого доктор сказав перевести до шпиталю – втік. «Та що ви кажете? – відказав доктор. – Хворі в гарячці можуть втікати, при чому тут я? Тут вина тих, що його стерегли». На цьому йому дали спокій.

Поляки в Бересті – 2

Та стався «*cud nad Wisłą*» (чудо над Вислою). Більшовики швидко втекли з Берестя. Щоб і нас часом не забрали зі собою, ми з Василем Криницьким, якого більшовики звільнили з арешту після 2-3 тижнів ув'язнення, переходили по пивницях та в куцах на березі річки Мухавець, поки в місті не показали польські вояки. Більшовики відступали, поляки наступали. Поляки реквізували в мене одну кімнату, в якій примістився офіцер – підпоручник. Він приніс зі собою цілу пачку гранат і тримав їх в квартирі. А я знов тяжко захворів на черевний тиф. Після кількох тижнів, коли я став поправлятися – наступив рецидив, ще тяжчий ніж перший приступ недуги.

Одної ночі я почув, що задихаюсь від смороду і диму та почав кричати. Збудилась дружина, покликали сусідів та господаря дому. Виявилось, що дим виходив з сусідньої кімнати, де спав підпоручник. В кімнаті загорілася валізка-кошик біля ліжка, на якому він поставив запалену свічку. Вона згоріла поки він спав, запалила кошик і вже почала горіти підлога коло ліжка. В одній білизні вискочив бідолаха на коридор. Сусіди погасили вогонь. Щастя, що пачка з гранатами була в дальшому кутку кімнати біля вікна. Повідомили військову комендантуру про цей випадок. Підпоручника з його амуніцією забрали.

Поволі я повертався до здоров'я. 20 грудня померла моя мама. Мій стан був ще такий слабкий, що я не міг бути на її похороні. З Білостоку одержав другу страшну вістку, що брат Карпо дуже тяжко захворів на туберкульоз легенів, та що треба його відвезти до санаторії, до Закопаного.

1921 рік

По підписанню, 18 березня 1921 року, поляками і совітами Ризького трактату східні границі Польщі були усталені. Холмщина і Підляшшя, Полісся та західна Волинь опинилися в її межах. Тимчасове управління східних земель було скасоване і по новому розпорядженню східні терени, як зрештою і вся Польща, були поділені на воєводства. На українських землях повстало Поліське воєводство з осідком в Бересті, Волинське – з осідком в Луцьку. Холмщина і Підляшшя були приєднані до Люблинського воєводства. Першим поліським воєводою став Довнарівич.

До Берестя весною 1921 року приїжджав начальник держави Юзеф Пілсудський. Місцеве населення, в першу чергу польське та жидівське, зі своїми делегаціями вітали його на двірці. Була там невелика делегація від українців. Я в ній участі не брав. Гнат Олесюк, один з її членів, передавав мені, що Пілсудський приймаючи українську делегацію мав сказати, що він розуміє сучасне положення українців та що ще довга, затяжна боротьба за свої права їх чекає.

В той час я був зайнятий своїм бідолашним хворим братом, якого привезли з Закопаного в безнадійному стані. В червні 1921 р. він помер. Похорон відбувся в Бересті на Тришинському православному кладовищі, де знахо-

диться могила Олекси Стороженка, при поважній участі українців, які були слухачами курсів українознавства, або знали брата, як бувшого українського комісара освіти, та нових прибулих біженців, які просто про нього чули. На тих похоронах я познайомився з багатьма місцевими українцями, яких раніше не знав, як наприклад Н. Горцаруком, І. Паренюком, В. Пархоціком, М. Ольховим і іншими.

Появилось розпорядження про паспорти, т.зв. особисті виказки. Коли я зголосився до повітового уряду за тою виказкою, мене запитали, яку національність (по-польськи «народовосьць») мають написати. «Звичайно, українську» – сказав я. «Нема такої національності» – заявив урядовець – «Тут нема жадних українців». «Але я є, і я є українець, то прошу так записати, інакшої довідки я не прийму». Після нарад з іншими урядовцями і самим начальником повіту, який висловився: «А, нехай там буде один українець» – мені видали довідку з ім'ям Василь, а не Базилі і національність – українська. Не дивно, що в урядовій статистиці за 1921 рік більше як 120.000 польських мешканців були записані так: релігія православна, а національність польська.

На початку невеликий гурток нас українців почали думати, гадати, як нам зорганізуватись, щоб легально маніфестувати своє існування, як українців на Поліссі. Почались наради, переважно в мене в помешканні, або у п. Прокопа, що мав приміщення в подвір'ї дому, де я мешкав. Перш за все вирішили відновити «Просвіту», започатковану ще при українській владі та зліквідовану поляками, як і все українське. Склали (за допомогою Т. Олесіюка) проект нового статуту з підписами основоположників: др. Василь Дмитріюк – як голова, Прокоп – секретар, члени: М. Макарук, Г. Дрозд, А. Лещукевич, Г. Олесіюк, Володимир Криницький, та подали проект польській владі на затвердження. Статут був написаний українською мовою. Польська влада вимагала перекладу статуту на польську мову. Була з цим морока, бо ніхто з нас, за винятком хіба Володимира Криницького, добре польської мови не знав. Нарешті переклад був зроблений і статут знов помандрував до влади на затвердження. Рік 1921 і наступний 1922 рік пройшли без відповіді. Кілька разів В. Криницький навідувався до влади, але йому завжди відповідали, що справа нашого статуту ще не вирішена. Та і без затверженого статуту вдалося нам зорганізувати драматичний гурток та дати кілька вистав, які мали великий успіх. Вистави притягали до себе нових симпатиків.

Посол до Сейму

А тим часом у Варшаві засідав польський Установчий Сейм, який складався з колишніх послів до австрійського та пруського парламентів, колишніх членів Російської Державної Думи та представників більших польських політичних партій. Сейм виробляв нову конституцію та виборчу ординацію для майбутніх виборів до Сейму і Сенату. В листопаді – грудні 1921 та на початку 1922 р. стали ширитись чутки про ці вибори. Поляки та жиди почали заздалегідь готуватись до них. Не дрімали й українці, особливо на Холмщині та Волині, де національна свідомість стояла досить високо. Там

вже почали організовувати виборчі комітети. Деяко позаду було Полісся, де поза групою українців в Бересті та поодиноких громадян на Кобринщині, залякане поляками населення називало себе «тутешніми», «полішуками», «руськими». В офіційній статистиці, як я вже згадував, 120.000 православних мешканців записано поляками.

Не менше справою майбутніх виборів на так званих «кресах всходніх» були зацікавлені польські політичні партії, які добре знали, що більшість населення тих земель не є поляками. Особливу увагу до виборів на цих землях звернув «Центролев» – партії «Пяст», «Визволене» та ППС – Польська Партія Соціалістична. Вони стали шукати якогось контакту з представниками українців і скликали конференцію у Варшаві, на яку запросили представників Холмщини, Волині та Полісся. Українці те запрошення прийняли. З Холмщини і Підляшшя були брати Антін і Павло Васильчуки, Семен Любарський, Іван Пастернак. З Волині – Михайло Черкавський, Олена Левчанівська, Марко Луцкевич, Самійло Підгірський. З Полісся – був один я. Наші представники говорили про всі кривди, які заподіяли поляки зайнявши наші землі. Представники польських партій, вислухавши наші скарги, висловили надію, що все урегулюється після виборів. Їм залежало на тім, щоб українське населення взяло участь у виборах. Вони пропонували, щоб ми спільно з ними провели вибори, вступаючи, очевидно, в їхні списки. Наші представники заявили, що українське населення прийме участь у виборах, але як – про це мають вирішити виборчі комітети на місцях. Ця конференція мала для нас тільки інформаційне значення.

Наші виборчі комітети Волині і Холмщини створили Український Центральний Виборчий Комітет, почали шукати різні дороги та можливості для того, щоб забезпечити якнайбільшу кількість наших послів. Я, як представник Полісся, точніше Берестейщини, мав одержувати інформації та інструкції від Центрального Комітету. Ще не було точних відомостей коли і як мають відбуватись вибори, невідомий був поділ Полісся на виборчі округи та невідома була також кількість послів, яких має вибрати тутешнє населення. Однак населення Берестейщини вже було цими справами живо зацікавлене. Пригадую перше інформаційне віче в справі виборів навесні 1922 р., в одну неділю після богослужби. Віче відбулось в залі театру Сарвера. Зібралось багато селян з околиць сіл та мешканці Берестя – не-поляки. Мала обговорюватись справа кандидатів на майбутніх послів. Російська група, зорганізована в «Русском Благотворительном Обществе», висувала кандидатуру свого «председателя» др. Короля (за української влади був одним з основоположників «Просвіти»), українська група – мене. Кандидати мали показатись виборцям та дати інформації про себе.

Першим представився др. Король. Він заявив, по-російськи, що він руский – православний, син диякона, перед війною був лікарем в містечку Домачево Берестейського повіту, а тепер практикує в Бересті, є головою РБО і обіцяє боронити інтереси «русских православных». Аудиторія спокійно вислухала його промову. Коли він скінчив, то з-посеред селян роздався голос: «Так то так, докторе, ви добре говорили, але скажіть-но нам, чому ви так дорого берете за свої лікарські поради з нас, селян?» Постав деякий конфуз.

З черги мав показатися виборцям я. Коли почав говорити українською мовою про своє походження, серед селян відразу почулися голосні заяви: «Не кажіть нам про себе нічого. Ми добре знали вашого батька і всю вашу родину. Знаємо, хто ви є і чого домагаєтесь. Люди! Селяни! Це є наш селянський син, кращого кандидата нам не знайти і шукати не треба. Будьте, докторе, нашим делегатом, ми вам віримо». Роздалися гучні оплески, віче скінчилось. Люди почали розходитись. Я сам був заскочений таким закінченням віча.

Нарешті одержав я від Українського Центрального Комітету повідомлення про зорганізування Бльоку Національних Меншин, до якого входять українці, білоруси, росіяни, жида та німці. Блок зареєстрований в Державній Центральній Виборчій Комісії у Варшаві під № 16. В центральному комітеті «Бльоку» узгіднено число (кількість) і порядок кандидатів окремих національних груп в кожній виборчій окрузі. Полісся поділене було на дві виборчі округи: Берестейську і Пінську. На Берестейську округу припадало 5 послів. Мені доручили скласти листу (список) кандидатів «Бльоку». Перші 2 місця на листі № 16 в нашій Берестейській окрузі дати українцям, третє місце дати жидові рабінові Мінцбергові, 4-те місце росіянам, 5-те місце знов українцеві. Запасні 5 місць мають бути в такій самій черзі щодо національностей. Очолити, то значить зайняти перше місце на листі № 16, мушу я. Мотивом, чому я, а не хто інший має зайняти перше місце, вказали мені, є те, що я найбільш відомий серед української і жидівської людности. Я також мушу підібрати кандидатів українців на друге та п'яте місця та на трьох запасних членів листи. Не раз їздив я до Холма, до членів Українського Виборчого Комітету за порадами та допомогою в пропаганді, але почув: «Давай сам собі раду, підбирай людей серед місцевого населення». Правда, в самому Бересті зголошувались люди до допомоги: Макарук, Лещукевич, Богдюкевич, Дрозд, Ольховий, Пархоцік, Горщарук, а на Кобринщині Гліб Лось і Л. Квартирук. Вони нав'язували контакт з селами.

В Холмі член комітету А. Васильчук, сказав мені, що вони мають свій клопіт на Холмщині. Священик А. Сагайдаківський збирає підписи і виставляє окрему від «Бльоку» листу «Православних холмщаків» і це розбиває єдиний український фронт. А. Васильчук просив мене, щоб я вплинув на отця Сагайдаківського, як колишнього мого шкільного товариша з духовної семінарії, щоб він окремої листи не оголошував. Я відразу написав до А. Сагайдаківського довшого листа, в якому переконував його в недоцільності і шкідливості оголошення окремої листи «православних». Я писав: «При існуючій географії виборчих округ на Холмщині і Підляшші – така листа не має жадного вигляду на успіх, що тільки спільна листа національних меншин може забезпечити українцям вибір українських послів, що в листі «Бльоку» фігурують українці православні, які певно будуть боронити православну церкву, що окрема листа тільки в інтересі поляків, яким залежить на тому, щоб розбити українців і відібрати пару соток голосів. Йому, як духовній особі, не личить встрявати в справи суто політичні, а тому йому легко відмовитись від пляну окремої листи. Не принесе жадної користі та окрема православна

листа, зате викличе серед українців огірчення, а то й ворожість проти її автора. Я, як товариш по семінарії і приятель, раджу відкликати ту листу, коли вона вже оголошена, а як ні, то залишити всі намагання її зголосити». Мій лист мав позитивний результат. Окрема листа не була оголошена.

Важким завданням для мене було знайти кандидата на друге місце нашої листи. Пропонував я деяким нашим інтелігентам, та вони з огляду на свої посади, які всіли дістати, не хотіли входити в конфлікт з поляками і відмовлялись. Вставити на друге місце будь-кого, першого ліпшого чоловіка, аби лише українця, здавалось мені недоцільним. На щастя в перших днях вересня 1922 року до мого кабінету з'явився Сергій Хруцький, гімназійний учитель, філолог з вищою освітою, колишній семінарист Холмської Духовної Семінарії, великий приятель мого покійного брата Карпа. Він приїхав до Берестя, щоб обняти посаду учителя в російській гімназії, в якій викладав я в той час гігієну. Побачивши його я зрадів. «Сам Бог прислав тебе до мене» – сказав йому. Відразу повідомив його, що якраз тепер шукаю за кандидатом в послы до Сейму з листи № 16, та що він мусить згодитись бути тим кандидатом. Хруцький почав відмовлятись, що така пропозиція є для нього несподіванкою, що він зовсім не знає терену ні людей. На те я йому заявив, що оскільки він був щирим другом мого брата, то ради його пам'яті він повинен погодитись на мою пропозицію, а що до незнайомости терену і людей, то я на себе беру обов'язок ознайомити його з людністю, а людність з його особою. Зворушений згадкою про мого брата – Хруцький дав свою згоду.

Листа була складена і зголошена в такому порядку: 1. Василь Дмитріюк, 2. Сергій Хруцький, 3. Рабін Мінцберг, 4. Волков, 5. Василь Пархоцік. До Сенату нашим українським кандидатом був Іван Пастернак. Приготовану листу я подав нашому Центральному Комітетові, який скликав до Луцька всіх кандидатів на остаточну передвиборчу пропаганду. Листа була прийнята. Кандидати з Волині обіцяли мені допомогти у віддалених від Берестя районах, як Камінь Коширськ. Щодо другої виборчої округи Пінськ – не було ради і не було там знаних людей. Я особисто сумнівався в успіх нашої листи. Найбільше, думав я, може пройти одна особа. В такому разі я б зрікся свого мандату і тоді послом став би Хруцький, людина освічена. Мої сумніви щодо успіхів у виборах базувались на відносно слабій пропаганді, бо не в усіх більших осередках зміг я особисто побувати.

Крім нашої листи в Берестейській виборчій окрузі вели пропаганду листа № 3 – «Визволене», представник Адольф Бон, по-російськи та листа № 2 – ППС кандидат Владислав Узембло. Вони, ці партії «Визволене» і ППС, агітуючи за свої листи не раз нарікали, що українці йдуть в спілці з жидами і німцями. І нам приходилося вияснювати, чому саме ми українці йдемо разом з другими національностями.

Я особисто мав мало часу на роз'їзди по селах, їздив найбільше в ті райони, де жваву агітацію проводив Бон з «Визволення» та Узембло від ППС. Чим ближче до виборів – тим жвавіше велась пропаганда. Центральний Виборчий Комітет надсилав пропагандивні плакати, летючки та номерки «16», якими

свої голоси мали подавати наші виборці, кидаючи їх до виборчих урн. До Сенату кандидатами були українець Іван Пастернак, друге місце білорус, третє, здається росіянин.

За кілька днів перед виборами прибув до Берестя жидівській кандидат на нашій листі Якуб Мінцберг, рабін з Лодзі. Представники місцевого жидівського комітету запросили мене до своєї синагоги, де мав промовляти Мінцберг, щоб показати мене жидівському населенню, як головного кандидата на листі № 16, та познайомити зі своїм кандидатом. Зустріли мене привітливо, з оплесками. Але по виході з синагоги на вулиці дехто з жидівської юрби погрожував мені п'ястуками, а дехто навіть кидав каміння в мій бік. Супроводжуючі члени комітету боронили мене та заспокоювали, що то є акція невеликої групи, яка не має впливу на жидівські маси.

Наступив нарешті день виборів до Сейму – 12 листопада 1922 року. До мого помешкання від самого ранку раз у раз зголошувались люди за номерками «16», яких забракло в деяких околицях. Ще за довго до замкнення виборів ширились чутки і переконання, що «16-ка» веде перед. Загально вибори проходили спокійно. Лише з деяких місцевостей доносили, що поляки залякували наших виборців з картками «16», а в деяких видирали з рук картки «16» та давали свої. Підрахунок поданих карток-голосів закінчився пізно вночі. Вислід був такий: листа № 16 здобула три мандати, листа № 3 («Визволене») і листа № 2 (ППС) по одному мандату. Таким чином з листи № 16 були вибрані: др. В. Дмитріюк, Сергій Хруцький і рабін Я. Мінцберг, з листи № 3 А. Бон і з листи № 2 – В. Узембло. Через тиждень відбулись вибори до Сенату, коли вибраний був наш сенатор Іван Пастернак, родом з Підляшшя. Ці вибори показали полякам, які твердили, що на Поліссі, особливо на Берестейщині «нема жадних українців», що українці таки є, і то не в малій кількості.

Одержавши «вірительні» листи від окружної виборчої комісії, по відслуженні молебня в православній церкві, ми вдвох з Хруцьким вирушили в кінці листопада до Варшави, куди поспішали українські послы з Волині, де листа № 16 здобула всі мандати, та послы з Холмщини і Підляшшя. На першому зібранні українські послы і сенатори оформились як «Українська Парляментарна Репрезентація». Чи не найбільшу енергію та працю в справі організації виборів, як також в справі нашої участі в Бльоці Національних Меншин проявив посол Антон Васильчук – холмщак. Він був обраний першим головою Української Парляментарної Репрезентації.

Перше засідання Сейму і Сенату відкрив тодішній «Начальник Польської Держави» Юзеф Пілсудський. Справу присяги, т. зв. «сьлюбування», проводив в Сеймі найстарший віком посол Лімановський – член ППС, секретарювала наймолодша віком панна Степеницька з «ендеків». Коли був викликаний, першим по азбуці, український посол Хруцький, він замість приписового слова «сьлюбує» виголосив по-українськи «присягаю». Зчинилася метушня, галас. «Мусить пан по-польськи» – кричали з правиці і центру. Хруцький повторив «присягаю». Знявся ще більший крик, почали загрожувати позбавленням, або уневажненням посольського мандату. Тоді Лімановський став просити Хруцького промовити те слово «сьлюбую». Це не так вже важне,

Okręg 59.

Województwo Poleskie

Powiaty: Brześć Litewski, Kobryń, Prużany, Kosów,
Drohiczyn i Kamień Koszyrski.

Posłów 5.

Ludność: 30. 9. 1921: 414 046. Polaków 117 861
(28,5%), obcych: 296 185 (71,5%).

Wasyl Dmitrijuk

Sergjusz Chrucki

Jakób L. Minceberg

Władysław Uziembło

Adolf Bon

Посли із Берестейської округи Поліського воєводства та результати виборів у цій же округі (з публікації: *Tadeusz i Witold Rzepeccy, Sejm i Senat 1922-1927: podręcznik dla wyborców zawierający wyniki wyborów w powiatach, okręgach, województwach, Poznań 1923, стр. 333-334*).

	Pow.	Brześć					Kamień		Razem
		Lilowski	Kobryń	Prużany	Kosów	Drohiczyn	Koszyrski		
Uprawnionych		71 376	36 226	35 903	27 387	34 690	27 899	231 071	
głosujących		31 878	21 541	15 877	11 880	17 688	15 065	113 929	
głosy ważne		31 254	21 209	15 476	117 02	17 236	14 704	111 581	
„ nieważnione		624	332	401	178	452	361	2 348	
% głosujących		44,66	59,46	44,22	43,38	51,01	53,82	48,67	
16		13 173	12 826	2 880	3 295	3 712	8 919	44 805	
2		2 503	1 782	2 122	2 250	8 293	3 796	20 746	
3		4 455	506	2 521	2 830	2 188	1 098	13 598	
4		958	46	471	381	14	—	1 870	
5		2 532	2 320	2 828	105	795	80	8 660	
6		291	1 178	1 804	96	244	302	3 715	
11		626	40	35	—	71	—	772	
20		618	66	119	45	32	—	880	
22		2 853	1 904	1 301	1 209	1 065	484	8 816	
23 Prywatna		4	4	8	2	—	1	19	
25 Bezp. Związek Polesia		2 316	124	851	384	17	22	4 214	
26 Bezp. Kres. Obywat.		3	13	5	—	—	1	22	
27 Zw. Wł. Wsch. Kres. Polaki		57	255	569	829	301	—	2 031	
28 Związek Włóśc.-Rolniczy		—	—	—	—	93	—	93	
29 Zjedn. Komitet Wyborczy Polsk. Sjon i Czejrej Sjon		351	119	142	276	410	1	1 299	
30 Reduty Wsch. w Brześciu		14	26	—	—	1	—	41	

Dzielnik wyborczy: 13 598.

Lista 16 otrzymała 3 mandaty: 1, 2 i 5-ty

„ 2 „ 1 mandat: 3-ci

„ 3 „ 1 „ 4-ty

Wasył Dmitrijuk (Klub Ukraiński). Lista 16. Lekarz, zam. w Brześciu, Kościuszki 3. Ur. r. r. 1890. Un. Warszawski (medycyna). Od 1914 do 1918 służba w armji rosyjskiej. Prez. „Proświty” w Brześciu.

Sergjusz Chrucki (Klub Ukraiński). Lista 16. Profesor, zam. w Antoniówce, p. Tomaszów Lubelski. Ur. w 1887 r.

вмовляв він. Нарешті Хруцький сказав: «Ну, нехай буде ваше „сьлюбую»». Те саме було в Сенаті, коли сенатор Левчанівська так само перше сказала «присягаю», а вже потім «сьлюбую». Такий мовний інцидент мав місце на перших засіданнях Сейму і Сенату. По тім «сьлюбуванні» послі стали повноправними членами парламенту.

Далі відбулося спільне засідання Сейму і Сенату для вибору президента держави. Перед тим ще відбулося окреме засідання Сейму і Сенату для виборів «маршалків» і «віце-маршалків», та секретарів. Маршалком Сейму був обраний посол з «Пясту» Ратай. Маршалком Сенату – сенатор Тромпчинський. Ми, українці, в тих виборах здержались від голосування. На спільному засіданні для вибору президента були названі кандидати: з правиці – Р. Дмовський, від центру і лівиці Габріель Нарутович. Наша репрезентація більш для демонстрації виставила кандидатуру проф. Бодуен-де-Куртена, порозумівшись

наперед з ним. Він був поінформований, що його кандидатуру виставляємо на знак пошани для нього, знаючи, що його кандидатура не пройде. Проф. Бодуенде-Куртен подякував за пам'ять про нього і дав свою згоду. Він був перед тим професором у Петербурзі. Перше голосування (таємне) не дало вислідів. Відпав наш кандидат, бо мав найменше голосів. В другому голосуванні президентом держави вибрано Нарутовича. Коли його запитали, чи він прийме вибір і дістали позитивну відповідь, тоді він прийшов на засідання і склав присягу. Правиця шаліла від злоти, що їх кандидат провалився. Але Нарутович не довго був президентом. Правиця (ендеки) позбулися його руками Нев'ядомського. Тиждень після вибору, під час відвідин Галереї Мистецтва, Нев'ядомський вбив Нарутовича вистрілом з револьверу. Відбулось друге спільне засідання і президентом вибрали Станіслава Войцеховського.

Формування уряду доручено генералові Сікорському. При голосуванні над довір'ям, за порадою голови Антона Васильчука, наш клуб голосував за урядом Сікорського, який нібито обіцяв якісь ближче не окреслені «полегші» для українців. Практика показала що інше. Натиск колонізації на наших землях ще побільшився і поширився на всіх ділянках: адміністративній, шкільництві, земельній і ін. В нашому клубі почулися голоси проти політики голови А. Васильчука. На голову вибрано посла С. Підгірського. Від того часу наш клуб завжди був в опозиції до кожного уряду.

Під час декларативних програмових промов всіх партій, від української репрезентації виступив посол Підгірський, який почав свою промову українською мовою. Зчинився страшний галас. Польські послы, особливо правиця і центр, голосно протестували проти вживання української мови в польському Сеймі. Маршалок Ратай кілька разів переривав Підгірському, вимагаючи промовляти по-польськи, інакше він відбере право голосу. Далі Підгірський промовляв польською, зазначаючи, що українська репрезентація ніколи не зречеться своїх ідеалів і стремління до самостійної української держави, але рахуючись з сучасним положенням, українці готові співпрацювати з польським народом при умові забезпечення належних їм прав.

Виступав священик Ільків від т.зв. українського селянського клубу з Галичини. Клуб той нараховував 5 послів, які були вибрані напевно поляками, бо як відомо, українці в Галичині в виборах 1922 року не брали участі. Його промова, звичайно польською мовою, була льояльно-сервілістична. Наша репрезентація з тим «галицьким» клубом нічого спільного не мала. Наші послы під час промови о. Ількова назвали його «хрунем» і «хлібоїдом».

Під час каденції цього першого звичайного Сейму не раз доходило до бурхливих демонстрацій з боку українців. Особливо під час ухвал про польське військове осадництво на наших землях та при ухваленні т.зв. мовних устав. Кілька разів із-за наших демонстрацій, переривалося засідання Сейму, а коли наші послы не виходили з залі засідань і продовжували демонструвати, сеймова сторожа, на розпорядження маршалка, виносила їх на руках з залі.

При ухваленні «мовних устав» про права української та білоруської мови на «кресах всходніх», послы з «Визволення» та ППС запитували наших послів, чому ми так гостро протестували проти тих устав, бо на їх думку, ті устами все таки дають дещо національним меншинам. Ми твердили, що ті устами не дають нам засадничо нічого. Виконавцями тих устав залишаються польські

Посольська легітимація д-ра Василя Дмитріюка

урядовці, які української мови не знають і знати не хочуть. В шкільництві, наприклад, для того, щоб в українських селах з абсолютною більшістю української дітвори навчання було українською мовою, вимагається від батьків цих дітей письмової заяви про їх бажання вчити дітей рідною мовою. Учителі є і будуть переважно поляки, шкільні інспектори також поляки, а поліція, тероризуючи батьків, унеможливить подачу вимаганих заяв.

Посол, голова клубу «Визволене» Станіслав Тугутт, на той час був віцепрем'єром в уряді і обіцяв нам, що сам допильнує, щоб мовні устами виконувались справедливо, без надуживань з боку польської влади. На пробу ми домагались, щоб на становище нотаря в Бересті (тоді звільнилося місце по смерті нотаря Познанського) призначили українця – адвоката Володимира Криницького, який перед війною був нотарем у Володаві на Підляшші (отже кваліфікованого). Тугутт обіцяв цю справу полагодити прихильно. Запропонував, щоб В. Криницький зложив прохання, а він, віцепрем'єр, допильнує, щоб номінація В. Криницького була урядово затверджена. Прохання та всі потрібні документи В. Криницький зложив. А результат? На вільне місце нотаря в Бересті призначили поляка Двораковського, члена суду з Пінська. Тугутт сам був обурений і з сеймової трибуни заявив, що він є безсильний протиставитись польським практикам у мовних справах, що навіть такої дрібної справи, як призначення В. Криницького на слушне домагання українців, нотарем в Бересті – йому перевести не вдалося. З тої причини Тугутт зрезигнував зі становища віцепрем'єра.

В сеймових комісіях українські послы боронили інтересів українського народу як могли, та майже завжди їхні внески перепадали голосами польської більшості. Я був членом Комісії Суспільної Опіки. При розгляді бюджету суспільної опіки, більшість членів скреслила суму 30.000 зол. на утримання і допомогу нашим українським воякам Армії УНР, інтернованим в польських таборах. Тим воякам, що допомогли полякам довершити «чудо над Вислою». Я запротестував і вимагав повернути цю допомогу. Як звичайно, комісія більшістю голосів мій внесок про повернення до бюджету 30.000 зол. відкинула. Я зголосив свій внесок на пленарне засідання Сейму. Успіх мого внеску, здавалось, був безнадійний. Та сталося інакше. Перед засіданням сейму, коли мало відбуватися голосування над бюджетом суспільної опіки, до мене звернувся посол Бітнер з клубу Християнської Демократії (правиця) з такою пропозицією. «Сьогодні буде голосування над внесками. Я знаю, що ваш український клуб належить до опозиції і завжди голосує проти внесків «правиці». Однак тут є одна справа. Є два внески – наш, з клубу Християнської Демократії в одній робітничій справі і вашого клубу, в справі повернення 30.000 зол. до бюджету. Я підрахував голоси «за» і «проти», як нашого так і вашого внесків. Якщо ваш клуб буде голосувати проти нашого внеску, (а справа ця для українського клубу є байдужа) – то він не пройде, але не пройде і ваш внесок. Я пропоную ось що: під час голосування над нашим внеском, ваші послы нехай втримаються від голосування або просто будуть неприсутніми на залі. Тоді наш внесок збере потрібну більшість і буде ухвалений. За те я обіцяю, коли ви погодитесь на мою пропозицію, то при голосуванні на ваш внесок клуб Християнської Демократії буде голосувати «за» і тоді ваш внесок також збере потрібну більшість і буде ухвалений». Я обіцяв негайно порозумітись зі своїм клубом і дати йому, Бітнеру, наше рішення.

Коли в клубі я повідомив своїх членів про пропозицію Бітнера, дехто озвався: «Не вір полякам, вони все одно обдурять нас». Але більшість уважала, що ми нічим не ризикуємо коли не будемо присутні на залі під час голосування над його внеском. Так ми погодилися на пропозицію Бітнера. На залі під час голосування над цим внеском був присутнім, як обсерватор, тодішній голова нашого клубу посол Хруцький. Бітнер свою справу виграв. Під час голосування над моїм внеском всі наші послы були на залі. Посол Бітнер свого слова дотримав, його клуб голосував «за». Таким чином вдалося врятувати 30.000 зол. для наших інтернованих. На другий день генерал Олександр Загородський прибув до Сейму, щоб від імені емігрантського Українського Центрального Комітету спеціально подякувати мені за проведену справу.

Певні успіхи дали інтервенції в міністерствах у різних справах (напр. віза до Італії для д-ра Куровця).

Поза працею в Сеймі і Сенаті, нашим послам і сенаторам було багато праці на місцях на українських теренах. В лютому 1924 року, коли у Львові у в'язниці була замордована бл. п. Ольга Басараб, і похована під чужим ім'ям – представники українського населення Львова та родичі, зажадали ексгумації тіла замордованої для розпізнання і лікарських оглядин. Звернулися до Української Парляментарної Репрезентації у Варшаві з проханням

прислати посла-лікаря для оглядин тіла замордованої. Я був самотнім лікарем в Українському Клубі, бо другого лікаря, др. Пирогова з Ковеля, ще раніше польська влада позбавила громадянства і уневажнила його посольський мандат.

Я був делегований клубом до Львова в справі О. Басараб. Разом з др. Панчишиним та адвокатами В. Бачинським та другим (прізвище не пригадую), нас допустили до трупарні, де на столі лежало тіло покійної. «Як по-бестіяльськи вона була катована» – промовив др. Панчишин. На тілі замордованої були численні знаки побиття – синяки. Ані секції, ані протоколу оглядин не було зроблено. Під час повторного похорону на кладовищі українська молодь, переважно студенти, урядили протестаційну демонстрацію. Почалися масові арешти. Арештованих поліція немилосердно біла. Під проводом українських адвокатів зайшов я до поліційної командантури, де гостро запротестував проти масових арештів, а головне проти катування арештованих. В тій справі в Сеймі була подана інтерпеляція.

Українські послы відбували численні звітові віча на Холмщині, Підляшші і Волині. На запрошення галичан відбували ми такі віча і в Галичині, бо своїх послів, справжніх українців там не було. Т.зв. «послів» з групи Ількова українське населення Галичини не уважало своїми послами. Не завжди ті віча кінчалися безкарно для послів. На доноси поліції, що українські послы виголошують ніби протидержавні промови, прокуратура в багатьох випадках зверталася до Сейму з домаганням видачі послів судам. В більшості випадків Сейм відмовляв. Однак послів Сергія Козицького, Максима Чучмая та Павла Васильчука Сейм видав. Відбувся судовий процес. Суд послів оправдав.

Я сам три рази був оскаржений прокуратурою в протидержавній агітації під час віча. Двічі в Галичині (Буськ, Бережани) і раз в Любитові, повіт Ковель. На вічу в Любитові промовляли послы Підгірський та Козицький і то дуже обережно. Я був на вічу та промовляти не довелося, бо ще під час промови посла Козицького почав раптом падати сильний дощ, який розігнав і слухачів, і самих промовців. Однак прокуратура зажадала від Сейму видати мене судові.

Найбільше, однак, українським послам приходилось працювати в своїх виборчих округах, мені особисто на Берестейщині. І тут приходилось давати звіти на вічах не лише самому, а також з послом Хруцьким і сенатором Пастернаком. В своїх виступах ми давали звіт своїм виборцям про те, як ми боронили їх права в різних ділянках, як протестували ми в Сеймі проти законів, які кривдили наш народ. Особливо протестували ми в справах земельних (військове осадництво), та релігійних (впровадження нового стилю календаря, вимоги влади впровадити польську мову в церквах), шкільних і т.п. Такі віча відбувались в Домачеві, Малориті, Кобрині, Кам'янці, Пінську і багатьох селах.

Пригадую такий один випадок. Був я одного дня, на свято, в Тевлях, відвідував там свого колишнього учителя духовної семінарії, священика о. Крася. При нагоді скликав я там присутніх селян на віче. Тількищо почав промовляти, як з'явився поліціант та наказав мені зголоситися до коменданта по-

ліції на їх станицю. Я показав йому свою посольську виказку і сказав, що не маю до коменданта жадної справи, а що як комендант має справу до мене, то сам може прийти. Поліціант відійшов, а через кілька хвилин знов прийшов і гостро промовив: «Але пан піде!». Схопив мене за руку і насильно повів на станицю. «Бачите, люди, як польський поліціант поступає з послом. Він на те не має жадного права» – сказав я. Запровадивши мене на станицю, поліціант доложив комендантові, що він виконав наказ і привів «ту особу». Я запротестував проти такої поведінки зі мною, проти насильного мого як не арешту, то «затримання». Комендант на те сказав: «Прошу почекати». І почав телефонічно комунікуватися з повітовою комендантурою в Пружанах – очевидно запитував, що має зі мною робити. По кількох хвилинах, навіть не перепросивши мене, сказав: «Пан є вільний». На інтерпеляції в тій справі в Сеймі – по кількох місяцях я одержав відповідь від Міністерства Внутрішніх Справ, що по перепровадженні докознення – поданий мною факт дійсно мав місце і що комендант станиці був покараний. Не буду перераховувати інтервенцій у місцевих властей в різних справах. Їм числа нема!

Одним з перших моїх завдань в Бересті було добитися нарешті легалізації «Просвіти». Особистою інтервенцією у воеводи Довнаровича – справа була приспішена і «Просвіта» була легалізована. Першим головою «Просвіти» був я. Пізніше я просив вибрати другого голову, із-за браку часу у мене. Обрано Володимира Криницького. Почалась жвавіша культурно-освітня праця в терені. Колишній український комісар Скоропис-Йолтуховський, який перебував тоді в Берліні і листувався зі мною, написав мені, щоб я передав «Просвіті» його бібліотеку, яку він залишив в Бересті, у домі полковника Адамовича, де він колись проживав. Його цінна бібліотека була перевезена до «Просвіти». В цім же листі він доручив мені заопікуватися цінним фільмом з Берестейських мирових переговорів, який був там же в домі полк. Адамовича. Цей фільм, по нараді з проф. Галуцинським, який відвідав мене раз у Бересті, відвіз я до Львова до українського музею. Проф. Галуцинський казав, що там він буде перехований у безпечному місці.

Пожвавив свою діяльність драматичний гурток при «Просвіті» – постановкою таких українських п'єс, як «Наталка Полтавка», «Дай серцю волю», «Жидівка вихрестка» та інші. Вистави мали чималий успіх, а головне, мали великий пропагандивний вплив на довколишнє населення, притягаючи його до всього українського.

Другим завданням було відкрити українську приватну школу. При діяльній допомозі місцевих свідомих українців, як Микола Горцарук, Гнат Олесюк, Василь Пархоцік, І. Паренюк, Михайло Ольховий, Микола Крижанівський, та при діяльній співучасті наших українських емігрантів, як Віктор Соловій, Олександр Базилевич, Іван Кубилко і інші. Після довгих, тяжких старань та інтервенцій у шкільної польської влади – українську приватну школу ім. О. Стороженка – відкрито! Першим учителем тимчасово був Гнат Олесюк. Потім на наше прохання «Рідна Школа» у Львові прислала учителя

Др. Василь Дмитріюк (сидить другий зліва) серед активістів берестейської «Просвіти» (1926 р.). Стоїть другий зліва суддя Віктор Соловій, сидить посередині Ольга Левицька, сидить другий з правого боку адвокат Володимир Криницький і на землі з правого боку Михайло Ольховий.

Миколу Козяра. Він учителював один рік, але шкільний інспектор перетягнув його до польської школи десь на селі. На його місце прибув висококваліфікований учитель Павло Артем'юк, родом з села Носова на Підляшші (пізніше він був священиком на Волині, а ще пізніше єпископом УАПЦ; помер 1951 р. на еміграції в Торонто, Канада). При керівництві П. Артем'юка школа процвітала. Однак тяжко було з коштами на її утримання, особливо на початку. Батьки дітей не в стані були утримувати її своїми оплатами за навчання, а в польських школах наука була безплатна. Вже великою жертвою батьків було те, що вони помимо різних нагінок та погроз з боку польської адміністрації посилали своїх дітей до української школи. Головним джерелом утримання школи в перших роках було добровільне (на моє прохання) оподаткування наших послів та сенаторів. Я сам щомісяця зобов'язався вплачувати 25 золотих, а з решти послів і сенаторів я діставав по 5 золотих щомісяця. Коляда, яку я організував при допомозі українських хористів, давала певну суму на школу, і дещо давали українські театральні вистави. Були деякі пожертви від окремих осіб, до яких я звертався за допомогою. Пригадую, як один добродій, власник ресторану, охоче дав 50 зол., але з проханням, щоб його ім'я не було об'явлене.

Щороку після легалізування «Просвіти» відбувалися святкування Шевченкових роковин. Перший раз воно відбулось в залі російської гімназії. Після мого реферату виступав церковний хор, в якому була більшість українців, а диригував Василь Пантелевич. Були декламації. Прекрасну декламацію написану в честь Шевченка виголосив білоруською мовою учитель гімназії п. Зданович. В російській гімназії були ще інші українці вчителі, свідомий учитель Зленко, менше свідомі т.зв. малороси Петручик, директор Лось (його брат Гліб Лось з Кобринщини – свідомий українець). Серед учнів більш як половина були українці, які охоче заходили до «Просвіти» (вона містилася в церковному домі побіч гімназії), брали книжки і газети до читання, приглядалися до вправ драматичного гуртка, тощо. За цей короткий час «Просвіта» виховала нове покоління свідоме і віддане своєму народові. Пізніше П. Артем'юк, що після мене і адвоката Криницького став головою «Просвіти», мій реферат в честь Шевченка видав брошуркою, як вірець для промов і розіслав до багатьох читалень.

Під час однієї поїздки до Галичини, яку я відбув разом з моєю дружиною, вона познайомилася з деякими членкинями Союзу Українок, і повернувшись додому заснувала його філію тут, при «Просвіті». Першою головою була Л. Крижанівська. Окрім «Просвіти», в Бересті було відкрито Українбанк, першим директором якого був Олександр Базилевич (той самий, що був завідувачим господарчою справою в коші Петлюри), а після його смерті (на серцевий припадок) – В. Соловій. Працівниками в банку були Л. Олесіюк (пізніше дружина О. Базилевича) та Олександр Богдюкевич. Існувала в Бересті також сільсько-господарська кооператива «Село». На жаль, всі ці українські інституції були зліквідовані розпорядженням воєводи Костка-Бернацького. Мене тоді вже не було в Бересті.

Перед кінцем каденції першого звичайного Сейму зголосилися до мене в характері делегації місцеві українські діячі – М. Крижанівський, В. Соловій, П. Артем'юк, Володимир Криницький та зложили заяву, якої я ніяк не сподівався. Устами Крижанівського вони сказали: «Ми прийшли до вас, пане после, заявити, що ми незадоволені вашою посольською політикою. Ви цілий час були в явній опозиції до польської влади. Якби ви мали більше угодний підхід до влади та їх урядовців, більш приятельські, тісніші зв'язки з ними, то могли б здобути значно більше вигод для української людности. Наприклад, чому б вам не заприятелитися з воєводою, старостою та по-приятельськи з ними не побувати в ресторанах, або в себе вдома не гостити їх? При будучих виборах ми радимо вам змінити свою тактику». Того я не сподівався. Я заявив, що українську політику провадив не я сам особисто, політикою керувала Українська Парламентарна Репрезентація, членом якої я був. «Ви помиляєтесь, коли твердите, що угодова політика була б більш корисна для українців. Чого добились галицькі угодовці – сервілісти групи Ількава, окрім хіба особистих вигод. Чи наше голосування на перших засіданнях Сейму за урядом генерала Сікорського принесло якісь полегші для українського народу? Ні! Польонізаційний натиск після того ще збільшився на наших землях. Я вважаю, що я нічим не згрішив перед своїм народом. Я зовсім не збираюсь

кандидувати при наступних виборах, про це я вам рішуче заявляю. Коли ви вважаєте, що треба піти на угодовість, то прошу шукати собі таких кандидатів. Але я згори вам скажу, що сумніваюся в успіх для вас у будучих виборах».

При наступних виборах я своєї кандидатури не виставляв. Хоч перший кандидат української листи П. Артем'юк не пішов на угодовство, а фігурував на узгідненій Українським Виборчим Комітетом листі, вибори на Берестейщині українці програли.

Післяслово

По 11-місячному перебуванні в Кременці, куди я переїхав з Берестя на приватну практику і 1931 р. вернувся до Берестя, в 1932 році переселився до Тересполья над Бугом і там практикував до 1944 року. Роки 1931-1944 були для мене також повні на всякі пригоди та шикани з боку поляків, але про це, якщо дозволить ще мені здоров'я, може напишу пізніше.

Скорочена версія цих споминів була надрукована у книжці Євгена Пастернака «Нарис історії Холмицини і Підляшшя (Новіші часи)», Вінніпег – Торонто 1968 (2-ге вид. – 1989), як додаток ч. 3 (на сторінках 357-375).

**Духовна школа у Холмі, в котрій починали свою міську науку
др. Василь Дмитріюк та його брати**

(Додаток № 1)
Експертиза і лікарські оглядини
тіла Ольги Басараб

Місяця лютого, в дн. 12-13, 1924 року в польській в'язниці у Львові, при вул. Яховича, була замордована і під чужим прізвищем поляками похована на Янівському кладовищі б.п. ОЛЬГА БАСАРАБ. Коли українське громадянство м. Львова та родичі про це довідались, то зажадали через своїх адвокатів експертизи тіла похованої для опізнання і лікарських оглядин. Рівночасно звернулись вони до Української Парламентарної Репрезентації у Варшаві з проханням прислати до Львова українського посла-лікаря для оглядин тіла замордованої. Як відомо, українське населення Галичини вибори до Союму в 1922 році бойкотувало і своїх послів у варшавському союмі не мало, а групу кс. Ількова, вибрану поляками, своїми послами не рахували.

Я був самотнім послом-лікарем в Українському клубі, бо другого посла-лікаря, д-ра М. Пирогова, ще перед тим польська влада позбавила польського громадянства і уневажила його посольський мандат. Я і був делегований укр. клубом до Львова в справі б.п. О. БАСАРАБОВОЇ. Прибувши до Львова, я зупинився в «Народній Гостинниці», куди (як було умовлено) до мене зголосився адв.др. Володимир Бачинський. З ним разом ми направились на кладовище. Тут вже були др. Н. Панчишин і ще якийсь адвокат, прізвища якого не пам'ятаю. Чи були при цьому родичі замордованої, не пригадую.

Ми були допущені до мертвецького будинку, де на столі лежало голе тіло покійної. На тілі б. п. О. БАСАРАБОВОЇ (так опізнали її) були численні знаки побиття – синяки. «Як по-бестіяльськи катована була» – промовив тихо др. М. Панчишин, з яким я цілком погодився. Ані секції, ані протоколу оглядин не було зроблено.

Коли ми вийшли з будинку, то почули на кладовищі гамір і голосні крики. То українська молодь, переважно студенти, урядили протестаційну демонстрацію. Посилені наряди поліції розганяли демонстрантів, багатьох арештували і арештованих немилосердно били. Передавали, що такі масові арешти з побиттям арештованих відбуваються і на провінції, поза Львовом.

Під проводом українських адвокатів подався я до головної поліційної комендатури у Львові, де, показавши свою посольську легітимацію, гостро запротестував проти масових арештів українців, а головне проти катування арештованих. На поліції приобіцяно мені припинити побиття арештованих. Як надалі виглядало це припинення, можна було догадуватись.

Повернувшись до Варшави, здав звіт зі своєї місії до Львова в Укр. клубі.

В цілій тій справі б.п. О. БАСАРАБОВОЇ була подана в Союмі інтерпеляція. Чи була яка відповідь на нашу інтерпеляцію і який був зміст відповіді – тепер я точно не пригадую.

Бувший посол до Польського законодавчого Союму
каденції 1922-1927 рр.

Др. В. Дмитріюк

Бофало, 14 березня 1968 р.

(Додаток № 2)

Діяльність д-ра Василя Дмитріюка на сторінках української преси 1918-1926 рр.

Празник в с. Костомолоти, пов. Біла

Дня 28. вересня (н. ст.) 1918, на храмовий празник Микити «чупринника», відбулося в давній уніяцькій церкві в Костомолотах богослуження. На це, небувале ще в такій величності в цім селі, свято приїхали з Берестя усі інтелігенти, які походять з цього села, зі священником М. Кітом. Крім них прибуло ще 20 учителів з українських учительських курсів в Бересті. Опісля приїхав автом з іншими урядниками помішник губерніяльного старости п. М. Донець.

На богослуження прибуло місцеве і околичне населення, прийшли і Українці латинники. На Сл. Б. співав гарний хор учителів. Український виговір славянських слів і суплікація викликала в неодного слези і спогади про недавний ще дуже розцвіт рідної церкви. Крім проповіді священника виголосив при кінці Сл. Б. проповідь губерніяльний Холмський Комісар освіти Дмитріюк. Рідня його і давні товариші його молодого життя з напруженням слухали рідних і милих та сердечних його слів. Пісня «Боже великий, єдиний, Ти Україну храни!», відспівана з одушевленням всіми на вколішках, викликала сердечні молитви до Всевишнього о добро і щасте для найдорозшої нашої України.

Населення, хочай ще пригноблене туланнем по світі і поворотом до знищених своїх загород, не могло натішитися цим гарним і величавим празником. А вже найбільше тішилися родичі [батьки – Ю.Г.] Дмитріюка, які післали Україні через школи усі свої діти, гарних і щирих працівників. З хати цеї, де лише поріг лишився по пожарі від москалів 1914 [насправді 1915 р. – Ю.Г.] вийшли Карпо Дмитріюк губерніяльний Холмський Комісар освіти і др. Василь Дм. лікар для доручень в Бересті і ще їх один брат [Яків – Ю.Г.] учитель, що працював в Холмщині, який поляг в Карпатах, коло Кут в Східній Галичині і п-на Віра Дмитріюк учителька. Це найкращі працівники, яких історія відродження Холмщини запише в своїх сторінках.

Батько Роман Дмитріюк згадував все про уніяцтво та співав на стару моду суплікацію сердечним голосом і тішився, що ще прибув до свого гарного рідного села, про яке співав:

Славное місто Бересто, ¹⁾
Ой рано, рано Бересто
А ще славніші Ломази,
Ой рано, рано Ломази
А Костомолоти в сто рази
Ой рано, рано сто рази!

Люде не пізнали спочатку гр.-катол. священника і все допитувалися: «А де ж батюшка?» Аж один селянин оглянувши свщ. К. від стіп до голови і від голови до стіп, з острахом і радістю вкупі голосно випустив з горла здихнувши: «То ви може такий священник, як той, що мене вінчав?» – «Ай добрий був священник, та при перевороті зрікся і не хтів дальше бути священником. То в нас і органи були, і з монстранцією ходили».

Згадували гарно люде і про священника Угриновича, який на вигнання помер, а його син др. Угринович ветер. лікар в Бересті, який був рівнож на цім празнику, оглядав з сумом своє знищене родинне місце.

Так минув празник, а в вухах звенить: «Костомолоти в сто рази – Ой рано, рано»...

¹⁾ Місто це називають люде усі Бересьць, а ніколи Берестє, як воно вкралося в часописи. Дивно є рівнож, чому москалі його назвали Брест-Литовск, бо ніхто це «Литовск» не додає і ні в гадці не має цього додавати. Самі Литовці називають Бересьць «Бреста» від слова «бресті» бристи (мілкі місця є коло Берестя в Бузі), а Литовськ не додають. А це Литовськ чужинців баламутить, а поляки доказували 1915 р. німцям, що Бересьць не українське місто, бо називається Литовське, отже польське.

«Мир», Бересьць, ч. 2, 8 жовтня 1918, стор. 3-4.

[Можна здогадуватися, що автором статті був греко-католицький священник Михайло Кіт, який був редактором журналу «Мир», адресованого до місцевого українського населення, яке перейшло на латинський обряд – Ю.Г.]

Дбайте за дітей!

В цю всесвітню війну багато дітей згубило своїх батьків, матерей, лишилися без родичів. Сироти діти лишилися без всякої допомоги, без всякого догляду, без ніякого захисту. Тільки декотрі, які криком розпачу розжалобили добрих людей, були взяті ними на виховання. В найгіршому стані опинилися діти нашого нещасного, до щенту знищеного краю. Невеликий гурток цих дітей 40 числом опинився був в Могиліві, Рязанська губернія. Це діти бувшого ще до війни дитячого притулка в Бересті. Під час анархії в Росії ці діти мало не згинули з голоду. Бували дні, що, не нагадуючи вже про хліб насущний, діти ні росинки в роті не мали. Дякуючи п.о. дияконові Туревичові, вони, терплячи і холод, і голод, переносючи всякі недостачі, повернули назад до Берестя. Треба було бачити ці нещасні жертви війни! То були живі трупи: одна шкура і кости. Обдерті, босі, голодні, вони своїми невинними, благаючими очима викликали сльози у тих, хто їх бачив. Після довгих клопотів п. о. диякона Туревича вдалося їх примістити в помешкані притулка, біля брацької церкви. Скоро з ріжних місць стали ще надсилати

круглих сиріт. Тепер в притулкові біля 100 дітей. Поки ще вдасться виклопотати державну допомогу, коли то вона ще буде, а діти зараз мерзнуть і голодують. У кого є серце, у кого є хоч троха сумління, хоч краплиночка любови до дітей, зверніть на це увагу. Ми всі в безпораднім стані, але кожен з нас хоч чим небудь може цим невинним анголяткам помочи. Нехай кожний господар по однім зернятку, по одній картоплі, або чим може, допоможе, ці сироти виживуть. Хто що може, жертвуйте на цих нещасних сиріток. Хто з селян зможе привезти пуд картоплі, хто фунт крупи або борошна – голодні діти за все будуть вдячні.

Дитячий притулок міститься в Бересті біля брацької (синьої) церкви.

Др. Василь Дмитріюк

«Мир», Бересть, ч. 8, 7 грудня 1918, стор. 3.

Концерт в Бересті

Концерт в Бересті, уладжений 8 грудня Жіночим Добродійним Гуртком при участі учителів з українського учительського курсу 3. черги в Бересті, випав загально досить слабо. Хори вийшли досить добре. Найгарніше вийшла деклямація д-ра В. Дмитріюка, який з цілою душею віддав слова Шевченка. Дмитріюк це добрий декляматор, знаний ще зі своїх виступів в Варшаві. Мило вражав і виступ дівчинки. – Дуже невмісним додатком був виступ російської «артистки». При цім вийшов на верх брак національної свідомости у публіки. – Аранжери повинні були подбати, щоби спокій підчас точок був удержаний і щоби не було неприємних «контр-актів». – Буфет ліпше булоби відчинити аж по концерті. Кіоск може бути. – По концерті були танці і американська льоторія. – Грошеву ціль концерт осягнув, бо приніс 4,210 марок чистого прибутку на благо сиріт з українського притулка в Бересті. – Публики своєї і чужої було троха. Чи не за скоро було назначено 5. год. на початок концерту, коли ще триває праця в бюрах? – Все ж таки кожний концерт чи представлення має своє національне значінне.

«Мир», Бересть, ч. 9, 21 грудня 1918, стор. 4., рубрика «Всячина».

[На цій же сторінці оголошення:]

Лікар Др. Василь Дмитріюк
Приймає при вулиці 5. дім 3. I. поверх.
Бідних Українців лічить за дармо.

Шевченківське свято в Бересті

10 березня, в день народження Т. Шевченка, в помешканні місцевої російської гімназії відбулась вечірка (для учеників), присвячена пам'яті поета. Реферат на тему «Хто такий Шевченко» прочитав учитель п. А. Зленко. Хор співав «Заповіт». Учні – продеклямували вірши.

11 березня в неділю в день смерті поета після служби Божої в Микол. церкві відправлено урочисту панахиду, а вечером відбулась друга вечірка для публіки. Посол др. Дмитріюк прочитав реферата про Шевченка, деклямував знамените Шевченкове «Посланіє до мертвих і живих». Хор місцевої «Просвіти» гарно проспівав кантату «Вмер батько наш», «Україно мати» і «Заповіт». Прдеклямовано вірші: панною Шурко вірш Самійленка «Вінок Т. Шевченкові», учеником Е. Дмитріюком «Т. Шевченко», сл. Конарівни, п. Прокіп і ин. Та спомянуто великого страдника народнього і поета «незлим, тихим словом».

«Наше життя». Краєвий тижневик по справам політичним, культурним і суспільно-економічним, Холм, 18 березня 1923 р.

Слідами царських жандармів

25 червня б. р. в Яблочинському монастирі, Більського повіту на Підляшшу при великому здвигу народу відбулося посольське справоздавче віче. По наперед зробленому поділу, політичну ситуацію і організацію на місцях реферував посол С. Маківка, шкільну справу посол В. Дмитріюк, церковну і одбудови краю посол С. Любарський, рільне питання і податки сенатор І. Пастернак. Після віча на руки послів було зложено багато скарг на уряд земський, місцеву поліцію і діяльність повітових сеймиків.

Того ж дня послі В. Дмитріюк і С. Маківка побували в Дубецькому притулку, де зауважили, що в сучасний мент там знаходиться 84 відсотків українських дітей православного віроісповідання. Всіх дітей заставляють говорити виключно по-польськи, ніколи не бувають в церкві і тримаються під режимом повної польонізації. Навіть в такий день, як урочисте місцеве свято, діти сиділи дома. Перед великодніми святами не був запрошений православний священик для сповіді. По словам дітей, приїзжає католицький ксьондз і сповідав дітей. Кого сповідав, трудно було довідатись, тому що українські діти мовчали, видимо залякані, їм було сказано так робити. Це можна вивести з того, що коли одна дівчинка заікнулась щось сказати, то маленький хлопчик, синок керовнички, закричав: «Тільки католиків».

Клюб наших послів розпочав енергічну акцію в справі припинення насильної польонізації наших сиріт в польських притулках.

«Наше життя». Краєвий тижневик по справам політичним, культурним і суспільно-економічним, Холм, 15 липня 1923 р.

З діяльності Берестейської Просвіти (Від власного кореспондента)

13 січня в неділю під Новий рік по ст. ст. в помешканні Просвіти в Бересті відбулась ялинка для дітей. Старанням жіночої секції ялинка була гарно прибрана. Прийшло завши 50 укр. дітей. Більш як 20 з них декламували українські вірші, а всі співали колядки і гарні укр. пісні і танцювали укр. національні танці. Рада Т-ва подбала про подарки для дітей. Кожна дитина дістала по торбочці солодощів. Але найбільш дітям подобались подарки укр. книжки, які роздав від свого імені і з написом прибувший на ялинку посол укр. пос. клубу др. В. Дмитріюк. Для всіх дітей книжок не вистачило. Пообіцяно було, що всі книжки дістануть пізніше.

19 січня на Водохрещі в мійському театрі Сарвера стараннями укр. Просвіти улаштований був вечір, який складався з вистави «У різдвяну ніч», співів і укр. національних танців. Публики було багато і вона була задоволена вечором. Одноактівка, «У різдвяну ніч» викликала у присутніх вибухи щирого сміху. З хорових пісень подобались колядки муз. Кошиця «Дивная повина» та «Видить Бог». Тріо (Пантелевич, п. Щурко і Ольховець) «Україна» було виконане на бажання публики 2 рази. Українські танці «Катерина» та «Козачок» ще більше прикрасили вечірку.

20 січня в помешканні Просвіти відчитано було молодим співробітником культурно-освітньої секції п. А. Крижанівським реферат на тему: Гетьман Богдан Хмельницький. Реферат був добре оброблений, досить всебічно охарактеризовано епоху Хмельниччини.

Берестейський Просвітянин

«Наше життя». Краєвий тижневик по справам політичним, культурним і суспільно-економічним, Холм, 3 лютого 1924 р.

По Західних Українських Землях

М. Бересть. При українській 7-ми класовій школі імені Стороженка в Бересті т-во «Просвіта» організувало безплатні 3-місячні курси доповнюючої науки для дорослих під керівництвом директора школи п. Артемюка.

Навчання розпочалося 21 січня ц. р. Викладаються такі предмети: 1) українська мова, 2) польська мова, 3) рахунки й геометрія, 4) історія України в звязку з історією Польщі, 5) географія, 6) гігієна. Крім того, слухачів навчають співу, ручним виробам і українському танкові. Викладати вищезазначені предмети, окрім п. Артемюка, ласкаво згодились п. посол др. Дмитріюк і п. п. учителі Козяр і Олексюк, ручним роботам навчають члени жіночого гуртка, а український танок – одна з кращих учениць школи Авраменка – пані Голод. Лекції викладаються 4 рази на тиждень. На курси записалися понад 62 слухачів у віці від 15 до 27 років, з них 19 дівчат.

Серед слухачів більша частина селян із сусідніх сел, яким приходиться ходити на курси за 4 версти. Вже це одно свідчить, з яким зацікавленням відносяться слухачи до курсів, а коли додати, що майже жадної лекції вони не пропускають, зрозумілим стане, що конечність таких курсів давно назріла і що наше селянство з великим зацікавленням ставиться до всього рідного, а особливо до рідної мови. Не раз доводилось спостерігати у селян радісне обличчя, особливо у молоді, коли вони чують на вулиці у Бересті українську мову з уст «панів». На жаль дехто з нашої інтелігенції по старій звичці й далі балакає на вулиці по російські. Та не тільки на вулиці, а й дома ...

По зауваженню керовника курсів п. Артемюка зацікавлення до всього рідного серед слухачів настільки велике, що перевищує в цьому відношенні Волинь, де йому раніш приходилось працювати.

Пан Артемюк взявся за організацію з слухачів селянського хору...

Т. Т-і

«Наше життя». Краєвий тижневик по справам політичним, культурним і суспільно-економічним, Холм, 11 квітня 1926 р.

Церква св. Микити в Костомлотах, побудована у XVII ст., пам'ятає чимало історичних подій та кілька поколінь Дмитріюків.

Др. Василь Дмитріюк – 1938 р.

На Підляшші перед Другою Світовою Війною

Перед Першою Світовою Війною (1914-1918) Підляшшя – повіти Володавський, Більський, Константинівський, частина Радинського (замешкані більшістю українців), разом з властивою Холмщиною виділено в окрему Холмську губернію. Відділено Холмську губернію, а з нею Підляшшя, від Варшавського Генерал-Губернаторства і приєднано до Київського Генерал-Губернаторства. Берестейським договором 1918 року признано Холмщину з Підляшшям до Української Народної Республіки. Під час війни, у 1915 році, населення було насильно евакуйоване в Росію. По війні біженці, яких багато загинуло з різних причин, переважно від епідемічних хвороб, почали вертатися на рідну землю.

Під українською владою Підляшшя перебувало недовго, бо вже в 1919 році вся Холмщина, Полісся та Підляшшя були без всякого спротиву зайняті польськими військами. Все, що почалося організуватися українською владою – поляки знищили. Вибори до польського Сейму і Сенату в 1922 році в деякій мірі підняли на душі стероризоване українське населення Підляшшя. З Холмщини і Підляшшя були вибрані послы Антін Васильчук, Павло Васильчук, Яків Войтюк, Йосип Скрипа, Степан Маківка, Семен Любарський. З Полісся були вибрані послы Сергій Хруцький (родом з Холмщини) і В. Дмитріюк (родом з Підляшшя), та сенатор Іван Пастернак (родом з Підляшшя). Безпосередні розмови з населенням, звітові посольські віча, інтервенції послів в різних справах підтримували дух місцевого українського населення. В Холмі була організована «Рідна Хата» з філіями по селах, видавався часопис «Наше Життя», який був розповсюджуваний на Холмщині і на Підляшші.

Та з кінцем першої каденції Сейму та Сенату в 1927 році, коли бувші послы втратили свої мандати, а нові вибори проходили під сильним тиском польської влади та не дали можливості провести своїх українських послів – українська справа стала помалу занепадати. Осталася своя українська мова, але організаційно нічого не можна було вдіяти.

Українська інтелігенція, якої і так мало було на Підляшші, була всякими способами шиканована, переслідувана. Поворотців-біженців – інтелігентів, учителів, священників і інших, поляки не радо пускали на наші землі. Українське шкільництво, зорганізоване при українській владі, поляки цілковито знищили. Всі школи були виключно польські, а учителі поляки. Православні церкви були переважно перемінені на римо-католицькі костели. Залишилось дуже мало православних церков (Яблочин – Монастир, Заболоття, Кобиляни). Православна людність, вся українська, відкривала церкви в приватних приміщеннях (Кодень, Костомлоти та інші) і утримувала священників власним коштом.

В деяких місцевостях римо-католицьке духовенство запроваджувало т.зв. «католицизм східного обряду» (Костомлоти, Тереспіль), при повній підтримці цивільної влади. Ці нечисленні парафії «східного обряду» належали до юрисдикції польських єпископів, на Підляшші до єпископа Пржездзецького в Сельцях. В Тересполі, досить невеликою грошевою платнею заманили до «східного обряду» бувшого православного священника Нікольського. До тієї, бувшої православної, парафії належала мала група парафіян, решта ходила до найближчої православної церкви в селі Кобилянках, з настоятелем о. І. Яцюком. До «перекінчиків» цивільна влада та римо-католицьке духовенство ставилось прихильно. Так наприклад в Костомлотах Іван Прокоп'юк, колишній учитель церковно-приходської школи, з досить низькою освітою, був призначений війтом гміни, а дві його доньки завдяки допомозі римо-католицького духовенства вчилися в польській учительській семінарії.

Лікарів-українців на Підляшші не було. Вже пізніше, по скінченні медицини і нострифікації диплому в Варшаві, в містечку Вишничі оселився др. Тиміш Олесіюк. Я практикував до 1932 року в місті Бересті над Бугом, на Поліссі (в 1930 році я переїхав до Кременця, працював як отоларинголог в Касі Хворих, але в 1931 році повернувся назад до Берестя). В разі конечної потреби, доїздив на Підляшшя. Викликали мене до Хорощинки до п. Василевського, до тестя сенатора Пастернака, до моєї братової в Костомлотах та в інших подібних наглих випадках.

Під час сеймової каденції моя лікарська практика в Бересті, і до того не дуже широка – значно підупала. Треба було здобувати її наново. Працював в лікарні лікарів-спеціалістів, потім в Касі Хворих, як хірург і отоларинголог. Та скоро і тут почалися шикани. Спершу мені делікатно запропонували, щоб я добровільно зрікся з хірургії на користь лікаря-поляка. Я відмовився зречтись добровільно, бо в такому разі я не дістав би законного відшкодування коли б мене влада сама звільнила. Але після деякого часу мені таки дали «виповідження» (звільнення з посади).

Мої старання звернулись в бік недалекого містечка Тересполь. По кількох місяцях пробної практики в тім містечку, переконавшись, що там можна буде вести приватну практику, я вирішив туди переїхати. Весною 1932 року перенісся з Берестя до Тересполь – отже з Поліського воєводства до Люблинського, повіт Біла Підляська. Мене тим більше

SZPITAL ŻYDOWSKI

w Brześciu n/Bugiem.

dnia 21 V 1930 r.

№ 65
Brześć n/Bugiem.

Наповіднення

Миністером наповідана є, іі Д-р Василю Дмитріюку.
Будучи ординатором в Шпиталу Жидовским в Бересті н/р.
в latach 1928, 1929 i do 15 maja 1930: dokonał 135 as-
toperów operacyjnych w trybie ogólnym lub znieczulenia
nieznanym. 11 appendektomii, 14 operacji przetrwałej poch-
nowych (z nich 3 miąższowe), 4 operacje hydrocele, 3 operacje
6 flebotomii z operacją żył, 6 operacji wyrostka gi-
kowego, 3 operacje hemoroidów, 9 amputacji kończyn, 10
operacji raków, 25 operacji ginekologicznych (koniz-
tomy, oofektomy, salpingektomy etc) z całościowymi (całkow-
itymi) 10 operacjami. 10 operacji urologicznych (nagrzewanie, o-
dmuchanie, katetryzacja, katetryzacja, katetryzacja i t.p.)

Naczelnny Lekarz

(-) D-r. S. J. [Signature]

Повіднення видане Жидівським Шпиталем у Бересті др. Василю Дмитріюкові про його хірургічну працю в 1928-1930 роках.

тягнуло сюди, бо це ще ближче до мого рідного села Костомлоти. Саме містечко ще з передвоєнних часів було на особливому положенні. Замість гмінного управління тут був магістрат з бургомістром на чолі, була пошта, аптека, римо-католицький костел, синагога. Населення не так багато, всього 3 до 4 тисяч, переважно жиди, поляки і мало українців. Зате в околиці переважало українське населення, та по більшості сполонізоване і окатоличене.

В цей час у Тересполі був старенький лікар-поляк др. Сологуб, який працював у філії Каси Хворих з Білої Підляської. Був ще тут фельдшер Васілевич з центральної Польщі, який рахував себе майже професором медицини. Др. Сологуб ставився до мене не скажу, щоб прихильно, але нейтрально. Сам признався, що йому тяжко працювати в «суспільному забезпеченні» (Касі Хворих) і в скорому часі зрезигнував з посади. Зате

фельдшер гордо проходив біля мого помешкання і своїм пацієнтам говорив, що новоприбулому лікареві далеко до нього, що новий доктор не витримає конкуренції з ним, досвідченим доктором (так він сам себе величав). Аптекарь, п. Є. Панкель був радий з прибуття до Тереспоя молодого лікаря і всяким способом помагав мені.

Коли я зареєструвався в повітового лікаря (по походженні жида), мені запропоновано посаду лікаря в Касі Хворих, а після резигнації др. Сологуба, доручено мені давати медичні поради і лікарську поміч урядовцям і вчителям, за невеликою винагородою – 1,50 золотих за візиту. За те від мене вимагався санітарний догляд над школами, учнями і взагалі догляд санітарного стану цілої околиці Тереспоя. Приходилося два рази кожного року візитувати та оглядати учнів довколишніх сіл (коло 10 шкіл) та оглядати санітарний стан тих селищ. Цікаво було стверджувати, як виконувалось населенням розпорядження прем'єра Славої-Складковського відносно будови виходків, т. зв. славоїків. Дуже мало було їх побудовано. Переважно селяни викопували десь за клунею рівчаки та садили зелені галузки дерев. Про такі «дефекти» доводилось оголошувати солтисам, війтам та вимагати, щоб такі «дефекти» поправити.

Загально санітарний стан на селах був незадовільний. А місцями дуже поганий. В багатьох хатах не було дерев'яної підлоги, а були глиняні, часом мокрі, сирі. В одинокій кімнаті мешкали цілі родини, часами чисельні і тут же були також домашні звірята – вівці, свині та птахи. Не раз приходилось в таких антигігієнічних обставинах працювати лікареві, давати поміч при пораненнях, кровотечах і т. п. До найближчого шпиталю в Білій Підляській була віддаль більше як 30 км. Дістатись до шпиталю за браком транспорту (про авта не було й мови) не було досить часу і в наглих випадках приходилось лікареві самому там на місці давати медичну допомогу.

В самому Тересполі був зорганізований Польський Червоний Хрест. На пропозицію організаторів товариства стати на чолі Червоного Хреста – не випадало відмовитися. Крім цього були такі організації: ЛОП і КЮП та Добровільна Пожежна Сторожа, і хоч я офіційно до них не належав, до мене звертались за грошовими датками і відмовитися було ніяково. «З вовками жити, по вовчому вити!».

В тому місті українців було небагато, всього кілька родин: Максим Бебко, Третьяки і Тарасюки. (Також пізніше згадані були такі імена, але не є певно, чи вони були українського роду: Слободянюк, Хлопіцький). Але в околичних селах – Болотково, Михальково, Муравець, Жуки, Добрятичі, Полятичі, Кобиляни, Хорощин та інших, переважно в більшості жили українці. Навіть римо-католики, які визнавали себе поляками, до мене звертались по-українськи.

Поволі практика почала розвиватись і мені поводилось матеріально на загаль добре. Населення не тільки українське, але й жида і місцеві поляки відносились до мене, як до лікаря, можна сказати, прихильно.

Василь Пантелевич, Василь Дмитріюк, Василь Криницький (1934 р.)

Навіть і поблизькі дідичі поляки (п. Кучинський з Хорощина, п. Кучевський з Кричева, дідич в Теляках) не раз запрошували до себе для лікарських порад, як для своїх родин, так і до своєї робочої челяді.

Та вести тут національно-культурну і політичну роботу було немислимо. До всяких проявів такої роботи згори треба було сподіватись нагінки, не кажу вже на себе, але і на всіх українців, які б задумали такою роботою цікавитись. Так одинокий українець – м'ясар Максим Бебко за те тільки, що передплачував український часопис «Діло», був шиканований на кожному кроці. То не дозволяли йому відкрити крамницю з м'ясом, то ставили всілякі перешкоди у виконванні його праці, накладаючи кари за будь-яку дрібницю. Вся моя праця в цьому відношенні була лише в тому, що з українцями говорив по-українськи.

Траплялось часом розмовляти і з освіченими та поважаними поляками. Так, одного разу, коли покликав мене до свого хворого сина дідич Кучинський, відвозячи мене додому він сам заговорив зі мною на політичні теми. «Що чути у вас, пане после, що ви думаете про теперішні відносини?». «Що ж – кажу – нічого доброго. Ви, пане дідич, знаєте, що я українець, бувший посол до Сейму і тому ставите мені таке питання. Зі свого боку я знаю, що ви польський націоналіст, належите до т.зв. ендеків. Чому, питаю, ви націоналісти так вороже ставитесь до нас – українських націоналістів. Ви просто не признаєте, що ми існуємо. Нас в теперішній Польщі є поважна кількість, доказом чого були перші вибори до Сейму та й теперішні, коли до Сейму вибрано поважну кількість послів українців з Галичини. Польська держава побирає з нас

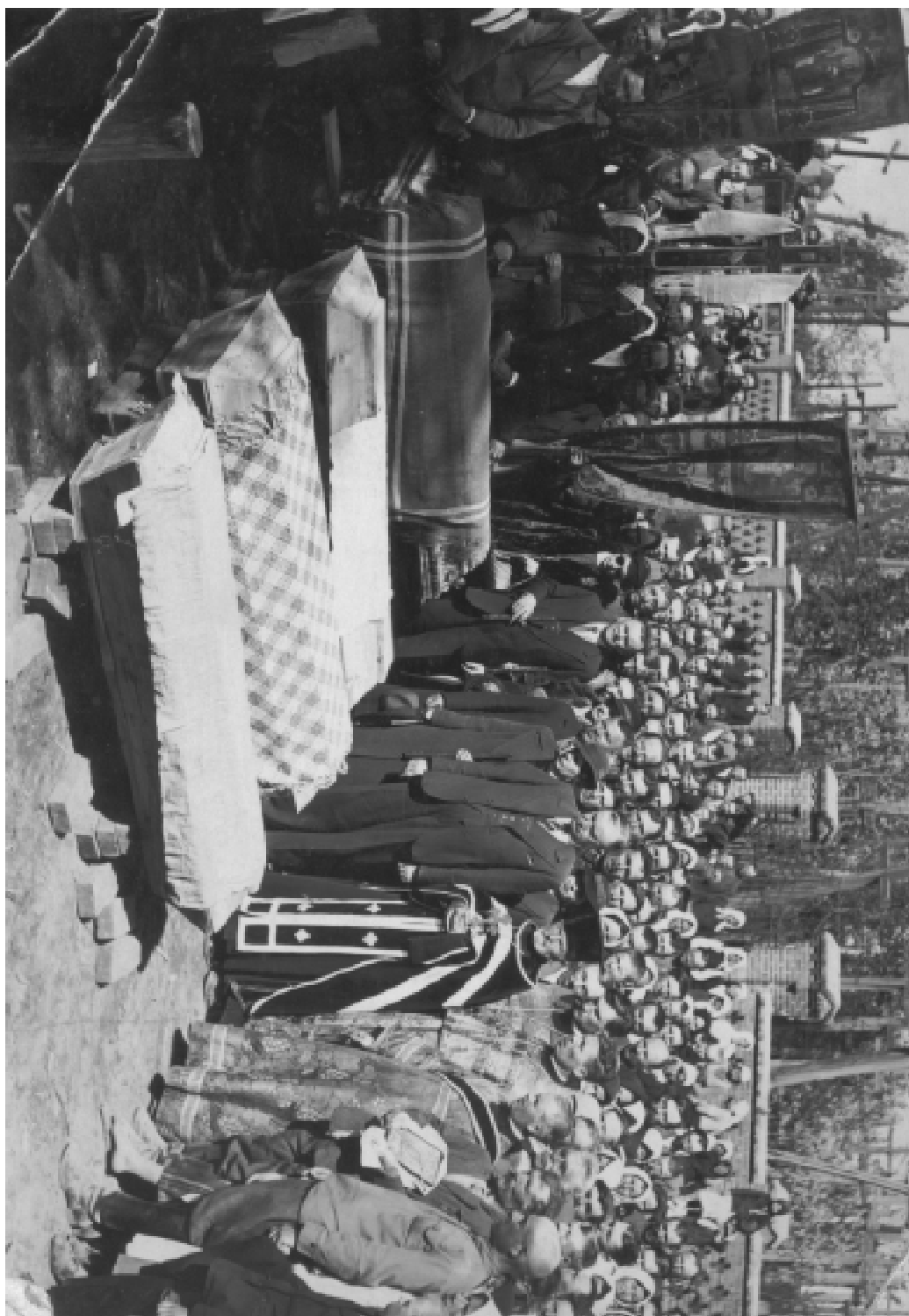
податки, бере людей до війська і накладає всякі тягарі. А що в заміні дає тепер держава українцям? Один з ваших лідерів Станіслав Грабський заявив з сеймової трибуни: «Вже скоро жадних українців в Польщі не буде. За яких 20 років ми всіх перетравимо». В земельних справах нашому селянинові відмовляється право набути землю, вимагаючи зміни релігії. Неможливі шикани в шкільництві, релігійні переслідування – закриття, а то і руйнування православних церков і т.п. Чи таким поступуванням ви прихилите до держави українську людність? Чи в разі небезпеки війни, от хоч би з німцями (розмова велась за кілька років до війни), ви думаєте, що українські вояки в польському війську будуть завзято боронити державу, яка так поводитьсь з ними? На мою гадку, ваша політика є шкідлива, а може і просто згубна для самої Польщі. Я радив би вам, пане дідичу, як членові «ендеків» вплинути на свою партію, переглянути та змінити свою політику щодо українців». «Пан має рацію – відповів пан Кучинський – та що ж, я є лише звичайним членом партії і мене не послухають». «Я, – продовжував я – відійшов від активної політики і жадної акції не веду, займаюсь виключно лікарською практикою, бо треба якось жити та утримувати сім'ю. Вам, пане дідичу, говорю, що думаю, бо ви мене про те запитали». Ця наша розмова нічим не змінила наших добрих сусідських відносин.

Раз приїжджала до Тересполья українська театральна група, якій в'їзд на Полісся і Волинь був заборонений. Дала вона кілька вистав: «Жидівка вихрестка», «Дай серцю волю», «Запорожець за Дунаєм», та інші. Цікаво було, що кожного разу селяни з околиці заповнювали залю так, що не вистачало місця. А в той час коли місцеві поляки давали свої вистави, на які я з сім'єю, з чемности ходив – заля світила пустою. Бургомістр міста, п. Бай, сердився, іронічно кажучи: «Якби появилась українська група, то напевно заля була б повна глядачів».

Та незадовго не тільки на Підляшші, але на всіх українських землях під Польщею, почалась польська націоналістична вакханалія: ганебне руйнування українських святинь, бомбові замаху (в Бересті), знущання над непольською людністю. В селі Любень, Володавського повіту, де 4 тисячі української людности та тільки 4 родини римо-католиків, поляків, ще в перші роки польського панування православну церкву поляки переробили на римо-католицький костел. При тій церкві, на погості, були поховані православні священики, бувші настоятелі: отець Іван Плюцінський, отець Василь Ясінський, отець протоієрей Ігнатій Криницький (батько моєї дружини, похований в 1919 році) і його син Іван Криницький (студент духовної семінарії, помер в 1909 році). Римо-католицький ксьондз в Любені зажадав від синів о. Ігнатія Криницького, адвокатів у Бересті, Володимира і Василя Криницьких – усунути могили з-під церкви (тоді вже римо-католицького костелу) на православне кладовище. На просьбу Криницьких відкупити місце поховання, щоб, огородивши, не руйнувати і не турбувати гробів, ксьондз не погодився, заявляючи, що він не ручиться за цілість цих могил. Навесні 1938 року ксьондз зарядив

Перепиховання колишніх православних настоятелів у селі Любень. Весна 1938 р.

відкопати гроби, повідомляючи про це Криницьких. Я з дружиною, були присутніми при перенесенні гробів на православний цвинтар. Хоч було заборонено повідомляти про це православне населення, багато тисяч народу зібралось на повторний похорон бувших своїх настоятелів. Жінки приводили своїх дітей, вказували їм на гроби, викрикуючи: «Дивіться діти, як поляки знущаються над нашими священиками».

З часом і в Тересполі почались зміни. Появився тут ще один молодий лікар – поляк Адамець. З його появою повітовий староста повідомив, що відтепер лікарські поради для державних урядовців буде давати цей новий лікар, а не я. Наступила зміна і на становищі лікаря в Червоному Хресті, яке я радо уступив лікареві-полякові. Йому була також доручена санітарна опіка над школами і селами. Раз римо-католицький декан Міхалік, зустрівши мою дружину, запитав, чи не продамо ми нашу будівельну площу. Він, декан має добрих покупців, бо чув, що др. Дмитріюк має покинути Тереспіль. Дружина заперечила поголоски, та ми були ними заскочені.

Та вже під осінь 1938 року повітовий староста через місцеву поліцію викликав мене до себе. Абсолютно не знаючи, в якій справі він мене кличе – я явився до староства. «Зле є з паном, пане Дмитріюк» – такими словами зустрів мене староста. «Пан мусить залишити терен мого повіту протягом двох тижнів». Розмова, звичайно, ішла польською мовою. «Які підстави до такої вашої постанови?» – запитав я. «Та ж пан є комуністом. Цієї весни пан їздив до Львова на конференцію з комуністами». Я розсміявся на таку заувагу старости. «Погано працює ваша розвідка, пане старосто, жадним комуністом я не був і не є. У Львові останній раз я був в 1927 році, перед закінченням сеймової каденції, отже 11 літ тому і не на жадній комуністичній конференції, а на лікарському з'їзді, і жадним способом не зможете доказати свого твердження. Навесні пару днів я був в селі Любень, Володавського повіту, коли за вимогами римо-католицького духовенства викопували гроби православних священиків, між іншим мого покійного тестя о. Криницького і перенесли гроби на православний цвинтар». «Як літом цього року пан був в селі Добрятичі у відомого комуніста Рудчика, цього хіба пан не заперечить?». «Факту моєї візити до Добрятич я очевидно заперечувати не буду. Чи Рудчик є комуністом чи ні, того я не знаю. Тільки я не був у нього особисто, а у його дружини, хворої, після родів, з високою гарячкою. Скажу більше, цього самого дня я там був два рази, бо ровером їздив до Тересполя за інструментом, а повернувшись до хворої катетеризував її, бо в неї була затримка урини. На моє щастя в той самий день і в тих самих годинах там був ваш польський поліцай Блендовський, який добре знає, що я там робив. А для мене як лікаря, не грає ролі, ким є хворий за своїми переконаннями. Чи буде пацієнт високий урядовець, чи простий чоловік, чи бідний чи багатий – всім мушу давати лікарську поміч в разі наглої потреби. Інакше буду відповідати перед судом за відмову дати поміч». «Пан є хитрий. З Берестя воєвода Костек-Бернацький усунув пана за

Родини Дмитріюків і Криницьких, Тереспіль – 1936 р.

Перший ряд зліва – Таїса Дмитріюк, донька Василя і Олександри, Елеонора Криницька, донька Василя і Зіни, Володимир Дмитріюк (на колінах в бабусі), Марина Криницька, донька Володимира і Татіяни. Другий ряд зліва – Олександра з Криницьких Дмитріюк, дружина Василя, Зінаїда Криницька, дружина Василя, Ольга з Криницьких Левицька, сестра Олександри, Олена Онуфрійвна з Хомацьких Криницька, мати Олександри, Ольги, Володимира і Василя, Татіяна Криницька, дружина Володимира. Третій ряд зліва – Володимир Криницький, Василь Криницький, Василь Дмитріюк, Юрій Криницький, син Володимира і Татіяни.

Жінки і діти Криницьких були вивезені в Казахстан у 1941 році. Частина повернулася (через Африку і Англію) в Польщу, а Татіяна і Елеонора там померли. Олена Криницька померла в 1939 р. в Тересполі, похована на кладовищі в Кобилянах. Юрій Криницький був у Армії Андерса, брав участь у боях під Монте-Касіно, помер і похований у Варшаві. Володимир Криницький помер і похований у Більську.

протидержавну роботу, то пан перенісся на терен мого повіту, щоб тут продовжувати свою кротячу роботу». «Мене з Берестя ніхто не “усував”. До Тересполя я сам добровільно перенісся, бо тут я знайшов придатний терен для моєї лікарської практики». «Але всі громадські організації міста Тересполя і околиць вимагають усунення пана з Більського повіту, бо пан серед місцевої людности провадить протидержавну пропаганду за відірвання Підляшшя від Польщі». Тут він мені показав петицію, не даючи її прочитати. «Мене дивує те, що громадські організації вимагають

мого усунення. З тими організаціями я весь час в добрих відносинах. Я належу до Польського Червоного Хреста, платив датки, коли до мене зверталися на ЛОП, КОП, Добровільних Пожежників і т.п. Не бачив я ворожого ставлення до мене місцевої і околичної людности. Та людність скоріше могла і повинна мати до мене претензії, як до бувшого посла, що жадної організованої культурної, чи будь-якої іншої роботи я не проводив, а займався виключно лікарською практикою. Виконання вашої постанови матеріально і фізично зруйнує моє і моєї сім'ї життя. Куди ж пан староста хоче мене вислати?». «А, то вже пана справа. Пан є добрий лікар і може знайти собі працю в північно-західних теренах Польщі». «То пан староста не здає собі справи, як тяжко знайти тепер працю лікареві та ще в нових теренах. Добровільно зі своїх рідних околиць я нікуди не виїду». «Прошу зі мною не воювати, бо я не належу до тих старост, що позволять нехтувати моїми зарядженнями». «Воювати з паном старостою я не збираюсь, але право боронитись мені прислуговує, і я буду боронитись». На тім скінчилась наша розмова.

На другий чи третій день по цій розмові поїхав я до Варшави, до Сейму. Маршалковська сторожа навіть по 11-ти роках пізнала мене – привітали як посла і чемно показали, де в новому будинку Сейму міститься Український Клуб. В кулуарах спіткав я віце-маршалка Столярського, за часів мого послухання з Клубу «Визволене». Він пізнав мене, привітався та запитав, що я тут роблю. Я відповів, що приїхав до Великого Сейму зі скаргою на кривди. «Що такого сталося, кому діється кривда?». Тут я йому розказав про свою розмову зі старостою повіту Біла-Підляська. «Якби я не знав пана доктора, ніколи не повірив би цьому. Перекажіть це все вашому маршалкові, Василеві Мудрому, щось мусимо зробити в вашій справі».

В Українському Клубі, в розмові зі Степаном Бараном, Володимиром Целевичем та іншими – довідався, що подібне виселення українських лікарів відбувалося на Волині. З Рівного виселено д-ра А. Могильницького, з Кременця також виселено лікаря-українця. Там пояснюється, що мов ті терени близькі до більшовицької границі і перебування там українських лікарів небажане для польської держави, але повіт Біла Підляська більше як 200 кілометрів від границі. Того ж дня відбулася інтервенція українських послів у міністра Складковського. В моїй справі Складковський сказав, що зарядить розслідування, а тим часом «хай др. Дмитріюк їде додому та спокійно працює».

Повернувшись додому, я запитував знайомих поляків, з якими був у добросусідських відносинах, що спонукало польські організації писати до старости петицію з вимогами виселити мене з повіту. Зигмунт Скулімовський, член управи добровільних пожежників, здивувався та заявив, що йому абсолютно нічого невідомо про таку петицію. Учитель Чайковський сказав, що на зібранні вчителів вимагали підписати петицію, але він відмовився, заявляючи, що учительському персоналові не вільно вмішуватись у політичні справи, а відносно д-ра Дмитріюка –

учителі повинні бути йому вдячні за опіку над ними та їхніми родинами. Головними ініціаторами тієї петиції були бургомістр Бай, римо-католицький декан Міхаляк та директор школи Квятковський. Непевність, що може трапитися зі мною, трохи мене турбувала, але я все таки дальше продовжував лікарську практику майже цілий рік.

Ще з часів проживання і діяльності в Бересті зав'язалось у мене близьке і приятельське відношення з інженером-гідротехніком Іваном Гнойовим, який після полону вояків Армії УНР в Польщі і студіях в Подєбрадах працював на Поліссі, на помірах, як контрактовий інженер. Він приїхав до Берестя 1927 року. Винаймав кімнату в помешканні моєї теці Олени Криницької, тоді саме ми і познайомилися. Проживаючи в Бересті, він зайнявся відновленням могили Олекси Стороженка, деякий час був директором технічної школи і був активний у громадському житті аж до 1943 року. Разом з моєю родиною пережив майже весь час еміграції в Німеччині і в Америці.

В 1939 році переслідування українців у повіті Біла-Підляська продовжувались. В моєму рідному селі Костомлоти тероризовано православних українців. Відібрано православну церкву, святі образи з церкви і інші церковні речі склали на одну підводу, церковному старості наказали сідати поверх церковних речей і відвезти до села Кобилян. Староста відмовлявся сідати на церковні речі і за те його потурбували. Однак церковні речі було відвезено до Кобилян та скинено за церковною огорожею.

Варто пригадати ще такий випадок. Між селами Кобиляни і Малашевичі будувалось військове летовище. Там було багато цивільних і військових урядовців. Серед урядовців жив у Кобилянах польський військовий підстаршина з дружиною і маленьким сином. Трапилось так, що малий хлопчина захворів і помер. Батьки хотіли поховати його тут же в Кобилянах, на православному кладовищі. Вони звернулися до о. Івана Яцюка за дозволом. Отець Яцюк сказав, що не має нічого проти того, щоб римо-католицький священик поховав дитину на православному кладовищі. Однак римо-католицький декан Міхаляк ні за що не погодився поховати дитину на некатолицькому кладовищі. Батьки хотіли мати могилу свого сина недалеко від себе і були обурені поступуванням свого католицького декана, просили о. І. Яцюка поховати їх дитину і він це зробив. Це викликало велике обурення декана проти о. Яцюка, що врешті проявилось в петиції польських організацій і декана до старости, що вимагала виселення мене і о. Яцюка з теренів Більського повіту.

Але ніхто мене не чіпав – аж до вересня 1939 року.

(Додаток № 3)

**Тесть др. Василя Дмитріюка – о. Ігнатій Кри-
ницький та теща, добродійка Олена
Онуфрієвна, з дому Хомацька.**

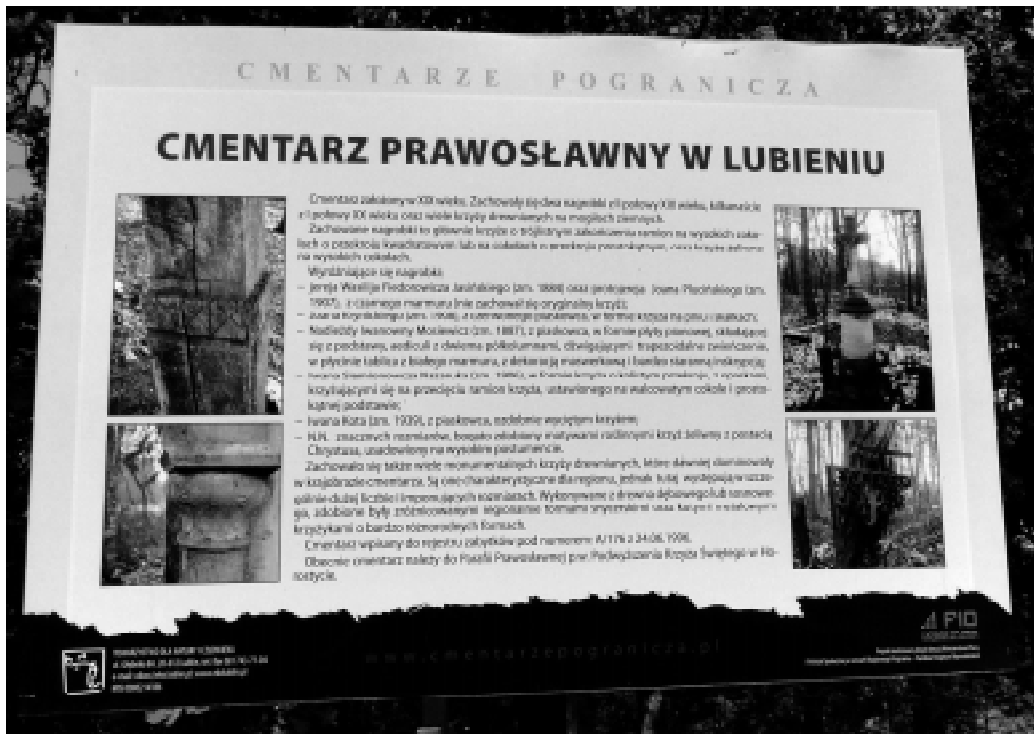
Ігнатій Якимович Криницький народився 20 січня 1855 року у Галичині, в селі Вацовичі (нині Залужжя) біля Дрогобича, у священничій родині. Навчався у Дрогобицькій і Перемиській гімназіях, відтак переїхав на Холмщину, де 23 травня 1876 року скінчив повний курс наук у Холмській Духовній Семінарії. 14 листопада 1876 року прийняв від Люблинського єпископа Маркела (Попеля), вікарія Холмсько-Варшавської єпархії, дияконські свячення, а 21 листопада 1876 року священічі – в Олександрівській церкві в Бортатичах біля Замостя. Був законовчителем у різних училищах та настоятелем парафій у Бортатичах, Тишівцях, а від 1907 року в Любені, коли був назначений благочинним Володавської округи. Нагороджений кількома різними священничими нагородами – благословенням Священного Синоду, набедреником, скуфією, камілавкою і нагрудним хрестом.

У подружжя Криницьких було семеро дітей. Один із синів – Іван, народжений 1890 року, помер у 1908 році, як був студентом Холмської Духовної Семінарії. Інші діти перераховані у звіті про причт Любенської парафії, складеному біля 1910 року: донька Анна, нар. 1 серпня 1879 року, замужем за священником Стефаном Білошевичем (був настоятелем православної парафії в Ортелі-Королівському); син Володимир, нар. 14 лю-

того 1883, студент Ярославського Юридичного ліцею; донька Ольга, нар. 2 липня 1884 р., вдова – бувша дружина урядовця Акцизного Управління Юрія Левицького; син Василь, нар. 28 грудня 1888 р. учень гімназії в Холмі; донька Зінаїда, нар. 24 квітня 1895 р., учениця Холмського Маріїнського училища для дівчат; донька Олександра, нар. 18 жовтня 1898 р. (згодом, під час «біженства» 1915-1918 років, учениця Стародубської жіночої гімназії).

З розповідей доньки Ольги Левицької знаємо, що о. Ігнатій проповідував виключно українською мовою і його за те парафіяни любили і називали «нашим отцем». Помер у 1919 році, вже після повернення з «біженства» та був похоронений біля парафіяльної церкви у Любені, поруч свого сина Івана та двох попередніх настоятелів – о. Василя Ясинського та Івана Плюцінського.

Дружина о. Ігнатія – Олена Онуфрієвна, з дому Хомацька, народилася 21 грудня 1859 р. у Володаві. Бабуся Криницька була дуже лагідна, віддана опікунка усього наймолодшого покоління Криницьких і Дмитріюків. Вона жила з доньками Ольгою і Олександрою, а також опікувалася внучкою Оксаною (донькою Анни і о. Стефана Білошевичів) і її донькою (своєю правнучкою) Анною. Померла 30 листопада 1939 року в Тересполі і похована на православному кладовищі в Кубилянах.

Інформаційна дошка біля православного цвинтаря у Любені, на якому зараз спочивають о. Ігнатій Криницький та його син Іван.

(Додаток № 4)

**Відпис петиції з вимогою усунути з Тересполя
др. Василя Дмитріюка***

[Штамп:]
UKRAINISCHES KOMITEE
in Bila (Biała Podl.)
Український Комітет
в Білій
№ / /

Відпис з оригіналу

Do Pana Starosty Powiatowego
w Białej Podlaskiej.

My, niżej podpisani przedstawiciele społeczeństwa m. Terespolu i okolicznych wsi zwracamy się do Pana Starosty z następującą petycją.

Terespol i okoliczne wioski stali się ostatnimi czasami ważnym ośrodkiem obronności państwa ze względu na bliskie sąsiedztwo lotniska w Małaszewiczach, twierdzy, poligonu oraz licznych magazynów amunicji.

Ludność zamieszkująca to terytorjum w ciągu 150 lat niewoli została częściowo zruyfikowana, żywą wśród niej do dziś dnia jest pamięć bohaterskich zmagañ unitów polskich z prawosławną przemocą kiedy knutem pędzono ich do cerkwi.

Obecnie po odzyskaniu niepodległości ludność licznie przechodzi na wiarę swych pra-ojców i wraca do polskości. Jest jednak pewna przeszkoda, która hamuje, opóźnia a nawet wypacza ten naturalny zwrot polskości płynący tu na krańcach Podlasia.

Są to miejscowi agitatorzy ukraińscy, wśród których główną rolę odgrywa były poseł ukraiński na Sejm Dr Bazyli Dmitrijuk. Ten to Dr Dmitrijuk był swego czasu usunięty z Brzeźcia przez p. wojewodę Kostka-Biernackiego za jawną działalność antypaństwową. W Terespole rozpoczął działalność antypaństwową tajną agitując za oderwaniem nadbużańskich terenów od Rzeczypospolitej Polskiej na rzecz przyszłej Ukrainy. Z nietajoną nienawiścią odnosi się do polskości. Jest publiczną tajemnicą, że współpracują z nim takie osobistości, jak pop Jaciuk z Kobylan, który ludność spokojną rozpałił do białej gorączki ukraińskiej, tak że rzuciła się ona przed kilku tygodniami na dom gospodarza Polaka i pobiła mieszkających tam polskich robotników.

Dr Dmitrijuk szerzy wśród ludności hasła głoszące o autonomii tych odwiecznie polskich ziem nadbużańskich.

* Документ був віднайдений під час німецької окупації інж. Євгеном Пастернаком, який зробив його відпис та сфотографував сторінку з підписами.

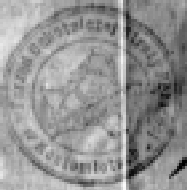

Brach

GMINNA KABA
Pocysterska - Oszczędnoscowa
w KRAKOWIE
ul. Podgorna 10
KRAKOW

ODZIAL
ZWIĄZEK STRZELECKI
W KRAKOWIE
S. Mielnicki

KOŁO MIEJSKIE
L.O.P.P.
Juliusz Chojnowski

ODZIAL
Wojciech

M. M. M.

M. M. M.

Polski Czerwony Krzyż
KRAKOW

Jan Kuczyński
Wacław
Zdobych

S. J. J.

ZWIĄZEK STRZELECKI
ODZIAL TERENOWY

Kolo Miejskie
L.O.P.P.
KRAKOW

S. J. J.

Ms. Fr. Michalicki
Prezes d. M. K. w Krakowie

Janina
Ms. W. W. W., w Krakowie

10 lat

Janina
Wacław

Wacław
Wacław

1918/1919

Wacław

Wobec powyższego my, jako przedstawiciele miejscowego społeczeństwa nie możemy dalej patrzeć beczynnie na tę krecią robotę podminowującą fundamenty naszego Państwa i domagamy się stanowczo usunięcia dr Dmitrijuka i popa Jaciuka z terenu Podlasia.

Dnia 16.X.1938.

Підписи з печатями: 1) Liga Morska i Kolonialna Oddział w Kostomłotach. /-/
Підпис нечіткий. 2) Oddział Związku Strzeleckiego w Kostomłotach /-/
Підпис нечіткий 3) Koło Gminne L.O.P.P. w Kostomłotach. Sekretarz Gminy /-/
Julian Chaciewicz 4) Gminna Kasa Pożyczkowo-Oszczędnościowa w Kostomłotach /-/
Підпис нечіткий. 5) Zarząd Ochotniczej Straży Pożarnej w Kostomłotach 5 підписів: /-/
L. Michaluk /-/
Jan Kuczyński 3 підписи нечіткі. 6) Oddział Związku Strzeleckiego w Okczynie /-/
J. Chaciewicz 7) Polski Czerwony Krzyż w Terespolu /-/
Dr Józef Adamiec

8) Związek Strzelecki w Terespolu /-/
Підпис нечіткий 9) Koło Miejskie L.O.P.P. /-/
Dr Józef Adamiec

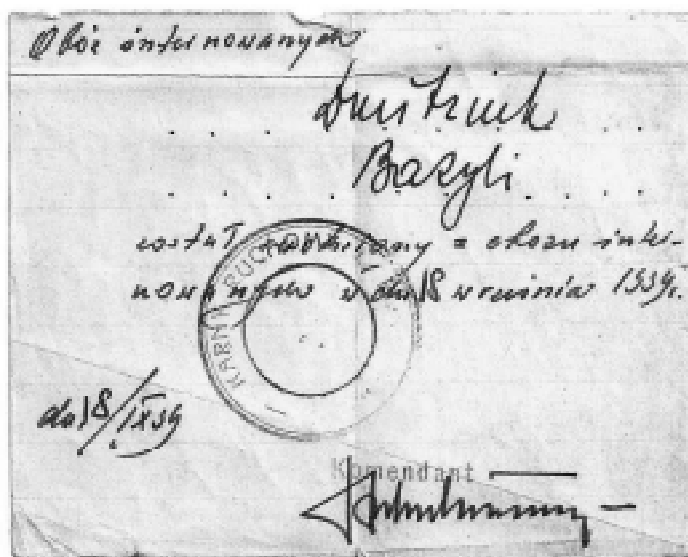
10) Ochotnicza Straż Pożarna w Terespolu Prezes /-/
Підпис нечіткий

11) Prezes L.M.K. oddział w Terespolu Ks. Fr. Michalik 12) Tow. Bib. Szk. Pow. w Wólce Dobryńskiej Prezes /-/
Ks. Ludwik (прізвище нечітко) /-/
Ks W. Celiński wikar. p. Terespol

За згідність з оригіналом

Євген Пастернак

[Кругла печатка: UKRAINISCHES KOMITEE in BILA (Biała Podl.)
Український Комітет в Білій]

Посвідчення про звільнення др. Василя Дмитріюка із табору інтернування у Дивині – подробиці цієї події у черговій частині споминів

Спомин про вересень 1939 року

Як кожного літа, моя дружина, діти і теща цього 1939 року перебували на літницьку в Січаниці, в сосновому лісі над Бугом. Кожної суботи я їздив ровером до своєї сім'ї і повертався в неділю. Привозив їм харчі і гроші на конечні закупи в сусідньому містечку Кодні. Цікава назва хутора – Січаниця. Народні перекази твердять, що ця назва походить від слова січа, тобто битва, яка в давні непам'ятні часи мала тут місце.

1-го вересня ранком мене збудила серія бомбових вибухів. Я поспішно вдягнувся і вийшов на вулицю довідатися, що сталося. Бомбардування повторилося. Видно було німецькі літаки над військовим летовищем у Малашевичах. Через деякий час почали прибувати звідти поранені робітники. Так несподівано почалася Друга Світова Війна.

Почались відразу арешти українців, яких відвозили до повітового міста Біла-Підляська. Вивезена була з Костомлот донька мого брата Лариса Дмитріюк, яка була дяком в православній церкві, о. Яцюк з Кобилян та багато інших. Вночі 3-го вересня дзвінок до мого мешкання. На запит хто там, дістав відповідь – поліція. Я відчинив двері. Увійшов поліцай Блендовський та сказав, що має наказ мене арештувати та відставити на поліційну станицю. Казав взяти зі собою білизну, дещо з одежі та харчів на яких 2 чи 3 дні. Я взяв зі собою тільки невеличку валізку з білизною, харчів вночі я добути не міг. На поліційній станиці сказали мені, що мають відставити мене фірманкою до староства в Білій-Підляській. Посадили мене на підводу, поруч сів озброєний поліцист і ми вирушили.

До Білої приїхали вже коло 10-ої години ранку. Зупинились коло будинку гімназії – там був збірний пункт для арештованих з повіту. Виявилось, що всіх арештованих вже вивезли, і мене відставили до будинку староства. По коридору пройшов військовий референт Олійник, якого я знав, бо він приїздив не раз до Тереспоя на вправи протигазової оборони. По тих вправах були прийняття, ми пили і їли разом. Тепер він подав вид, що мене не знає. Поліцистові дав наказ відвести мене на поліційну станицю. Там тайний детектив списав генералії, наказав роздягнутись до гола та обшукати мене. Забрали мої речі: цигарки, доку-

менти, пояс та гаманець з кількома золотими і поліцист впхнув мене в сусідню, досить простору кімнату, де були дерев'яні, нічим не застелені нари. В кімнаті було вже коло 20 арештованих, переважно наших селян. З кожною годиною прибували нові арештанти. В тому поліційному арешті довелось пробути до 10-го вересня.

Арештованим селянам родичі час від часу доставляли дещо з харчів. Тими харчами вони, скільки могли, ділилися зі мною. Дивувала мене якась солідарність між всіма арештованими, готовість поділитись один з одним, чим хто міг. Раз на день виводили нас на подвір'я (оправитись). За той короткий час деякі арештовані спромоглися дістати тютюну та сірників. Коли самі курили, давали мені часами підкурити. Одного разу, впустили до кімнати нового арештанта, який з обуренням кричав на поліцію, що його невинного арештували. Він приніс з собою подушку і коц, положився на солому на підлозі та продовжував обурюватись порядками в місті, та взагалі в державі.

За весь час перебування в арешті я старався мовчати. Решта арештованих деякий час також мовчали, але пізніше поляки почали між собою розмовляти і розказувати анекдоти. Після одного такого анекдоту я вголос розсміявся. Новий «арештанти», який весь час слідкував за мною, промовив: «Нарешті почув я ваш голос», та почав мене розпитувати, за що мене арештували. «Не знаю» – відповів я. Потім став питати, що я думаю про теперішню війну, хто виграє, а хто програє. Я висловився в той спосіб, що Польща мусить виграти, бо Франція та Англія прийдуть їй на допомогу. Коли вже смерклося, цього арештанта викликав поліціант і він, забравши зі собою подушку і коц – вийшов. По його виході арештовані казали, що то був провокатор і добре, що я з ним не вдавався в довшу розмову.

Надвечір 9 вересня поліцай впустив нову групу арештованих. Я попросив його скористати з моїх відібраних грошей, та купити мені хліба. Він нібито пообіцяв. Вже пізно вночі, той поліцай показався і подав мені пів буханки хліба, та трохи шинки. Трудно в темряві було поділитись моїм добром з тим, хто ділився своїм добром зі мною. Отже вирішили подождати ранку.

Коли трохи розвиднілось – почувся страшний вибух, другий, третій і станиця задрижала. Двері відчинилися. Всі арештовані кинулися до дверей та до кімнати, де були наші речі. Ніде не було ні одного поліцай. Арештовані порозбирали свої речі та повтікали. Найшов і я свою валізку, гаманця, але грошей в ньому не було. Вийшов на вулицю і я. Тут же біля поліційного будинку лежав жовнір і стогнав. Він був поранений відривком бомби, мав переломане стегно. Я перев'язав його рану пакетом, який він мав при собі та пообіцяв повідомити шпиталь, щоб його підібрали.

Бомбардування ще не припинилось. Хтось приніс поранену дитину, поклав на поліційному столі та зник. Оглянувши її, я відніс ту дитину до нововідкритого шпиталю в місті, який був недалеко. Там сестри, довідавшись хто я, дали мені помитись, відпочити та дещо з'їсти.

Коли я вийшов зі шпиталю – зустрів цього самого детектива, та запитав його, що тепер маю робити. Він був страшно переляканий, відвів мене до станиці Червоного Хреста, де, як він казав, потрібний лікар. Там я написав записку до повітового лікаря, др. Саф'яна, і попросив санітара доручити її. В записці я подав, де знаходжуся, та що я є до його розпорядження. Жадної відповіді я не одержав. Скоро прибув знов той самий детектив та наказав мені іти з ним до другої поліційної станиці. То був будинок для мобілізованих помічників поліції. Він наказав мене строго берегти, щоб я часом не втік. Коли він відійшов, місцеві поліцаї вилаялись по адресі детектива: «Знайшовся тип, ще й показує свою суворість. Ми знали вас, пане докторе і стерегти нам вас не треба. Робіть, що хочете. Хочете відпочивати? Тут ліжок є досить». Я приліг на ліжко, щоб трохи відпочити.

Не довго довелось мені відпочивати. Через якусь годину з'явився надкомісар поліції та казав, що він прийшов перевірити, як поліція стереже такого важного арештанта. Я відповів, що поки що я стережу поліційне добро і зброю, бо нікого з поліцаїв на залі не було. Надкомісар, очевидно, жартував називаючи мене важним арештантом, бо потім він мені сказав: «Знаю, пане докторе, що ви невинні, але що ж я можу зробити, час воєнний і розпорядження старости мусить бути виконане». Запитав мене, чи я потребую їжі, чи чогось іншого, і відійшов.

Вечором, коли вже стемніло, прийшов в уніформі поліцаї і забрав мене до станиці, в якій я просидів кілька днів. Туди привели, з П'ясечної під Варшавою, сполонізованих німців-колоністів. Їх мали вислати на схід, до Берези Картузької. Появився заступник посадника міста Абрамовіча і викрикнув голосно: «Чого з ними церемонитися. Я би всіх їх зараз перестріляв!». До цієї групи прилучили і мене.

Вночі ми вирушили в напрямку до Берестя. По дорозі я ближче пізнав своїх співпідорожників. Переважно це були люди старшого віку. Серед них був один учитель. Поруч мене ішов п. Шмит, який розпитував про мене та взагалі про українців і їх переслідування. Ці німці мали з собою підводу, запряжену здоровим жеребцем. На підводі їхали недужі та ослаблені, нездібні ходити старики, там були валізки та інші клунки. Мою валізку і плащ також примістили на возі.

Цілу ніч ми йшли пішки і аж на другий день пополудні підійшли до Тересполья. Проходячи коло своєї хати, я відпросився у коменданта транспорту зайти до свого помешкання. Я дістав згоду, бо арештовані мали відпочити в містечку. В себе я помився, та написав листа до своєї дружини і попросив сусіда, Миколая Шеффера, передати його моїй дружині в Січаниці. Далі ми вирушили до Берестя. По дорозі, вже біля міста, під час короткого відпочинку, зустрів я жінку з сусіднього села Окчин. Вона мене пізнала та запитала, куди то мене ведуть. «Я і сам докладно не знаю, відповів я, але прошу передати в Січаниці моїй дружині, що ви мене бачили і що ведуть мене кудись на схід.

Вже надвечір 11 вересня прийшли ми до Берестя. Нас загнали на подвір'я повітової поліційної команди. На подвір'ї розкидана солома, в будинку якась метушня. Видно, як урядовці деруть папери та викидають де попало. Про відпочинок нема мови. Я звертався до вартового поліційного офіцера, заявляючи, що я є лікар, шваґер двох берестейських адвокатів Криницьких і просив перепустку на побачення з ними. В цьому він мені відмовив, але погодився подзвонити до них та дати їм вістку про мене. Але скільки він не дзвонив, ні до одного не додзвонився. «Та пане докторе, напевно ваших шваґрів немає в Бересті. Вчора тут було таке бомбардування з літаків, що страх. Знаю, що одна бомба вибухла біля самого дому адвоката Володимира Криницького. Не думаю, що по тім бомбардуванні обидва адвокати Криницькі залишилися в місті». Я сподівався, що від шваґрів дістану цигарки, яких мені забракло. Над ранок 12 вересня змінено коменданта над нами і ми вирушили з міста в напрямі Кобриня.

Коли перейшли міст через ріку Мухавець, змушені були відійти на бік від шляху, бо ішла велика маса військовиків, урядовців та цивільних – всі втікали з міста. Все це в такому безладді, що мені пригадався відступ російського війська в Східних Прусах. Там також було безладдя, але там хоч давалась команда російських старшин, які старалися опанувати паніку. А тут паніка, самотоха, одна підвода напирала на попередню, крик, плач і жодної команди. Подумав я собі – це кінець Польщі. Коли через деякий час дорога стала вільнішою, нас погнали далі. В транспорті німців-колоністів було кілька інтелігентів – учитель, купець. Моїм сусідом був німець Шмит, який виділявся з-посеред інших, бо вмів говорити по-німецьки. Решта були так сполонізовані, що німецької мови зовсім не знали.

Ось ми перейшли станцію Жабинку – містечко 21 км від Берестя. На площі коло залізничної станції були сліди бомбардування – забиті коні, розторощені вози. Нас женуть далі по дорозі. З'являються німецькі літаки, які летять вздовж битого шляху. Наш транспорт розбігається по боках. Я побіг вліво в якийсь лісок, а зі мною коло десятка німців. Бачу потічок, видно кілька хат і недалеко стоїть хлопець коло 17-18 літ. Питаю, що то за село, та чи в селі знають про доктора Дмитріюка. «А, то бувший наш посьол». «То є я, – кажу. – Мене арештовано, кудись ведуть і я голодний».

Хлопець негайно побіг до першої хати, а за хвилину вибігли люди, запросили до хати, частували хлібом і молоком. «Тут зі мною кілька німців, яких поляки женуть з-під самої Варшави, вони також голодні. Чи не могли б ви зварити для них трохи картопель?». «Та звичайно, ми зваримо, нехай тільки нам допоможуть картоплю обібрати. Картопля у нас є – це ж час копання». «Гей, німці! – крикнув я до колоністів. – Хочете їсти? То ходіть почистіть картоплю і наші селяни її зварять і вас нагодують». «Та пане докторе, не треба обирати – нехай зварять у мундирі, а ми охоче за все заплатимо».

Два сагани картопель поставлено на огонь. Ось вже починають закипати, та раптом з'явився помічник-поліцист та наказав збірку. Я почав просити зачекати кілька хвилин, нехай картопля звариться, та нехай голодні люди поїдять. «Ну, кілька хвилин можна почекаати» – сказав поліцай, а сам побіг збирати інших арештантів. Картопля зварена! Треба було бачити, з якою жадністю взяли німці за ту картоплю. Селяни дивилися та жахалися, які то голодні люди. Жінки завважили, що картопля не солена, та в селян не було досить солі. Одна селянка пригадала, що в неї є цілий горщик квашених огірків, принесла та дала всім. З яким смаком все поїли. Збираються платити, та селяни відмовляються від заплати: «Бог з вами, хто знає, що нас самих ще чекає». Я подякував селянам і за себе, і за німців, і ми вирушили на злуку з рештою транспорту.

Коли прилучились, комендант транспорту перерахував всіх та заявив, що двох бракує. «Напевно не втекли, сказав я, може вони під час переполоху пішли даліше вперед». І дійсно, підійшовши до містка через ручай ми побачили, що ті два німці чекали на нас.

Знов вечір, знов ніч. Ранком 13 вересня ввійшли ми до Кобриня та вирушили з нього на схід. Я тоді здогадався, що йдемо до Берези Картузької, бо туди веде ця дорога. Ми пройшли кілька кілометрів, може 4, та зупинилися. Далі не йдемо. Комендант дістав якусь вістку і ми вертаємось до Кобриня. Загнали нас на подвір'я повітової поліції і сказали чекати.

Ось підходить до мене один єврей і каже: «Ой, господін доктор, то ж ви в Бресте работали в єврейской больніце, ви лечили меня, что это случилось з вами? Почему вас арестовали?». «Не знаю почему». «Может быть вам что надо? Зайдіте, пожалуйста до хати. Ми можем вам дать чаю, сахару, что хотіте!». «Дякую, – кажу, – я хотів би тільки помитись і змінити білизну». Коли я помився та змінив білизну, випив склянку чаю в гостинній жидівській родині, прийшов один з німців та каже, що якась жінка питає за мною.

На подвір'ї зустріла мене пані Маланчук та й каже: «Місцеві українці знають про ваш арешт. Просимо непомітно перейти цей ручай в саді та зайти до ось цієї хати». Вибравши відповідну хвилину, коли очі наших хоронителів поліцаїв були звернені в інший бік (та зрештою вони не дуже то нас стерегли), я проскочив до вказаної хати. Там мене зустріли місцеві українці – Маланчуки, Кириченки та інші. Вони мене підбадьорили, приготували пачку з тютюном, з салом, хлібом і пляшкою вишневого соку, та побажали скорішого визволення і повернення додому. На довшу розмову не було часу. Я подякував та повернувся саме в пору, бо був наказ готувитися до дальшої мандрівки. Свою валізку та подаровані харчі я поклав на віз і ми вирушили.

«Куди нас ведуть?» – питали мене співарештовані. «Побачу, в яку сторону нас виведуть з міста, тоді може зорієнтуюсь» – відповів я. Голосно покрикуючи вивели нас на захід. Ця дорога – в напрямі Ковеля.

Проїшли 4 або 5 кілометрів, справа село, в якому роїться від польських вояків. «Розстріляти всіх» – чую вигуки. Мовчки посуваємось. Мій співтовариш Шмит каже: «Що то за новий комендант транспорту, цей поліційний сержант? Він до мене заговорив по-німецьки та розпитував звідки нас взяли і т. п. Я не знаю, як до нього ставитись». «Ви слухайте та будьте обережні у своїх відповідях, бо всяко може бути, може свій чоловік, а може і провокатор» – кажу я.

Проїшли ще пару кілометрів. Сержант наказав відрядити з транспорту двоє здоровіших чоловіків, взяти зі собою два мішки та йти за ним, а транспортіві наказав пройти ще яких 2 чи 3 кілометри та зупинитись на спочинок. Цей наказ коменданта транспорту нас здивував. Ми пройшли кілька кілометрів та вправо від дороги зупинились на лузі. Бачимо – від села, з якого роздавались погрожуючі вигуки, ідуть сержант та два чоловіки з повними мішками за плечима. Коли підійшли, сержант оголосив: «Я здобув для вас в економії, де виробляється сир – два мішки сиру. Поділіться ним між собою та чесно. А хліба, я гадаю, ви не були дурні і в Кобрині самі собі купили». І дійсно, на кожного з нас припало по пів голови швейцарського сира. Ми подякували комендантові, підкріпились і рушили далі.

Йти прийшлося довгенько. Аж над вечір увійшли в околицю ліса. Потомились і стали просити коменданта про спочинок. Він відраджував, казав, що за яких 5-ть кілометрів село, і там заночуємо. Але наша втома була велика і комендант дозволив нам на кілька хвилин спочити. По обох боках дороги був ліс. Я ліг під кущем ліщини, коло мене ліг помічник-поліцай. Я попросив його, що якби я заснув, то нехай мене збудить, коли транспорт буде вирушати.

Я мав зі собою годинник та електричну лампку. Була година 10-та вечора і я міцно заснув. Збудився, бо почало капати мені за комір. Я глянув на годинник, було після першої ночі. Оглянувся довкруги – ні живої душі коло мене. Кликав поліцаю – жадної відповіді. Що ж маю робити? (Нераз потім, коли я оповідав цю пригоду, дехто сміявся та називав мене дурнем, що не скористав з таких можливостей втечі. Та куди втікати? Мене занадто знали в цій околиці. Час воєнний – за втечу могли б без суду розстріляти). Напрямок маршу я знав і пішов далі. Проїшов близько 6 кілометрів і увійшов в село. Всюди темно і тихо, заноситься на світанок. В кінці села на площі хрест. Одна дорога вліво, друга вправо.

Раптом на зустріч з'явився чоловік, старша особа. Приглядаємось один до одного – виявляється, що це один із німців з транспорту. Питаю його куди він іде. Відповідає, що доганяє транспорт, який він загубив, коли так само як і я заснув у лісі. Кажу йому, що він вертається взад, а не вперед. Приглядаємось до дороговказів. На одній таблиці бачу написано «До Дивіна». Це наша дорога, догадуюсь, і ми разом пішли в цей напрям. Знов ішли довший час.

Переходили дорогою, яка виглядала як широка гребля поміж болотом. В кінці греблі кілька чоловіків говорять щось між собою. Наближаємось і питаємо, чи не бачили вони транспорту під охороною польського сержанта поліції. Один, наймолодший віком чоловік, підійшов до мене та запитав: «Звідки ви, пане докторе? Як знайшлися тутечки? Ви не пізнаєте мене? Я ваш пацієнт. Ви робили мені операцію на руці – була постріляна. Та ми всі вас знаємо. Ви наш посол. Моє село пів кілометра звідси. Ходімо до мене, тут ви перебудете лихоліття. Вас тут на руках носити будуть. Всі вас шанують». «Дякую голубе, але скористати з вашого запрошення не можу. По перше – коли мене всі знають, в тому вже є небезпека, що хтось мене видасть. По друге – я не можу залишити цього мого співтовариша неволі. По третє – там, в транспорті є мої речі, які я мушу дістати». «То ходімо до найближчої хати. Тут живе моя заміжня сестра. Тут трохи відпочинете». І він завів мене до своєї сестри.

Хата була на дві половини. Одну, більшу, зайняли польські урядовці-втікачі, а в другій жила ціла поліська сім'я...*

Тому, що німці вже окупили околицю Берези і туди не могли далше провадити в'язнів (...) наш транспорт відправили до Дивина, де містився «табір примусової праці» – тепер опорожнений. Там в антигігієнічних умовах перебув я до 26 вересня 1939 р. В самій Березі-Картузькій я фактично і не був.

ЗАВВАГИ:

№ 1. Дорога з Білої до Берестя коло 50 км., з Берестя до Кобриня 45 км., з Кобриня до Дивина коло 35 км.

№ 2. Причина мого ув'язнення поляками мені не була подана, але вона досить ясна, як взяти до уваги такі факти:

1) Я був послом до польського Сейму від 1922 до 1927 року (член Української Парляментарної Репрезентації – в опозиції до уряду).

2) В 1938 році, на донос бурмістра міста Тереспоя Бая, приготований ним і підписаний місцевими польськими організаціями, повітовий староста в Білій хотів мене виселити зі свого повіту, але інтервенція українських послів у Сеймі (Баран, Целевич) повернула його намір внівець.

3) Воєнний час дав нагоду довершити акт «кари», та блискавична війна не дала докінчити плану.

* Тут ця частина споминів обривається – її завершення загублене. Наступний абзац зібраний з окремих записів.

Окупація та еміграція

По розвалі Польщі я повернувся до Тереспоя. При німцях став головою Відділу Українського Допомогового Комітету в Тересполі. В моєму домі було пристановище для всіх українських вчителів, тих, що готовилися іти на схід і інших урядників, які прибували на Підляшшя. Всіх приймав як своїх, всім допомагав влаштуватися, учителям на селах, тощо.

В 1943 році мене арештувало Гештапо і посадило у в'язниці в Бересті. Пережив там більше місяця. Бачив там та чув різні дива і звірства. Тому, що один в'язничний лікар помер, а другий захворів, тюремна влада змусила мене виконувати обов'язки в'язничного лікаря. Як міг полегшував недолю (товаришів) в'язнів, в більшості наших українських інтелігентів і селян, хоч сам був в'язнем, бо по відвідинах хворих знов замикали мене до окремої келії. По безконечних переслуханнях – випустили з в'язниці.

Повернувся до Тереспоя. Одного дня послизнувся на замерзлому хіднику і зломив обидві кістки вище стопового суглобу лівої ноги. Так калікою – ногу направив в Білій др. Непогорович (чи Несторович) – дочекався 1944 року. Коли до Берестя наближались більшовики, 17 липня 1944 р. останнім потягом вдалося з родиною – дружина, донька, син і сестра дружини Ольга Левицька, виїхати до Варшави.

Там за кілька тижнів почалося польське повстання. Разом з цивільним населенням, якого німці підозрівали в співпраці з повстанцями, вивезли і нас – до концтабору в Маутгаузен. Знов прийшлося побачити звірства над в'язнями, але й німецькій нацистській владі зближався кінець. Почали групами перевозити до робітничих таборів. Мене з сім'єю перевезли до табору в Лінц, а потім, із-за браку медичного персоналу, призначили до передмістя Круммав* у Чехії (західні Судети) – на село Кірхшляг**, як «допоміжного лікаря на околицю».

*Český Krumlov **Svetlik

В Кірхшлягу проживав і працював аж до приходу американського війська в квітні 1945 року, та й після встановлення чеської адміністрації. Чехи пропонували залишитися в них, лише документи вислати до Праги до «русских». Замість цього, скористався з першої нагоди і виїхав з родиною. Ніби

У таборі переміщених осіб «Орлик» – Берхтесгаден в Німеччині, 1949 рік. Перший зліва сидить др. Василь Дмитріюк. Біля нього заслужений оперний співак Олександр Мартиненко та історик-бібліограф Володимир Дорошенко. За ними стоїть скульптор Сергій Литвиненко, автор пам'ятника на могилі Івана Франка на Личаківському цвинтарі у Львові.

DATE <u>178 474</u> SERVICE NUMBER AGENT NUMBER <u>11</u> <u>Apr 21-50</u> <u>Was iss.</u> <u>John J. [Signature]</u>	Sectional Form 77 WARRIOR RELIEF SERVICES Identification Card National Catholic Welfare Conference BENEFIT DIVISION 110 Madison Avenue - New York 17, N. Y. 6-1104- U. S. Code No. <u>WK-5870</u> Bureau Code No. <u>9997</u> Name(s) <u>DMYTRIUK, Alexander</u> <u>Wladyslaw</u> Surname <u>LYTWINENKO</u> Address <u>76 E. 7th Street</u> <u>NEW YORK, N. Y.</u> This card must be carried by displaced person until arrival at final destination in the U. S.
--	--

Сергій Литвиненко, колишній хорунжий Армії УНР, інтернований 1920 року у Польщі, та його дружина Надія, гімназійна вчителька біології, були добрими приятелями Дмитріюків у час еміграції в Німеччині. Саме Сергій Литвиненко, який раніше переїхав в Америку, був офіційним «спонзором»-запоручником при переселенні родини Дмитріюків до США.

«до репатріаційного центру» в Пльзен, але насправді до місця, де можна було заявити бажання виїхати на захід, тим разом до Мюнхену в Баварії. Там була можливість прилучитися до великої групи українців-переселенців у таборі УНРПА (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) в Карльсфельді біля Дахау.

Працював в Українській Харитативній Службі, а в 1946 році переїхав до табору ІРО (International Refugee Organization) «Орлик» у Берхтесгадені. Там працював у таборівій лікарні, а згодом як санітарний інспектор ІРО на околицю Бад Райхенгаль, де було кілька таборів переселенців різних національностей (жидів – «Тиква», латишів – «Інсуля», поляків і інших).

В 1950 році виїхав разом з родиною до США. Спочатку працював у «Назарет Госпіталі» у Філядельфії, потім у «Сі В'ю Госпіталі» (Sea View Hospital) в Стейтен Айленд, Нью-Йорк (Staten Island, NY), а врешті від 1954 року в «Колумбус Госпіталі» в Бофало, штат Нью-Йорк (Buffalo Columbus Hospital), аж до виходу на пенсію в 1969 р. Весь час був членом парафій УАПЦ, співав у церковних хорах, допомагав священикам як дяк, читач і знавець церковного уставу та історії церкви.

**Син д-ра Василя Дмитріюка – Володимир, та його родина відвідали моги-
лу Івана Франка зі скульптурою «Каменяр» роботи Сергія Литвиненка,
під час свого перебування у Львові, в серпні 2006 року.**

Др. Василь Дмитріюк (перший зліва) та др. Тиміш Олесіюк (стоїть перший з правого боку) серед працівників шпиталю Сі Вю у Нью-Йорку.

<p>BUFFALO EVENING NEWS—Monday, Dec. 5, 1955 Picture Page * Photos by Wire * Page 44</p>	<p>Fire Victim Dies</p>
<p>Lexington Ave. Resident Fatally Burned When Chair Ignites Dr. Wasył Dmytrijuk of Columbus Hospital and Nurse Lena Russ attend Mrs. Caroline Slater, 54, who was critically injured Sunday evening when she is believed to have fallen asleep while smoking in an upholstered chair in her room at 168 Lexington Ave. She died today in Columbus Hospital from burns of 75% of her body. Men from Engine 41 forced their way into her room when smoke was detected by other occupants of the house.</p>	

Др. Василь Дмитріюк біля пацієнтки, яка постраждала внаслідок пожежі. Вирізка із газети «Buffalo Evening News» (за 5 грудня 1955 р.)

Дідусь Василь з внучками Зіною Дмитріюк і Оленкою Потієнко.

Дідусь Василь і бабуся Олександра з невісткою Мирославою та внучками Зіною Дмитріюк і Оленкою Потієнко.

Дідусь Василь з сином Володимиром та внучками Зіною Дмитріюк і Оленкою Потієнко.

Святкування першого дня народження наймолодшого із онуків – Андрія Дмитріюка. 1968 р., місто Амгерст у штаті Нью-Йорк.

Зліва перший ряд: Андрій Дмитріюк, за ним його мама Мирослава Дмитріюк, Оленка Потієнко (кузинка), Зіна Дмитріюк (сестра), Наталя Дмитріюк (сестра), Василь Потієнко (кузин)

Другий ряд: стоїть Інженер Іван Гнойовий (приятель родини), сидять Таїса Потієнко (тьотя), Юрій Потієнко (дядя), др. Василь Дмитріюк (дідусь), Олександра Дмитріюк (бабуся)

Історична спадщина, залишена др. Василем Дмитріюком то не лише спомини та фотографії, але й документи, які посвідчували його особу, професійні кваліфікації та місце праці й перебування. Найстарші з цих, які вдалося врятувати із воєнних лихоліть, відносяться до 1910 – початку 1930-х років та приложені до відповідних частин споминів. Крім них збереглася ще низка пізніших документів, які виникли в добу німецької окупації на терені Підляшшя, а відтак вимушеної обставинами мандрівки на захід і праці на території американської окупаційної зони. Вартісні вони ще й тому, що доповнюють час найскупніше описаний у споминах, які по відношенні до 1940-1960-х років мають по-суті форму автобіографічної довідки. Тому невелику добірку із них розміщуємо на чергових сторінках.

Вгорі: Робітнича посвідка про zatrudнення в «Касі Соціального забезпечення» Генеральної Губернії» (1940-і роки). Внизу: Персональна посвідка цивільного працівника української народности видана в робітничому таборі бюро президента поліції в Лінц 1944 р.

MILITARY GOVERNMENT OF GERMANY

TEMPORARY REGISTRATION Staatenlos Ukr. Zeitliche Registrierungskarte

Name Dmytriyuk Wasyl Dr. med Alter 55 Geschlecht männlich
Name Wasyl Age 55 Sex male
Ständige Adresse ohne Heimst. Beruf arzt
Permanent Address Occupation
Jetzige Adresse München-Alteoh, Lager B.M.W.
Present Address

Der Inhaber dieser Karte ist als Einwohner von der Stadt München verschriftmäßig registriert und ist es ihm oder ihr strengstens verboten, sich von diesem Platz zu entfernen. Zuwiderhandlung dieser Maßnahme führt zu sofortigem Arrest. Der Inhaber dieses Scheines muß diesen Anweisung stets bei sich führen.

The holder of this card is duly registered as a resident of the town of München and is prohibited from leaving the place designated. Violation of this restriction will lead to immediate arrest. Registrant will at all times have this paper on his person.

Kart A PaB G 03117002

Legitimation Number
Identity Card Number

Dmytriyuk
Unterschrift des Inhabers
Signature of Holder

Right Index Finger

Ch. Brown Major A.C.
Chief, Rank and File Safety
MI Gec Officer, U.S. Army

14. 9. 45
Datum der Ausstellung
Date of Issue

(Dies ist kein Personal-Anweis und erteilt keine Verrechte.)
(This is not an identity document and affords no privileges.)

YMCA / YWCA
Joint Association for Ukrainians
DP Camp «Orlik»
Berchtesgaden

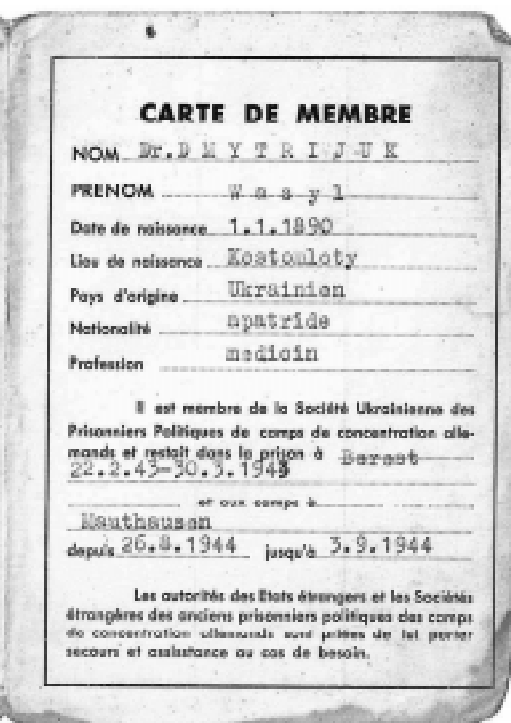
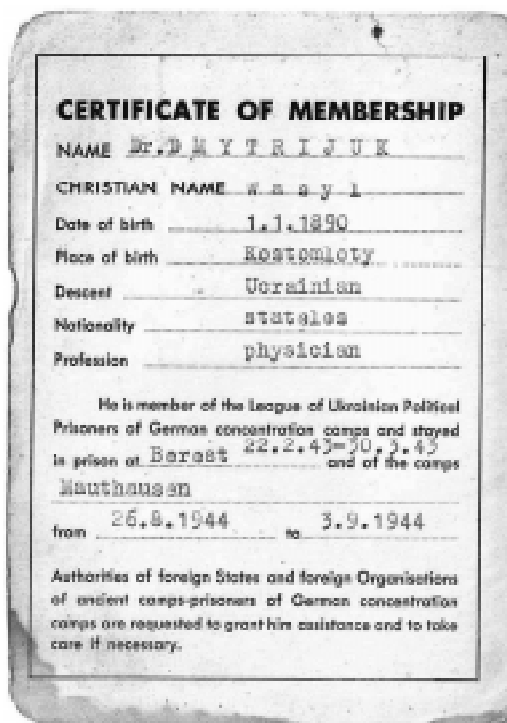

YMCA / YWCA
Joint Association for Ukrainians
DP Camp «Orlik»
Berchtesgaden

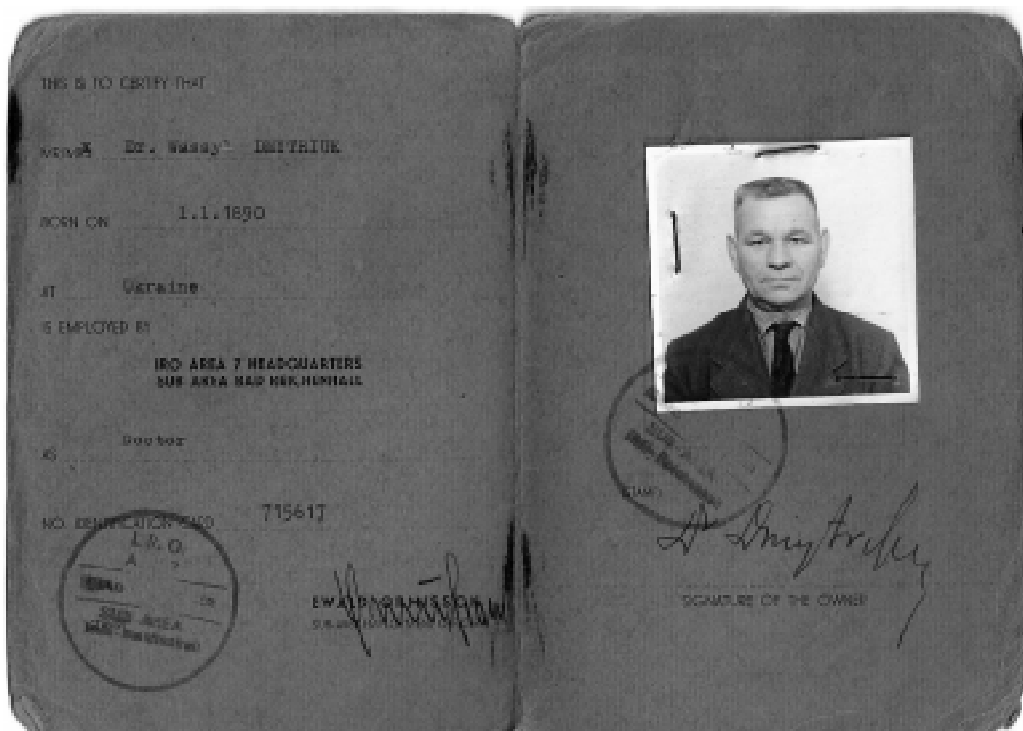
Signature D. Dmytriyuk
Name
Berchtesgaden 104

Mr. Dr. DMYTRIYUK WASYL
Name
Born 1. I. 1890.
Profession Physician
Address Berchtesgaden, Camp «Orlik»
is member of Ukrainian YMCA / YWCA
Chairman Reg. No. 1
членом Української YMCA / YWCA
в посаді Chairman
from 11.5.47 valid till 31.5.49
Secretary P. I. Shymen
Chairman
Secretary

Вгорі: Перший реєстраційний документ Американського Військового Уряду в Німеччині, який встановлював і обмежував місце замешкання (Мюнхен). Внизу: Членська виписка місцевого відділу YMCA в таборі «Орлик» у Берхтесгаден

Членська виказка Ліги Українських Політичних В'язнів Німецьких Концентраційних Таборів, з інформацією про час перебування у в'язниці в Бересті і у таборі Маутгавзен

Вгорі: Посвідка про zatrudнення як лікар в окрузі Бад Райхенгаль в міжнародній організації ІРО. Внизу: Членська виказка Союзу Українських Ветеранів видана в Німеччині

Матеріяли до історії сім'ї та статті

Др. Василь Дмитріюк з братом Карпом (стоїть) та його родиною – дружиною Наталією і доньками Галею й Наталією (стоїть).

Карпо Романович Дмитріюк

Народився 11 жовтня 1885 року в селі Костомлоти, Більського повіту, Сідлецької губернії. Батьки його селяни Роман Дмитріюк і Марія з дому Дирда. Вони були відомі на цілий повіт з того, що хоч самі були незаможними хліборобами, всім своїм дітям (6 синам та 2 донькам) старалися дати і дали кому середню, а кому вищу освіту. Найстарший син, Гнат, скінчив Холмську Духовну Школу і був дяком. Другий син, Іван, скінчив Холмську Духовну Семінарію і в 1901 році вступив на медичний факультет Юріївського Університету. Він помер у 1902 році від туберкульозу. Третій – Дем’ян, скінчив Учительську Семінарію в Білій і учителював. Четвертий – Карпо по скінченні Холмської Духовної Семінарії вступив до Петербурзького університету на історико-філологічний факультет, а по скінченні був гімназійним учителем. П’ята – Наталка скінчила церковно-приходську школу в Лісній і учителювала. Шостий – Василь по скінченні Холмської Духовної Семінарії в 1909 році вступив на медичний факультет Варшавського Університету, лікар. Сьомий Яків скінчив учительську семінарію в Білій в 1914 році, а потім Чугуївську військову школу і як офіцер був на війні в 1915 році на Буковині, де згинув у перший день призначення на фронтову лінію. Восьма донька Віра скінчила учительську семінарію в Прилуках. Учителювала в 1918 році – (пізніше одружена з о. Миколою Щуром). Окрім тих дітей були ще Сергій і Олександр, які вмерли в дитинстві. Маючи невеликі селянські достатки, Роман Дмитріюк все життя не слухав порад своїх сусідів, які казали: «Нащо ти Романе, вчиш своїх дітей, вони з науки хліба їсти не будуть». Він лиш махне рукою та каже: «На землі я сам собі дам раду, а діти нехай розуму набираються у школах – а там самі собі будуть раду давати». Сім’я Дмитріюків – проста, селянська «мужича» сім’я жила у великій згоді. Старший син вступивши до школи тягнув за собою молодшого брата та допомагав чим міг. Це був «неписаний закон» в родині.

Карпо Романович, один з найздібніших синів, по скінченні Духовної Школи вступив до Духовної Семінарії та потім потяг за собою молодшого брата Василя. Тяжко приходилось їм бути без грошових спроможностей. Батько, як то кажуть, останню корову продавав, щоб за науку дітей платити та сини не гайнували часу – як тільки могли самі собі допомагали всякими репетиціями, тощо, а «ставши на ноги» і батькам допомагали.

Карпо після Духовної Семінарії був кандидатом до Духовної Академії, та він, нехтуючи «казенным содержанием», яке йому належалося в Духовній Академії, вступив до Петербурзького Університету, де пробивався за гроші тяжко запрацьовані приватними лекціями. Там, в Петербурзі він вступив в тісний зв'язок з Українською Громадою і вперше свідомо почув себе українцем. Хоч ще в духовній школі та семінарії в листуванні з батьками всі діти, а втім і Карпо, користувались майже виключно українською мовою – та з Петербургу ось так Карпо писав до свого молодшого брата Василя, що був тоді в духовній семінарії: «Даймо собі слово, Васильку, що від сьогоднішнього дня ми будемо листуватися з тобою тільки по-українськи».

Ще будучи студентом, Карпо одружився з Наталкою, донькою свого бывшего учителя Миколи Савича Каліхевича, волиняка, бывшего учителя Холмського Духовного Училища, якій він давав лекції латини. По скінченні університету, Карпо деякий час учительював у приватному реальному училищі в Москві. І там в Москві, на жіночих курсах була його дружина. Потім перейшов на посаду учителя латинської мови та історії 6-ої чоловічої гімназії у Варшаві. Його тесть, М. С. Каліхевич, мав тоді приватну жіночу гімназію у Варшаві. Там Карпа Романовича застала Перша Світова Війна.

Під час війни в 1915 році був евакуйований до Москви, де перебував з гімназією до революції. В час революції, у Москві засновано Український Холмський Комітет, в якому діяльну участь брав Карпо Романович. Цей Комітет вибрав Карпа на комісара Холмщини (Холмської Губернії) і він переїхав до Києва. В Києві вияснилося, що на становище губерніяльного комісара окупованих німцями Холмщини, Підляшшя, Полісся та Західної Волині вже призначений О. Скоропис-Йолтуховський. Деякий час Карпо Романович працював як помічник київського губерніяльного комісара Саліковського, та після підписання Берестейського Миру його призначено губерніяльним комісаром освіти Холмщини, Підляшшя, Полісся і Західної Волині.

Він перейняв тоді Холмську Учебну Дирекцію від її бывшего начальника М. Кораллова. Залишив її покищо в Києві (вулиця Трьохсвятительська № 3), під керуванням досвідченого педагога і організатора, свого тестя Миколи Савича Каліхевича, а сам вирушив до Берестя-Литовського, де при допомозі повітового комісара Т. Олесіюка (потім доктора медицини) взявся за організацію справи народної освіти. Вони закликали бувших учителів тих теренів та організували українські курси перевишколу учителів для ведення українських народних шкіл. Таких учительських курсів у

літі 1918 року відбулося три черги, по 50-75 в кожній. Викладали: Карпо Дмитріюк, Тиміш Олесіюк, І. Гладун, Василь Дмитріюк та інші. Учителів, по скінченні курсів, призначували на села. Справа була налагоджена досить добре, та тривала недовго. Вже в лютому 1919 року Бересть зайняли поляки. Вони арештували весь губерніяльний комісаріят, більшість учителів, зруйнували кооперативу та знищили українські книжки.

По ліквідації поляками українського шкільництва, Карпо Романович спочатку перебував в селі Хотилів, а потім перейшов до приватної жидівської гімназії Гутмана в Білостоці, де викладав латину. Вже в 1920 році у нього виявилась страшна недуга легенів (туберкульоз). Два роки виїжджав він до Закопаного до санаторії на лікування, яке оплачував його брат Василь. Та нічого не допомогло. 24 червня 1921 року він помер у свого брата. Похований в Бересті, на тому самому кладовищі, де був похований Олекса Стороженко.

Праця Карпа Дмитріюка як губерніяльного комісара освіти не пропала даром. Недовго діяла українська школа на теренах, які в 1919 році зайняла Польща, та вона кинула жмут свідомости серед нашого українського населення. Та свідомість показала себе у виборах до польського Сейму в листопаді 1922 року, коли українське населення Берестейської округи вибрало своїх послів до польського парламенту.

Др. Василь Дмитріюк

(Додаток № 5) Посмертна згадка

24 червня 1922 року в Бересті помер Карпо Романович Дмитріюк. З його смертю українська Холмщина і вся Україна втратила видатного, невтомного діяча на полю освіти і борця за своє визволення...

К. Р. Д. народився 11 жовтня 1885 р. в с. Костомолотах Більського повіту, учився в Холмі в духовній семінарії до 1906/7 р., в 1911 р. скінчив Петербургський університет. Був учителем в московських і варшавських середніх школах. За часів Центральної Ради був помішником Київського губерніяльного комісара і першим українським комісаром освіти на Холмщині, Підляшшу, Поліссю і Зах. Волині під час української влади на тих землях. В 1918 р. в Бересті організував курси українознавства, які дали три випуски національно свідомих народніх учителів і організував українське шкільництво, яке було припинено з приходом польської влади...

Українці зложили на його могилі вінок з написом «Сіячеві рідного слова від українців».

«Наше життя». Краєвий тижневик по справам політичним, культурним і суспільно-економічним, Холм, 17 вересня 1922 р.

Відомості про доктора ветеринарії Євгена Дмитріюка (Листування др. Василя Дмитріюка з др. Ярославом Гелетою)

Високоповажаний Пане Докторе!

Листа Вашого з дня 12 березня 1967 я одержав. Ви просите інформації про ветеринарного лікаря Євгена Дмитріюка. Так, він – Євген, син мого старшого брата Дем'яна, бувшого народного вчителя, тільки не з Волині, а з Підляшшя. Мій брат Дем'ян учителював перед Першою Світовою Війною на Підляшші. В час Першої Світової Війни брат з сім'єю, разом з багатьма біженцями, опинився в Оренбурзі, де перебув від 1915 до 1920 року. В 1920 році він повернувся з дружиною і п'ятьма дітьми (3 дочки і 2 сини) та оселився в нашому рідному селі Костомлоти, повіт Біла-Підляська, 20 км від Берестя. Я вже там був і починав свою лікарську практику. Положення брата та його сім'ї було дуже тяжке і я старався допомогти йому як сам міг. Сина його Євгена я взяв до себе та утримував його в гімназії у Бересті. Від 1922 до 1927 року я був послом до польського Сейму в Варшаві. Коли Євген скінчив гімназію у 1925 році, він за моєю порадою вступив на ветеринарію у Варшаві. Я його утримував своїм коштом до кінця сеймової каденції в листопаді 1927 року. Моє матеріальне положення після сеймової каденції погіршилось, бо за час послугування я втратив своїх клієнтів і допомога Євгенові стала слабшою. В 1928 році він одружився з дівчиною з Берестя. Шлюб відбувся в селі Костомлотах. Після того Євген подякував мені за допомогу та сказав, що від тепер він буде кінчати студії з допомогою родини його дружини. На тім наш ближчий контакт скінчився. Я був заклопотаний пошуками праці для себе – навіть в 1930 році переселився був до Кременця, де пробув майже рік. По повероті до Берестя, а потім до Тересполья я лише знав, що Євген скінчив ветеринарію та дістав десь посаду ветеринарного лікаря. З вибухом війни 1939 року я сам був арештований та проваджений до Берези-Каргузької, але вже не встигли мене туди завести, бо німці перешкодили, то загнали до табору примусової праці в Дивині, повіт Кобринь. По повероті з того табору, коли встановлена була границя між німцями і совітами я мешкав в Тересполі, а про долю тих, що опинилися під совітами жадних відомостей не мав.

Нам було відомо, що велика кількість польського війська, до якого безумовно був покликаний Євген – попала в совітський полон. Вже пізніше, коли німці зайняли Катинь та оповістили про масове знищення там польських старшин – підозріння, що там згинув і Євген, стало дуже правдоподібним.

Брат Дем'ян, батько Євгена з доньками тепер на Волині. З відомих причин я з ним не листуюся. Зате листуюся з моєю сестрою Вірою, дружиною священника Миколи Щура, що опинилася в Новому Дворі, біля Сокулки на Білосточчині. Від неї кілька років тому я одержав такі відомості. Сестра Віра дістала листа від дружини Євгена, в якому вона описує свою історію. Вона, Анна, дружина Євгена переконана, що її муж згинув у Катині. Її вивезли більшовики на Сибір разом з сином Ярославом. Після повороту нею заопікувався добрий чоловік, жидівського походження і запропонував їй одружитися і разом виїхати до Ізраїлю. Вона так і зробила. Її чоловік хотів адоптувати сина Ярослава, але вона не погодилася, бо не хотіла, щоб син її першого мужа міняв своє прізвище. Так і залишився її син Ярославом Дмитріюком, закінчив там школи, вступив до спортової дружини легкоатлетики і скоро став її чемпіоном. Це все, що я довідався про долю Євгена і її вдови та сина.

Є чутки, що більшість замордованих в Катині є ідентифіковані Польським Червоним Хрестом.

Вибачте, якщо я не точно передаю зміст листа моєї сестри, бо цей лист загубився і я догадуюся який його зміст. Я напишу до сестри і попрошу її подати детальніші відомості. Якщо дістану їх, та якщо те Вас буде цікавити – то подам Вам їх додатково.

Тим часом висловлюю Вам щиро подяку за труди розшуків за моїм братанком Євгеном.

З щирою вдячністю та поважанням

Др. Василь Дмитріюк

Від упорядників: Згідно зі списками жертв советського НКВД, складеними польськими істориками, капітан Євген Дмитріюк, нар. 8 вересня 1907 р. у Новому Павлові (повіт Біла-Підляська) був весною 1940 р. розстріляний у Катині (Смоленська область). У 2007 р., разом із більш як 14 тис. офіцерів Польського війська та польської Державної поліції, які загинули із рук енкаведистів, був підвищений до чергового військового рангу.

* * *

Бофало 30 травня 1967 р.

Високоповажаний Пане Докторе!

Наші останні листи розминулися. Вибачте, що спізнююсь з відповіддю на Вашого листа. Я чекав на відповідь з Ізраїлю – на мого листа до б. дружини Євгена Дмитріюка. 25 травня я отримав від Анни, вдови Євгена, обширного листа.

В 1939 році, як дійшли до неї слухи, що Євген в полоні в більшовиків, вона писала до Ворошилова з питанням, де знаходиться Євген та просила дозволу з ним листуватися. Відповідь з датою 11 грудня 1939 року: «Євгеній Дем'янович Дмитріюк знаходиться в лагерьх военнопленних в городі Козельськ». Від Євгена дружина одержала з Козельська три листи – до червня

1940 року. 30 червня 1940 року її вивезли, «як соціально небезпечний елемент», до села Єрман в Казахстані, звідки почала писати до Козельська, пославши чоловікові 10 рублів. Гроші вернулись назад з допискою «адресат вибув у невідомому напрямі».

Як почалась війна з німцями, її, дружину Євгена, арештували і засудили на п'ять літ з позбавленням прав. Далі подаю дослівні виписки з її листа. «Як Сікорський підписав умову, щоб усіх польських громадян випустили з-під стражі, то я вибралась на волю в грудні 1941 року. Тоді образувались *Polskie Placówki i wszystkie rodziny wojskowe były zarejestrowane (Żenia był kapitan 21 pułku ułanów)* і *otrzymywaliśmy zapomogę niewielką*. На наше запитання у властей большевицьких, де наші мужі, верніть нам їх, ми не хочемо заповоги – відповідь була, що наші мужі знаходяться на острові Юзефа Франца і як в червні пустять леди, то нам їх привезуть, о них не бозпокойтеся. Провіянті і одержу доставляємо самольотами. Зараз коротко – *«general Anders wyprowadził wojsko polskie, jakie było ewakuowane z łagrów Litwy, Łotwy, Rumunii, ich dali do łagrów Kozielsk, gdzie oni przeczytali napisy wyskrabane i nazwiska, że nas wywożą w niewiadomym kierunku – maj 1940 – z terytorjum Rosji»*. Дат я не пам'ятаю, бо по цій відомості тяжко розхворілась. Німці оголосили, що большевики розстріляли польських офіцерів. Тоді були зліквідовані польські «*placówki*» і ми мали знову тяжке життя. В січні 1945 року, на спеціальне требованіє моєї сестри ми з сином приїхали до Берестя, де я знову була на «чорній листі». По пів року я поїхала до Литви, звідти до Польщі до Легніци. Там також робила пошуки – ніхто не знав. Оце все, що я можу Вам написати про Вашого братаника.»

Син Євгена В'ячеслав скінчив гімназію і політехніку у Вроцлаві і зробив магістерку, а тепер пише докторат. В 1945 році Анна вийшла заміж за В. Каца, а в 1957 році виїхала разом з В'ячеславом до Ізраїля. В'ячеслав одружений, має двоє дітей – Данієла і Михайла. Їх мама, дружина В'ячеслава – зветься Люся.

З пошаною –

Др. Василь Дмитріюк

* * *

Вельмишановний Пане Докторе!

Прошу вибачити мені за спізнену відповідь на Вашого другого листа. Я все чекав і чекаю на листа від моєї сестри Віри Щур з Польщі, яка власне одержала свого часу листа від дружини Євгена і її сина Святослава. Очевидно Святослава, а не Ярослава, як це я помилково Вам писав. Мене повідомили просто про нього як «Славка». І тут вийшла помилка.

Про свого братанича Євгена, про його молодечі літа – можу додати небагато. Від дитячих літ вчився він у російських школах, де його батько Дем'ян був учителем. Коли в 1920 році він з батьком повернувся з біженства, я взяв його до себе і влаштував його в гімназії в Бересті. Та гімназія містилася в одному з церковних будинків, а в другому будинку при тій же церкві міс-

тилося Українське Товариство «Просвіта», якого головою в цей час був я. Звичайно, і в себе в хаті, і в гімназії, де були вчителі українці, та в «Просвіті» я старався виховати його в українському дусі.

Скінчив він гімназію і вступив до ветеринарного інституту – за моєю порадою – цілком свідомим українцем. Та і в Варшаві примістив я його в домі мого двоюрідного брата (також Дем'яна Дмитріюка), де панувала українська атмосфера. Чи було тоді українське товариство у Ветеринарному Інституті – точно сказати не можу, але до загального Українського Студентського Товариства в Варшаві він, якщо формально може і не належав, то в контакті з ним напевно був. Стільки про братанка.

Відносно української студентської громади при Ветеринарному Інституті в 1912-1915 роках також нічого сказати не можу. Я сам тоді студював медицину і належав до загальної Української Громади в Варшаві, як член-співробітник. Наш університетський український студентський гурток був напівтаємний, до нього належало щось біля 15-16 осіб. Решта, і то велика кількість студентів, приходили до Української Громади на вистави, вечорниці тощо, та приймали участь в хорі Громади, деклямували, танцювали і т. п.

Щодо осіб студентів-ветеринарів, то вони також приймали активну участь в «Українській Громаді». Прізвищ їх не пам'ятаю, хіба тільки Костя Вротновського-Сивошাপку добре пам'ятаю. Надзвичай веселий, дуже активний і товариський був. З ним дуже часто ми зустрічались. Він перший познайомився зі мною після моїх деклямацій на вечорах-виставах в Українській Громаді, де я часто деклямував твори Шевченка, Старицького, Руданського, Котляревського, Грінченка та інших. Про решту, про яких Ви згадуєте в листі – нічого сказати не можу, хіба лиш зазначу, що вони були активними учасниками вистав в Українській Громаді.

Як одержу від моєї сестри більше відомостей про Євгена – негайно Вам вишлю.

З правдивою пошаною до Вас –
Др. Василь Дмитріюк

Будинок Холмської Духовної Семінарії

Симон Петлюра

«Що ми знаємо за Симона Петлюру? – Неначе все, а разом з тим нічого. Життя його – як великодня казка. Прийшов із безвістя народних буднів, веселкою на обрію з'явився, загинув та не вмер.» Так почав свої спомини про Петлюру Максим Славінський – професор Українського Педагогічного Інституту в Празі.

Народився Симон Петлюра в Полтаві у козацькій родині, що перейшла з села до міста, де його батько мав дрібний візницький промисел. Близьких відомостей про родичів, ані з боку батька, ані з боку матері не маємо.

Так само мало знаємо про дитячі роки Симона Петлюри. Первісну свою освіту Симон Петлюра діставав у полтавській духовній бурсі, продовжуючи її в духовній семінарії. Духовна бурса і семінарія – були більш доступні для дітей бідного стану. Гімназія, а за нею університет, була до певної міри привілейованою, та вимагала великих коштів. Старорежимний циркуляр міністерства освіти про «кухарчиних дітей» фактично замикав двері російських гімназій для бідного населення.

Хоч духовна бурса та семінарія були російською школою – але був у неї той плюс, що майже всі її учні походили із станів сільського населення – чи то з самого селянства, чи з близьких до нього верств. Тому серед бурсаків та семінаристів на Україні ніколи не вигасало національне почуття, бо навіть перебуваючи в російській школі вони не одривались од українського оточення та од української стихії.

Не одривався від тої стихії і семінарист Симон Петлюра. Вже в старших клясах семінарії він проявив себе національно свідомим українським патріотом, за що був виключений з семінарії. В своїх споминах Олександр Лотоцький детально описує, за що був звільнений С. Петлюра.

«Справа була така: В Полтаві давав концерт зі своїм хором Микола Віталієвич Лисенко. Як завжди, його концертування було приводом до українських національних маніфестацій, а поза тим – до виявлення і поглиблення національного руху в різних тодішніх організаціях, здебільшого таємних. Один з таких таємних гуртків – в духовній семінарії, конче хотів повітати великого українського громадянина й музику, та запросив його на збори –

таємні – семінарської громади в будинку семінарії. М. В. Лисенко прийняв це запрошення, прибув на збори семінарського гуртка. І от саме на розпалі тих зборів являється туди (очевидно кимсь попереджений) ректор семінарії, протоієрей Пічета. Цей духовний педагог мав заслужену славу дуже ретельного русифікатора та українофоба і, розуміється, не міг не використати такої вдячної нагоди, щоб виявити свої патріотичні якості. В даному випадку досталося не стільки учням, скільки М. В. Лисенкові, на якого ректор напався в дуже брутальній формі, дорікаючи йому «мазепинську інтригу», «развращеніє юношества» і т. подібні квіти духовного красномовства. Аж тут, коли ректор саме увійшов у смак своєї патріотичної промови, виступає один з учнів та сміливо й рішуче заявляє, що М. Віт. завітав до семінарії на спеціальне запрошення семінаристів, що він їх почесний гість, і вони не дозволять нікому його ображати. Ректор оторопів, змішався та, викрикнувши якусь погрозу, вийшов. Тоді той самий молодик – це був Симон Петлюра – звернувся до Миколи Віталієвича з проханням пробачити, що невільно наразили його на таку образливу несподіванку. Семінаристи на чолі з Петлюрою провели його гуртом з семінарії та відвели додому.

А ректор негайно скликав «правление» семінарії і Симона Петлюру виключено зі школи в 1901 році (5 кл. Духовної Семінарії) з «вовчим білетом», т.зн. без права вступу до якої-будь школи в Росії.

Так закінчилося для Симона Петлюри минуле століття, нове починається для нього під знаком самостійного життя, тяжкої боротьби за існування, та продовження перерваної освіти.

Тікаючи від утисків жандармів та поліції Петлюра примандрував із Полтави на Кубань, до «чорноморців» – спадкоємців запорожців. Деякий час він учительював в Катеринодарі в міській школі, але був звільнений на секретний наказ з Петербургу. Петлюрі заборонялось, як людині «неблагонадежній», учительювати і взагалі бути в безпосередніх зносинах з народом. Українець, проф. Федір Щербина, якому було доручено скласти історію Кубанського війська, рішив взяти Петлюру до свого бюро, для розбору архівних матеріалів. Петлюра з великим запалом взявся за роботу, найліпше розбирався в історичних матеріялах. Йому дуже помагало знання історії України та Запорожжя. Професор Щербина високо цинив С. Петлюру і не раз з ним провадив розмови на політичні теми. Про революцію С. Петлюра казав, що вона неминуча, що народ вже прозріває і що треба направити всі зусилля на те, щоб революцію скорше наблизити, а коли вона наступить, то треба йти в рядах народу та помагати йому не тільки словом та ділом, але й самим собою. Почувалось, що це була не поза молодого людини. За спокійним виглядом та видержкою крилася міцна воля.

По скінченні робіт з розбором кубанського архіву Петлюра зовсім покинув Кубань і Катеринодар. Як «неблагонадежна» людина він опинився у Львові, вогнищі українського руху. У Львівському університеті можна було слухати лекції українських професорів, що викладали українською мовою.

У Львові Симон Петлюра по-перше означив себе політично, вступивши до складу Революційної Української Партії (РУП), що 1900 року була заснована тодішньою молоддю на Великій Україні, але її штаб знаходився на території українського населення в межах колишньої Австрії, за сприятливою допомогою старшої, а особливо молодшої, галицької та буковинської інтелігенції.

РУП поставила на своєму прапорі величне гасло української державної незалежності, була прозвісницею і предтечею української революції 1917 року. Дістав од неї свій політичний гарт і Симон Петлюра.

Після маніфесту 1905 року і проголошення амністії С. Петлюра вертається на початку 1906 року до Києва. Було то за часів першої російської революції, коли перед українцями відкрилося певне поле національної праці, і Симон Петлюра бере до рук найсильнішу, як на ті часи, зброю – перо. Він – секретар Чикаленкової газети «Рада», потім редактор соціал-демократичного органу «Слово». На той час РУП уже перестала існувати: члени її пристали до різних українських партій, а ядро РУП прийняло назву Української Соціал-Демократичної Партії. До складу цієї останньої групи належав і Симон Петлюра.

Погром української політичної чинности викинув Симона Петлюру поза межі України; 1907 року знаходимо його в Петербурзі. «Ради хліба насущного» служить він у приватному транспортному товаристві, а свої національні і політичні інтенції задівольняв працею в партії та в різного роду українських гуртках, таких численних і чинних на той час в колишній російській столиці.

1911 року на Шевченківському вечорі промовляли М. Ковалевський, М. Славінський – російською мовою, та С. Петлюра. «Було трохи моторошно – писав проф. О. Лотоцький – коли на естраді великої залі появилася молодий, невідомий для широкої публіки оратор, що мав говорити мовою, яка в російській пресі трактувалася, як мова «галицька», «мова Грушевського» і т.ін. Але оратор почав без рукопису так певно, що та певність передавалася і слухачам: хороша, плавка літературна мова викликала приємне вражіння і в тих скептичних «малоросів», що прикриваючи тим свою національну недбалість, визнавали лише одну мову Шевченка. М. Ковалевський, прослухавши промову Симона Васильовича сказав: «Из этого молодого человека будет толк».

В Петербурзі С. Петлюра не зажився, бо йому було душно в цьому болоті без сонця, світла і тепла. Він переїздить до Москви, знову таки на приватну службу бухгалтера у більшому підприємстві. Москва тоді – часи третьої державної думи – була осередком національного руху народів колишньої Російської імперії.

Скромний бухгалтер – пише далі М. Славінський – не затратився серед національної еліти, що скупчилася на той час у Москві. Як представник української колонії С. Петлюра мав серед неї одно з чільних місць; його слова важились, з ним радились в усіх дотичних справах. Особливо виросло значіння С. Петлюри в означених колах тоді, коли він разом з Ол. Саліковським став редактором журналу «Украинская Жизнь», органу друкованого російською мовою і заснованого українцями для інформації російського громадянства. Це був той темний час, коли роздавлена була російською владою

українська преса, і коли вияв української політичної думки міг бути зроблений лише в перекладі на російську мову. Тому значіння «Укр. Житни» було на ті часи надзвичайно важливим; біля того органу скупчилась українська інтелігенція, до нього прислухалися уважно представники усіх національностей, колишньої «тюрми народів», не виключаючи й росіян.

Московський період життя Симона Петлюри був для нього багатозначним і рішучим щодо його національно-політичного світогляду. Там остаточно ствердив його український націоналізм, людяний та універсальний. Там створив він свою концепцію становища України, як політичної одиниці, не тільки в межах багатонаціонального Сходу Європи, але й у площині міжнародних загальноєвропейських взаємовідносин. Виявом цього останнього був відомий український маніфест, написаний Симоном Петлюрою на початку I-ої великої війни, видрукуваний в «Украин. Житни», і в одбитках поширений в Росії та на Україні. У тому маніфесті Україні вказано місце в складі західноєвропейських народів, по боці держав, що представляли собою столітні традиції європейського політичного демократизму.

Українські сучасники С. Петлюри, ані його товариші не зауважили ще міри його сили та можливостей. Вславлений московський академік, 70-літній Корш, видатний націонолог, геніяльний мовознавець, що сердечно ставився до України – і на диво цілого оточення був інтимно здружений з Симоном Петлюрою – так говорив про свого молодого українського друга: «Українці самі не знають, кого вони мають серед себе. Вони гадають, що Петлюра – видатний редактор, патріот, громадський діяч тощо. Це все правда, але не ціла правда. Петлюра – неконечно вищий за те, що про нього думають. Він – з породи вождів, людина з того тіста, що колись у старовину закладали династії, а в наш демократичний час стають національними героями. Живе він при несприятливих умовах, не може виявити себе. Та хто знає, чи не зміниться все навкруги нас? А коли зміниться, буде він вождем народу українського. Така його доля...».

Сказані ці слова були за часів Великої Війни, в середині її, коли майже нікому не видно було всіх наслідків її, ні того, який вияв приберуть ці наслідки на Україні.

Для Симона Петлюри розпочалась друга частина його земного життя.

II.

Друга половина життя Симона Петлюри начебто ні в чому не подібна до першої. На протязі якихсь двох літ він, приватна людина – стає Головою держави; скромний робітник пера перетворюється в Головного Отамана української республіканської армії.

Але та зміна зайшла не тому, що змінився Симон Петлюра, він зостався тою самою людиною; та сама простота, скромність, відсутність якого-будь жесту, та сама жертвенність і непохитність. Змінилися лише обставини, бо прокинувся від столітнього сну український народ, бо вибухла велика українська революція. Всі національно творчі елементи з запалом взялися до праці з народом, серед народу. З головою поринув до тої праці і Симон

Петлюра. Покинувши службу в «Союзі Земств і Городів», він появляється скрізь: ми бачимо його на мітінгах, з'їздах і в комітетах, на партійних засіданнях, у земстві і на парламентарній трибуні Центральної Ради. Його увага поволі сконцентрувалася на відтворення тої частини нашої державної традиції, яка була, є і буде найтруднішою, найнеобхіднішою. Симонові Петлюрі належить честь організації української республіканської армії, відновлення занедбаної традиції збройної боротьби за батьківщину. Для того потрібні жертвенна ідейність, непохитна воля, вміння наказувати в найтяжчих обставинах. Такі власне прикмети мав у собі Симон Петлюра – прикмети властиві лише природженим революційним вождям.

Військові з'їзди (а їх було 3), які скликувались Військовим Комітетом на чолі з С. Петлюрою, оваційно вітали кожний виступ Симона Васильовича.

В червні 1917 року був скликаний Другий Всеукраїнський Військовий З'їзд, який був заборонений російською владою. Під охороною українських військових частин в столиці – Києві, з'їзд при участі 2500 делегатів все ж таки відбувся. Як делегат від 6 армійського корпусу я був учасником того з'їзду і можу ствердити, що С. Петлюра на з'їзді користувався великою популярністю і високим авторитетом.

До речі, тоді я особисто познайомився з Головним Отаманом, будучи обраний з'їздом до Редакційної Комісії, головою якої був власне Симон Петлюра.

Почалася справді надзвичайно енергійна діяльність С. Петлюри, що до організації української армії. В технічні таємниці цієї праці посвячені були лише ближчі військові співробітники, а назовні видно було лише те, як росли та множились українські військові частини. А ті військові частини були так потрібні та необхідні, як в самому Києві – для охорони Центральної Ради, так і на провінції, де московсько-більшовицькі війська почали виступати проти українців, особливо після проголошення четвертим універсалом ЦР Самостійности України.

В самому Києві більшовики почали повстання. Професор Яковлів так описує ті часи: «Ситуація в Києві ставала чим далі більш загрозливою: повстанці вибиті з одного участку чи дому переходили до інших, не вистачало сили провадити бій на всіх кінцях великого міста, навіть бракувало вояків, щоб охороняти державні й публичні установи. А головно треба було вибити повстанців з «Арсеналу». Викликати війська з фронту – значило оголити фронт проти червоного війська, що прямувало на Київ. Але Уряд мусив викликати з-під Бахмача Гайдамацький курінь С. Петлюри. Прибувши спішно до Києва, С. Петлюра з гайдамаками оточив «Арсенал» та після тяжкого дводенного бою вибив звідти більшовиків, беручи особисто участь в бою разом зі своїм начальником штабу О. Удовиченком.

Я був наочним свідком – пише проф. Яковлів – як С. Петлюра зі своїми гайдамаками з Печерського прийшов на Софійську площу, промовляв до них, дякуючи за блискучу перемогу. С. Петлюра був вдягнений в сіру солдатську шинелю, в руках мав замість зброї шомпол від рушниць. Тоді якась жінка підбігла до С. Петлюри, впала перед ним на коліна, поцілувала полу його шинелі, промовляючи з плачем: «Ой ти, мій голубчику, орле сизокрилий! Ти спасеш Київ і Україну!».

Наші вояки привезли з «Арсеналу» кілька гармат різного калібру, поставили на Софійській площі та на Володимирській горі й почали обстрілювати причілки мостів за Дніпром, та села Слобідку й Дарницю, бо туди вже надійшли відділи червоного війська.

Наступ червоних все збільшувався. Цілий день 27 січня 1918 року більшовики обстрілювали Київ з Дарниці та з бронепотягу. Надвечір вдалося їм зайняти Печерськ та після важкого бою головний залізничний двірець. Наше військо почало з боєм відступати по шосе в напрямі на Святошин, та далі на Житомир. З військом покинули Київ президія й більшість членів Центральної Ради та Уряд.

В той час, спасаючись від більшовиків, я опинився в Житомирі. На пероні залізничної станції зустрівся з отаманом С. Петлюрою, оповів йому, в якому стані я опинився, та попросив поради, що мені далі робити. На мій запит С. Петлюра відповів запитанням: «Хочете вступити до мого Коша?». «Звичайно, хочу, коли Ви мене приймете». «Зачисліть до штабу!» – впав розказ. «А ви, докторе, йдіть ось до того вагону – там мій штаб». Так тоді я став лікарем при штабі Слобідського Коша С. Петлюри.

З Житомира потяг зі штабом подався в напрямкові Коростень – Сарни. До штабу тоді належали, окрім Головного Отамана, ген. Кирей, начальник штабу – тоді ще полковник – Олександр Удовиченко (тепер генерал, в Парижі), його брат Володимир Удовиченко (помер), завідуючий господарчою частиною Олександр Базилевич (умер в Бересті) та інші.

Не раз доручав мені Петлюра відбивати на шапірографі летючки з повідомленнями, що українське національне військо стоїть міцно і в скорому часі поверне до столиці – Києва. Ці летючки аеропланом пересилались і розкидались в Києві. В хвилини вільні від нарад зі своїми військовиками Симон Васильович розмовляв зі мною, цікавився моєю біографією, освітою тощо. Одного разу Симон Васильович говорив мені про тяжке становище України, оточеної зі всіх боків ворогами, особливо москалями та поляками.

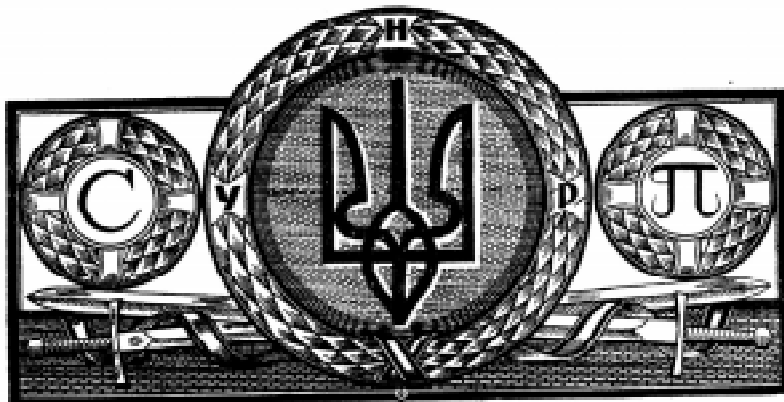
Я тоді висловився, що москалі більш небезпечний для нас ворог, ніж поляки. Московська пропаганда та заклик до спільного фронту, пригадка про «общий котелок», «однакова релігія», віками русифікована і в більшості зрусифікована в московських школах інтелігенція в Україні – не викликають належної і так необхідної відпорности українських народних мас проти москалів. «Присплять лукаві...». Натомість з поляками нас ділять різниці в мові, релігії, звичаях – і це є запорукою більшої відпорности наших народних мас проти поляків. З цими моїми заувагами С. Петлюра погоджувався.

Тоді відбувались мирові переговори в Бересті, які закінчились підписанням мирового договору між Центральними Державами і Україною. На допомогу у війні з більшовиками мали прийти в Україну німецькі військові частини та сформовані з українців-полонених частини «Синьожупанників», та курінь «Оборони Рідного Краю».

Коли німецькі війська появились в Україні, С. Петлюра мирився з тим фактом, хоч не дуже був ним захоплений. Більшовики відступили з Києва.

Хрест Симона Петлюри, яким др. Василь Дмитріюк був нагороджений за участь у боротьбі за Державність України. На сусідній сторінці – грамота.

Г Р А М О Т А

~~НАКАЗ~~ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОД-
НЬОЇ РЕСПУБЛІКИ ~~НАКАЗ~~
наказу Головної Команди Війська й
Флоту від 22-V-1932 р. Головна Рада
Хреста Симона Петлюри признає
п. Д М И Т Р І Ь К О В І Василені.

ХРЕСТІ СИМОНА ПЕТЛЮРИ
Ч: 3. за участь у збройній боротьбі
за Державність України під зверх-
нім проводом Головного Опаманна
Симона Петлюри.

Штефанко Василь...
Секретар *сфрм*

В. Г. ...
Голова Ради

№ 3. 30. V. 1932

Симон Петлюра настоював, щоб до столиці – Києва, конечно першими вступили українські військові частини. І дійсно – три автомашини зі штабом Симона Петлюри першими появились в Києві вечером 2 березня 1918 р., на Лук'янівці, де в приміщенні учительської семінарії і заночували. Разом з тим прибули до Києва й інші українські військові частини. Ранком наступного дня ввійшли до Києва німці.

З приходом німців С. Петлюра не бере активної (офіційної) участі в військових справах. Коли по кількох днях я, в готелі «Прага», зголосився до нього, як свого зверхника, з проханням звільнити мене зі становища лікаря – С. Петлюра сказав мені, що він сам залишає військо та має намір працювати як цивільна людина. Довідавшись, що я збираюся виїхати до Берестя для праці в Губерніяльному Комісаріаті Скорописа-Йолтуховського, С. Петлюра побажав мені щасливої дороги та успішної праці.

То було моє остатнє побачення з Симоном Петлюрою.

Далі бачимо Симона Петлюру на земській роботі, до якої за намовою його політичних та громадських друзів він приступив. Він був спочатку вибраний головою Київського Губерніяльного Земства, потім Головою Всеукраїнського Земського Союзу. Це вже сталося після Гетьманського перевороту, коли – за порадою та допомогою німців – владу в Україні перейняв гетьман П. Скоропадський зі своїм урядом (з Ф. Лизогубом на чолі).

Першим кроком діяльності С. Петлюри як голови Всеукраїнського Земського Союзу мала бути аудієнція у гетьмана Скоропадського. Делегація в складі Управи Союзу та по одному представникові від кожної української землі – прийшла до гетьманського палацу, Скоропадський вийшов, привітався з С. Петлюрою і членами делегації та запитав: «Чого ж Ви хочете від мене, земські люди?». – «Хочемо ми спільними об'єднаними силами всіх українських земель творити свою національну культуру» – відповів йому Петлюра. І далі в стислій, але яскравій ґрунтовній промові, звернув увагу Скоропадського на ті перешкоди, що зустрічають земства в своїй праці, на свавілля адміністрації, на арешти й заслання українських діячів, на насильство поміщицьких загонів, на скасування розпочатої Центральною Радою земельної реформи.

Скоропадський уважно слухав його промову, дещо заперечував, що до земельної реформи, але нарешті висловив своє співчуття діяльності Земств і обіцяв допомогу в його праці. Та відносини між Земським Союзом і урядом гетьмана не покращали. Симона Петлюру арештовано й посаджено в тюрму. Як потім вияснялось, арешт цей відбувся з одного боку під впливом німецького штабу, який мав відомості про непереривні зносини Петлюри з антантськими чинниками, з другого на вимогу гетьманських кіл, які пересвідчувались в тому, якого небезпечного конкурента вони мали в особі Петлюри, особливо що до популярности його серед військовиків.

В листопаді 1918 р., на ультиматум міністрів-українців в уряді Гетьмана, Петлюра був звільнений.

Антинаціональна і невідповідна політика Гетьмана з'єднує в протесті проти неї українські політичні партії, які створюють Український Національний Союз.

На другий день після видання Гетьманом Скоропадським декрету про злучення України з Росією, 15.XI.1918 р. вибухає повстання на всій території України. Симон Петлюра, за 2-3 дні перед тим випущений з тюрми, входить в склад Директорії Української Народної Республіки, як Головний Отаман військ Директорії. Повстання набирає стихійної сили. Армія Директорії здобуває Київ, Гетьман зрікається влади і виїздить до Німеччини. Німецьке військо вибирається з України.

Тоді московські більшовики почали з півночі широкий наступ на Україну. Деякі політичні українські кола намовляли Петлюру замиритися з більшовиками, але Головний Отаман твердо провадить лінію завзятої боротьби з російськими більшовиками, сподіваючись мати допомогу від Антанти, війська якої з'явилися уже в Одесі. Надії на Антанту завели під впливом ворожих Україні російських кіл.

Українська армія, під натиском ворога, відходить на захід. Головний Отаман починає широку роботу по реорганізації армії і упорядкуванні запілля. Особливу увагу звернув він на командний склад, закликавши старшин-українців колишньої російської армії з бойовим стажем, з вищою військовою освітою, та певних з національного боку. Боротьба з більшовиками продовжувалась, вона була вперта і жорстока. З Галичини прибуло 3 корпуси війська, приєдналися до армії УНР і вступили під команду Головного Отамана Симона Петлюри. Почався успішний похід на Київ.

С. Петлюра пробував порозумітися з Добровольчою Армією генерала Денікіна що до спільної боротьби проти більшовиків, вимагаючи від «добровольців» Самостійної Української Народної Республіки. Денікін брутально відкинув пропозицію Головного Отамана. Почалася війна на два фронти – проти більшовиків і проти Денікіна. Боротьба продовжувалась з перемінним успіхом.

Але в той час наша армія була в катастрофальному стані під оглядом забезпечення. Пошесть (сипний тиф) десяткував її шерехи, сотні людей вмирили без ліків. Армія не могла битися, бо не було чим і відійшла на захід. Головний Отаман наказав більшій частині армії, що складалася з добровольців, похід в запілля ворога, а решта була інтернована поляками.

Перипетії визвольної боротьби примусили С. Петлюру покинути межі Батьківщини і виїхати за кордон. З ним виїхав Уряд УНР і значна частина республіканської армії. З кінця 1920 року зачинається еміграційний період чинності Голови Директорії – Головного Отамана військ УНР – продовжений до дня його трагічної смерті. Означався він перебуванням у Тарнові, Варшаві, Будапешті, Відні, у Швейцарії і нарешті в Парижі.

В березні 1925 р. С. Петлюра оселився у готельчику, в якому мешкали лише професори та студенти поближчих шкіл. У тому ж домі мешкало кілька українців, які належали до найближчого оточення Головного Отамана. Його кімната, хоч невелика та скромненька, стала огнищем, при якому збирались всі ті, з ким Головний Отаман бажав співпрацювати, кого хотів використати для державно-національних справ.

Не раз приймав він у себе чужинців. Він для всіх чужинців був найактивнішим борцем за незалежність України, для наших приятелів і прихильників він був живим втіленням ідей Української Державности, а для ворогів і прихильників більшовиків – їх найстрашнішим ворогом.

Ворог не спинився перед ганебними засобами боротьби і першою своєю жертвою намітив Того, кому вірила, кого чекала вся Україна.

На початку свого перебування у Парижі Головний Отаман хоч трохи оберегався, слухав пересторог і просьб не виходити самому, але завжди з кимось, хто на той час виконував обов'язки ад'ютанта. Під кінець перестав зовсім берегтися, почав виходити сам. Ще 26 травня уранці він робив проєкти на цілий день, умовлявся щодо побачень, та давав розпорядження. Вийшов він біля години 1-ої з дому та пішов снідати до маленького ресторану Шартъ на вул. Расін. Вбивник Шварцбард стояв на розі вул. Расін та вичікував, а коли Симон Петлюра наблизився вистрілив до нього. Пан Отаман упав, але кривожадний кат до лежачого стрілив п'ять разів. Смертельно пораненого перевезли до шпиталю, де приблизно біля 2 1/2 години – Головний Отаман помер. Тіло героя-мученика перевезено до Медично-Правничого Інституту для виконання лікарських формальностей, а 30-го травня 1926 р., після похоронної відправи в румунській православній церкві, де небіжчик майже щонеділі молився – поховано на цвинтарі Монтпарнас.

Не стало Симона Петлюри, – та живе ще його діло, що провадить його ціла нація. Речник державної волі народу за свого життя, Симон Петлюра живе своїми ідеями та своїм прикладом, що стали для нас святим заповітом. Окроплений власною жертвенною кров'ю Петлюра-Мученик став більш страшним та ненависним ворогам нашої національно-державної справи, ніж коли він жив.

Не стало Симона Петлюри, та залишились петлюрівці.

Петлюрівщина, чи Українська Народна Республіка – це традиція і прапор незалежності України.

Ту традицію і прапор легально і фактично додержує Державний Центр УНР, на чолі якого до трагічної хвилини стояв Симон Петлюра.

Реферат виголошений на жалібній академії 26 травня 1968 року в парафіяльній залі української Святотроїцької православної церкви в Бюфало, США.

І народної пісні шанувальник

Др. Василь Дмитріюк – лікар, посол і церковна людина, був справжнім українським підляським патріотом і дбав про збереження рідних традиційних народних творів і звичаїв. Він передавав навчені в рідному селі Костомлоти і околиці народні пісні до історичних довідок у співпраці з товаришем др. Тимошем Олесіюком. Багато відомостей про народні звичаї відзеркалені в піснях залишилися в його архівних документах. Вони без сумніву є вартісні для вивчення історичних пам'яток Підляшшя. Др. В. Дмитріюк мав дуже добру пам'ять і багато тих пісень записував вже в США, у 1960-их роках. Його чутливі деклямації, з пам'яти, творів Шевченка, Франка, Руданського, і інших авторів, включно з народними, до останніх днів його життя завжди чарували слухачів. Ось тут тексти кільканадцяти таких, ним особисто записаних, підляських пісень.

Гоготи

(У вечір під Новий Рік)

Васильова мати пішла гоготати,
Старих літ споминати.
На новеє літо
Суди тобі, Боже,
Пане Господарю,
Пшениці нажати,
Пива наварити,
Горілки нагнати,
Синів поженити,
Дочок под'давати.
Гу, гу, гу,
Дай же того, що на рогу,
Кишки, ковбаски,
Ложечку кашки.

Повіт Біла-Підляська, село Костомолоти і надбужня околиця від Кодня по Кричів.

Малая нічка купалночка

(Перед Іваном Купалом)

Малая нічка купалночка
Не виспалася Наталочка.

Погнала воли, хлипаючи,
За нею хлопці, співаючи.

Окрушок хліба за плечима,
Дрібні сльозоньки під очима.

Окрушок хліба утну, утну,
Дрібні сльозоньки отру, отру.

Молодая молодежи,
Ой, вийди, вийди на вулицю.

Ой, вийди, вийди на вулицю,
Розліж дівонькам купальницю.

Ой як я маю виходити,
Дівонькам купальницю розкладати?

В мене свекорко, не батенько,
Не поколише мого дитяти.

А що поколише, кулаком дише,
А що погляне, кулаком гряне.

Ой, люлі, люлі, дитя спати,
Бо пішла мати гайдувати.

Бо пішла мати гайдувати,
Дівонькам купальницю розкладати.

Село Костомолоти і надбужня околиця, повіт Біла-Підляська. Всі наступні пісні мають ідентичну паспортизацію (хіба, що подано інакше).

Ой дай же мні, Боже (Петрівочна)

Ой, дай же мні, Боже, недільки діждати,
Чи не прийде моя мати мене й одвідати.

Неділька минає, мати не буває, –
Сушить, крушить на серденьку, –
– ніхто й не відає.

Як би зозулькою, соколові очі –
Полетіла б до матінки темненької ночі.

Як би залетіла, сіла б на порозі,
Як почувала б моя мати, то стала б плакати.

Як ти зозуленька – до саду кувати,
Як же ти є моя дочка – то кличу до хати.

Як на моїм полі пшениця родила,
Тоді мене, моя мати, родина любила.

Як на моїм полі пшениця звелася,
Тоді мене, моя мати, родина зріклася.

Роди ж, пшениченько, хоч не колосяста,
Люби мене, родинонько, хоч доля нещасна.

Ой, високо, високо (Петрівочна)

Ой, високо, високо (2 – двічі)
Клен-дерево од води.

Ой, хоч же він високо, (2)
Таки листок упаде.

Таки листок упаде (2)
Та за водою попливе.

Ой, далеко, далеко (2)
Батенько од мене.

Ой, хоч же він далеко, (2)
Таки мене спом'яне.

Таки мене спом'яне (2)
І дитятком назове.

Ой, далеко, далеко (2)
Матінка од мене.

Ой, хоч вона далеко (2)
Таки мене спом'яне.

Таки мене спом'яне (2)
І дитятком назове.

Ой, далеко, далеко (2)
Братичок од мене.

Ой, хоч же він далеко (2)
Таки мене спом'яне.

Таки мене спом'яне (2)
Сестрінкою назове.

Ой, далеко, далеко (2)
Сестрінка од мене.

Ой, хоч вона далеко (2)
Таки мене спом'яне.

Таки мене спом'яне (2)
Сестрінкою назове.

Село Костомолоти, повіт Біла-Підляська.

Де ти, Ясю, був (Петрівочна)

Де ти, Ясю, був, чом не приїхав,
Як я листи писала?
Чи вдома не був, чи коня не мав,
Чи мати не казала?

Ой, був я вдома і мав я коня,
І мні мати казала,
Найстарша сестра коня вивела,
Середня й осідлала.
А найменшая, літ не доросла, –
Всю правдоньку сказала.

Не їдь, Ясіньку, ти мій братечку,
До тої дівчиноньки.
Єсть того цвіту на всьому світу, –
Найдеш собі іншую.

Ясінько їде, горішки щипле
'Д ліщини до ліщини.
Горішки щипле, в кишеньку сипле
То для своєї милої.

Широкеє болоннячко (Петрівочна)

Широкеє болоннячко засіяне
сачовицею
Ліпше було дівчинонькою,
як тепер молодичею.

Як була я дівчинонькою – впивалася
горілонькою,
А як стала молодичею – то більш
слізьми, як водицею.

На синьому озері

На синьому озері, озері
Писар гуси займає, займає
Та на хлопців моргає.

Ой ви, хлопці-молодці, молодці,
Закажіте дівонці, дівонці,
Нехай гусей пильнує, пильнує.

Сивий коник, сивий

Сивий коник, сивий, –
мальована бричка, –
Люблять мене хлопці, хоч я
невеличка.

Хоч я невеличка, та доброго роду, –
Йдуть за мною хлопці, як я йду
по воду.

Ой, світи, місяцю

Ой, світи, місяцю, на всякі сторони, –
Старайся, Іванку, на літо собі жони.

Не буду старатись, не буду шукати, –
У пана Романа хорошая дочка.

Іванко вечером в Романовім
подвір'ячку, –
Стук, стук, в віконечко, чи не
вийде коханн'ячко.

Що ж то за диво, за диво

Що ж то за диво, за диво, –
Пожаром дубе горіло.
Ой, там чоловіки гасили, –
Цebraми воду носили.

Що ж то за диво, за диво, –
Пожаром дубе горіло.
Ой, там молодиці гасили, –
Чепцями воду носили.

Що ж то за диво, за диво, –
Пожаром дубе горіло.
Ой, там молодці гасили, –
Шапками воду носили.

Що ж то за диво, за диво, –
Пожаром дубе горіло.
Ой, там дівчата гасили, –
Фартушками воду носили.

Молодая княгиня

Молодая княгиня, молодая княгиня,
душенько,
По саду ходила, ключами дзвонила.

Ой, вставайте, бояре, ой, вставайте
бояре, душенько,
Будуйте кам'яницю, велику
світлицю.

Щоб не вилітали, щоб не вилітали,
душенько
Утята і чирята, сивії голуб'ята.

Щоб не виносили, щоб не виносили,
душенько,
Дівочької краси, дівочької краси.

Бо дівочья краса, бо дівочья
краса, душенько,
Коса до пояса, коса до пояса.

* * * * *

Молодая княгиня, молодая княгиня,
душенько,
По саду ходила, ключами дзвонила.

Ой, вставайте, бояре, ой, вставайте
бояре, душенько,
Будуйте кам'яницю, велику
світлицю.

Щоб не вилітали, щоб не вилітали,
душенько
Утята і чирята, сивії голуб'ята.

Щоб не виносили, щоб не виносили,
душенько,
Молодецької краси, молодецької
краси.

Бо молодецькая краса, бо
молодецькая краса, душенько,
Хустина за поясом, хустина
за поясом.

За шапкою квітка, за шапкою квітка,
душенько,
З лівого боку дівка, з лівого боку
дівка.

По таночку ходить, по таночку
ходить, душенько,
За рученьку водить, за рученьку
водить.

**Ой, не розвивайся,
зелена дуброво**

Ой, не розвивайся, зелена дуброво,
Куди ти їдуть, молоді жовніри.

Де слезонька кане,
білий камінь стане

Під ним рута зельона,
на їм рожа червона.

Батенько виходить, коника виводить
Свому сину на війну, у чужую сторону.

Коник вороненький, – мій син
молоденький,
Повернися ж із війни, із чужої сторони.

Коник вороненький, я й сам
молоденький,
Не вернуся із війни, із чужої сторони.

Матінка виходить, кошулю виносить,
Свому сину на війну, у чужую сторону.

Кошуля біленька, – мій син
молоденький,
Повернися ж із війни, із чужої сторони.

Кошуля біленька, я й сам
молоденький,
Не вернуся із війни, із чужої сторони.

Братичок виходить, шабельку виносить
Свому брату на війну, у чужую сторону.

Шабелька стальненька, – мій брат
молоденький,
Повернися ж із війни, із чужої сторони.

Шабелька стальненька, я й сам
молоденький,
Не вернуся із війни, із чужої сторони.

Сестрінка виходить, хустоньку
виносить
Свому брату на війну, у чужую сторону.

Хустонька новенька, – мій брат
молоденький,
Повернися ж із війни, із чужої сторони.

Хустонька новенька, я й сам
молоденький,
Не вернуся із війни, із чужої сторони.

Милая виходить, перстень виносить
Свому мужу на війну, у чужую сторону.

Перстінь золотенький, – мій муж
молоденький,
Повернися ж із війни, із чужої сторони.

Перстінь золотенький, я й сам
молоденький,
Повернуся із війни, із чужої сторони.

Під церквою, під небеською

Під церквою, під небеською, (2)
Там мій милий забит лежить. (2)

Прилинуло три зозуленьки, – (2)
Одна сіла у головонці. (2)

Друга сіла у білих ручок, (2)
Третя сіла у білих ножок. (2)

Що в головонці – його матінка, (2)
Що в білих ручок – його сестрінка, (2)

Що в білих ножок – його милая. (2)
Мати плаче – він до віку, (2)

Сестра плаче – він до року, (2)
Мила плаче – до неділі. (2)

Лежи, милий, як диль гнилий,
Другий буде, як день білий.

Лежи, милий, як колода,
Другий буде, як ягода.

Бреніли річки, бреніли

Бреніли річки, бреніли
До пана Романа під сні.

А в пана Романа новий двір,
В ньому богатства на весь світ.

А в пана Романа дочка є,
Он по подвір'ю гуляє.

Став її Іванко питати,
Чи можна Марисю сватати.

Сватай, Іванку, за себе,
Давно вже люблю я тебе.

Через Дунай хибная кладка

Через Дунай хибная кладка,
А я молоденька все стихше,

Все стихенька ступаючи,
Золотії ключі здіймаючи,

Щоб то голосно не звонили,
Мого свекорка не збудили,

Бо, як і збудять, то й не приспати,
А мні молоденькій не погуляти,

А я молоденька, гуляти раденька,
Як старая буду, гуляти забуду.

Через наше сельце

Через наше сельце везено деревце

А в тому селі церковку будують

А в тій церковці молодих звінчають

Молодий Степанко Марисю сватає

– Гоя, гоя, везено деревце.

– Гоя, гоя, церковку будують.

– Гоя, гоя, молодих звінчають.

– Гоя, гоя, Марисю сватає.

Програма Шевченківських днів з підписами організаторів, подарована докторові Василеві Дмитріюкові, як членові хору та декламаторові

Віншувальна грамота докторові Василю Дмитріюкові від співтоваришів із табору «Орлик» у Берхтесгаден, 13 січня 1950 року

В. П.
 Родина
ОЛЕСЮКІВ-ОЛЕСЕВИЧІВ:
 ГНАТ ВОСІПОВИЧ
 1861-29.IV.1940
 ОЛЕНА КИРИЛІВНА
 2.III.1878-7.IX.1961
 ОЛЕКСА ГНАТОВИЧ
 6.I.1916-30.III.1939
 ОКСАНА
 1923-1929
 ТА
БАЗИЛЕВИЧІВ:
 ОЛЕКСАНДР МИХАЙЛОВИЧ
 28.III.1891-15.IX.1932
 АНДРІЙ
 20.X.1931-20.X.1931
БОГДУКЕВИЧІ:
 ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ
 ТА
 ІРИНА СТЕПАНІВНА
 ЗГІНУЛИ ТРАГІЧНО
 В 1945 РОЦІ
 СЛІТЬ СПОКІЙНО РІДНІ НАШІ
 СВІТЛА ПРА-ВАС ПАМ'ЯТЬ

Могила сімей українських патріотів Берестейщини – Олесіюків, Базилевичів та Богдюкевичів на Тришинському цвинтарі у Бересті

Юрій Гаврилук

Берестейщина – земля з українською мовою та історією

Як «вкусити» Полісся, зокрема це нібито найбільш «глухе» – берестейсько-пінське, яке «прип'яте до Прип'яті»? Можна, у душі колишніх романтиків, пробувати тут шукати деінде не бачених реліктів минулого, дошукуватися у надприп'ятських багнах, до речі зараз назагал осушених, прабатьківщини слов'ян. А можна міфологію залишити на стороні та просто заглянути у кілька цікавих місць цього регіону сучасної Білорусі, який із Україною пов'язаний не лише географічним сусідством.

Хтось може заперечити: Берестейщина – регіон мало записаний в українській історії та сьогодні, адже де йому до Київщини, Галичини чи Волині. Але й тут, зокрема у Бересті, відбувалися доленосні для нас події. У княжій добі Бересть та трохи західніший від нього Дорогичин, були свого роду вікном Київської Русі на Захід. У 1596 р. саме тут відбувся Берестейський синод, а затверджена на ньому церковна унія Київської митрополії з Римом сколихнула українське суспільство, стаючи одним із джерел спалаху у 1648 році (який докотився до Берестя та Пінська). Більш як 90 років тому, у лютому 1918 р., Українська Народна Республіка підписала у Бересті свій перший мировий договір, а саме місто стало тоді українським обласним центром. Майже вчора, у грудні 1991 р., після українського референдуму про незалежність, в урядовій резиденції Віскулі у Біловезькій пущі, яка є справжньою квітучою окрасою Берестейщини, підписано угоди, які поклали кінець існуванню Радянського Союзу. Отже подорож цим регіоном, яку кияни можуть почати із станції метро Берестейська, чи проспекту Миру – колись Брест-Литовського проспекту, буде завжди мандрівкою слідами української історії (зокрема, коли «екскурсовод» – історик, який знає трохи більше аніж це, що говориться про минуле офіційно).

До того і українську мову в її поліському варіанті почути від автохтонів тут не важко, адже не таємниця, що більшість із майже півтора мільйонного населення Берестейської області має українське етнічне коріння, хоч за переписом 1999 року українців тут має бути усього-на-всього 3,8%.

Берестя – місто миру і війни

Свідченням заплутаності історії Берестейщини, на якій вже перед тисячоліттями зустрілися українські (руські) та польські впливи, згодом доповнені російськими, є сама назва найголовнішого міста, від якого виникло й ім'я регіону. Адже сьогодні постійно вживана, в тому числі й українськими ЗМІ, назва «Брест», це російська калька із польської назви «Brześć», яка у XVI-XVII ст., внаслідок полонізації суспільно-політичного життя Великого князівства Литовського замінила давньоукраїнську літописну назву «Берестьє/Берестій» (у деяких старих документах зустрічаємо ще форму «Brzeście»).

До речі, росіяни, які у 1795 р. оволоділи західною частиною Берестейського воєводства, взагалі ліквідували старе Берестя, розташоване поміж Бугом та рукавами Мухавця. Житлові квартали перенесено на схід, а на тому місці у 1830-40-х рр. станула фортеця, складена із величезної цегляної цитаделі для 12 тис. солдатів та 4-х мурованих укріплень, які обведено 10-метровим земляним валом. Згодом фортеця перебудовувалася та розбудовувалася, але під час Першої світової війни так і не перейшла боєвого випробування. У серпні 1915 р., коли наближалися німці, російські війська у рамках загального відступу залишили Берестя, взірвавши частину укріплень та спаливши багато кварталів міста (наслідки цього застосування тактики «спаленої землі» можна побачити на поштових листівках, які тиражувала німецька армія).

Отже у світову історію Берестейська фортеця вписалася тоді не війною, а миром – саме тут, у т.зв. Білому палаці (колишній василіянський монастир), у грудні 1917 року почалися мирові переговори Центральних держав (Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія, Туреччина) з Українською Народною Республікою та «червоною» Росією. Про мировий договір з більшовицькою Росією з 3 березня 1918 р. всіх вчили у школі. Постійно замовчувався мировий договір з УНР, який підписано майже місяць раніше, 9 лютого 1918 р. Будуча його наслідком мілітарна допомога Німеччини у боротьбі з більшовицькою Росією завершилася формальною ліквідацією УНР та перетворенням її у гетьманську Українську державу. Однак, оскільки німці визнали цим актом приналежність Берестейщини до України, Берестя з весни 1918 р. почало ставати українським адміністративно-освітнім центром Холмської губернії – як за УНР, так і за правління Скоропадського. Все ж не було тут повноцінних українських збройних сил, тому в лютому 1919 р., після цього як Берестя залишили німецькі частини, які охороняли відступ кайзерівської армії з України, місто та весь регіон зразу були зайняті поляками. У 1919-1920 рр. на території фортеці діяв табір, у якому перебували українські солдати взяті поляками у полон на Волині, а після підписання договору про спільну боротьбу із більшовиками, формувалися частини очолюваної Симоном Петлюрою Армії УНР.

У міжвоєнному періоді фортеця використовувалася як польським військом, так і поліційним відомством – саме сюди у 1930 р. запроторено опозиційних до санаційного уряду польських політичних діячів (в тому числі колишнього прем'єр-міністра В. Вітоса). Можна б сказати, що для тодішньої Польщі Поліське воєводство було свого роду Сибіром чи Соловками, адже у недалекій від Берестя Березі-Картузькій діяв важкий табір для політичних в'язнів, у якому в 1934-1935 рр. перебували м.ін. майбутній головнокомандуючий УПА Роман Шухевич і Тарас Боровець, який під псевдонімом Тарас Бульба організував у 1940-х Поліську Січ. Натомість міська тюрма у Бересті була останнім місцем карання Степана Бандери, приреченого 1934 р. на довічне ув'язнення (Бандера втік із неї 13 вересня 1939 р.).

Саме тоді відбулося перше хрещення вогнем Берестейської фортеці, бої за яку почалися 14 вересня. Однак після 4-денної оборони польське військо залишило укріплення та перейшло на західний берег Бугу. Незабаром, 22 вересня 1939 р., після спільного параду підрозділів Вермахту та Червоної Армії, німці передали фортецю радянському командуванню – Берестя стало обласним центром Білоруської РСР (другим обласним центром став Пінськ, однак у 1954 р. був підпорядкований Берестю).

Довшою була оборона Берестейської фортеці у 1941 році, адже хоч німці захопили її після тижневої облоги, окремі групи червоноармійців протрималися до початків серпня. Після війни ці події офіційна радянська пропаганда не популяризувала, хоч би тому, що останні оборонці, які потрапили до гітлерівського полону та вижили, після «визволення» знов опинилися у таборах – цим разом сталінських. «Погода» змінилася наприкінці 1950-тих – початку 1960-тих рр. і оборона Берестейської фортеці увійшла в канон радянської історичної пропаганди. Вже у 1971 році створений був меморіальний комплекс з численними пам'ятниками оборонцям та спеціальним музеєм. Як багато іншого на Білорусі – все тут по-радянськи діє також сьогодні.

Київське вікно на Захід, яке закрила геополітика

Коли вже «надихаємося» радянським офіціозом, який справжній героїзм живих людей намагався замінити псевдоісторичним трафаретом для продукції чергових поколінь ментальних гвинтиків, можемо спробувати заглянути у набагато дальшу історію. Перейшовши Холмські ворота Волинського укріплення фортеці опинимося майже у XIII ст. – поруч схованих у павільйоні зі скла та бетону залишків старовинного міста. Це Археологічний музей «Берестье», в якому у відкритій формі презентуються будинки двох вулиць ремісничого кварталу Берестя, яких залишки біля шість сторіч зберігала земля. На стендах розміщених довкола оглядової галереї можна любоватися предметами виявленими під час розкопок, в тому числі такими перлинами, як кістяний гребінь із вирізаними буквами кирилиці. Нічого не скажеш – грамотні були наші предки! Адже місто засновано «праукраїнцями»-волинцями на початку XI ст., коли ця територія була частиною стольної Київської землі.

В тому часі основний торгівельний шлях із Києва до Польщі і Західної Європи пролягав саме через Берестя – київські «луччі люди» потрапляли сюди своїми «ладьями» через Дніпро, Прип'ять та систему переволоків між Прип'яттю і Мухавцем. У 1019 р. через Берестя у Польщу тікає переможений Ярославом Мудрим князь Святополк, а рівно пів сторіччя пізніше подібна дорога чекає Ярославового сина Ізяслава, якого з великокнязівського престолу скинуло народне повстання у Києві.

У половині XII ст., після послаблення Києва, Берестя і Дорогичин увійшли до складу удільного Волинського князівства (деякий час навіть були тут окремі удільні князі з волинської династичної вітки). Зв'язок зі столицею Волині Володимиром бачимо також на церковному полі, адже Берестейщина аж до кінця XVIII ст. належала до Володимирської єпархії (з XVI ст. іменованої Володимирсько-Берестейською). Все ж після занепаду у половині XIV ст. Галицько-Волинської держави між Берестейщиною і Волинню стала з'являтися тріщина, яка у першій половині XX ст. призвела до відокремлення Берестейсько-Пинського Полісся від України.

У 1366 році, після війни поміж Польщею та Великим князівством Литовським і Руським за галицькі і волинські землі, Берестейщина опинилася у Троцькому удільному князівстві, в якому володів Кейстут Гедимінович (батько Витовта). Це відокремлення Берестейщини від Волині та «прив'язання» до північних, етнічно білоруських і литовських земель, закріпили постанови Люблинського сейму 1569 року, коли Берестейське воєводство залишилося у складі ВКЛ (було це фактично всупереч волі берестейської шляхти, яка також вимагала приєднання до Польської Корони, куди перейшла Волинь, «не хочучи розривати з браттю своєю – волинськими панами»). Межу поміж складовими частинами Речі Посполитої – Великим кн. Литовським і Польською Короною зберегли і петербурзькі керівники Російської імперії, які наприкінці XVIII та на початку XIX ст. рисували адміністративну карту «Західної Росії». Так Берестейщина, разом із білоруськими та литовськими землями, опинилася у складі Гродненської (Берестя і Кобринь) та Мінської губерній (Пінськ), які належали до т.зв. Сєверо-Западного края адміністрованого генерал-губернатором у Вільні. Волинь тоді належала до Юго-Западного края, отже, коли Російська імперія була тюрмою націй, то українці Берестейщини потрапили до чужого корпусу.

Зрозуміло, мовні та етнографічні дослідження, які почалися у другій половині XIX ст. показали, що навколо Берестя і Пінська проживає «малоруське плем'я», але українські спроби, щоб у ході Визвольних Змагань і тут «відновити історичну справедливість», тобто дати змогу полішкам об'єднатися з Україною, провалилися внаслідок мілітарної поразки. Згодом сам факт приналежності Берестейщини до українського етнокультурного масиву заперечували як керівники відродженої Польщі, так і сталінського СРСР. Вже у 1920-х польська державна адміністрація застосувала пряму фальсифікацію, приписуючи у статистиках берестейсько-пінським українцям білоруську або «тутешню» національність (білоруси, як раховані «нерозвинutoю» нацією, не вважалися загрозою для політичних інтересів Варшави). Дійсність цьому

заперечувала – у Поліському воєводстві активно тоді діяла «Просвіта», українська кооперація та політичні партії лівого спрямування (Сельсоюз та Сельроб), з яких списків вибиралися українці посли і сенатори польського парламенту.

Таку саму стратегію застосував «великий мовознавець» Сталін, приєднуючи осінню 1939 р. Бересть і Пінськ до Білоруської РСР. Нічого тут не помогли намагання місцевих українських патріотів, які їздили до Москви з надією на визнання етнографічних фактів, як і подібні спроби тодішнього партійного керівника України Микити Хрущова. Єдиним поступком був дозвіл на зорганізування кількох десятків шкіл з навчанням українською мовою (у шкільному році 1940/41 і ці почали закривати).

Парадоксально, але етнічний характер Берестейщини без якихось особливих застережень визнала у 1941 р. нацистська Німеччина, приєднуючи цю територію до Райхскомісаріату Україна та дозволивши обмежений розвиток українського шкільництва і культурного життя. Зрозуміло, все мало втримуватися у формах безпечних для окупаційної влади, отже покарання за будь-який зв'язок з українським націоналістичним підпіллям, а зголом і УПА, було лише одне – розстріл (так загинули м.ін. голови Українських допомогівих комітетів у Бересті та Кобрині).

Коли влітку 1944 р. німці були вигнані, з-за спин червоноармійців миттєво вихинули енкаведистські опричники, які вели боротьбу не лише зі збройним бандерівським підпіллям, але, так само як і у 1939-1941 рр., також з мирними проявами «українського націоналізму». Не дивно, що багато поліщуків-українців покинуло свій рідний край ще перед цим сумнівним визволенням (саме так у Польщі опинилася родина поета Остапа Лапського, у 2007 р. лауреата Шевченківської премії, який живе у Варшаві). Ще декілька років протрималося навчання українською мовою у нечисленних сільських школах, ще деякий час місцевим уродженцям дозволялося вписувати «українець» у графі «національність», а згодом і це заборонено (особисто зустрічався з людьми, які у воєнному квитку з 1940-х ще українці, а за паспортом з 1970-х вже білоруси). Офіційно бути українцями дозволялося тільки особам народженим на території УРСР. У рамках «консолідації білоруської нації», навіть у наукових білоруських виданнях, місцеві українські говірки стали звати білоруськими, а фольклор отримав етикет білоруської народної культури (а й видається у перекладі білоруською!).

Горбачовська перебудова, а згодом і розвал СРСР, дали можливість деякого відродження українського культурного життя. У 1990 році виникло Українське громадсько-культурне об'єднання Берестейської області, а кілька років пізніше «Просвіта Берестейщини», які видавали навіть свою пресу («Голос Берестейщини» та «Берестейський край»). Однак неприхильний до будь-яких форм незалежної суспільної діяльності режим Лукашенка ліквідував у 1999 році названі організації, відмовивши їм у обов'язковій «перереєстрації». З бібліотек області вилучено також «крамольний» «Словник Берестейщини», виданий 1996 року у Львові уродженцем поліської землі Володимиром Леонюком. Отже «консолідація білоруської нації» на Берестейщині триває.

Зміст

Володимир Дмитріюк, <i>Подорож у минуле</i>	5
Мирослава Гаюк-Дмитріюк, <i>Життєпис доктора Василя Дмитріюка</i>	9
Др. Василь Дмитріюк, <i>Спомини</i>	19
<i>Від упорядників</i>	20
<i>Від автора</i>	21
<i>Родина, шкільні і студентські роки</i>	23
<i>Спомин про Галичину 1915-1917 років</i>	31
<i>Спомин з 1917 року</i>	45
<i>Спомини з 1918 – 1927 років</i>	51
<i>Петлюрівщина (51) Берестейщина (56) Поляки в Бересті – 1 (62)</i>	
<i>Більшовики в Бересті (66) Поляки в Бересті – 2 (68) 1921 рік (68)</i>	
<i>Посол до Сейму (69) Післяслово (84)</i>	
Додаток № 1: <i>Екзгумація і лікарські оглядини тіла Ольги Басараб</i>	85
Додаток № 2: <i>Діяльність д-ра Василя Дмитріюка</i> <i>на сторінках української преси 1918-1926 рр.</i>	86
<i>На Підляшші перед Другою світовою війною</i>	93
Додаток № 3: <i>Тесть др. Василя Дмитріюка – о. Ігнатій</i> <i>Криницький та теща, добродійка Олена Онуфрієвна</i> <i>з дому Хомацька</i>	105
Додаток № 4: <i>Відпис петиції з вимогою усунути з Тересполя</i> <i>др. Василя Дмитріюка</i>	107
<i>Спомин про вересень 1939 року</i>	110
<i>Окупація та еміграція</i>	117
 <i>Матеріали до історії сім'ї та статті</i>	 127
 Др. Василь Дмитріюк, <i>Карпо Романович Дмитріюк</i>	 129
Додаток № 5: <i>Посмертна згадка</i>	131
<i>Відомості про доктора ветеринарії Євгена Дмитріюка.</i> <i>Листування др. Василя Дмитріюка з др. Ярославом Гелетою</i>	 132
Др. Василь Дмитріюк, <i>Симон Петлюра</i>	136
<i>І народної пісні шанувальник. Фолкльорні записи</i> др. Василя Дмитріюка	 147
 Юрій Гаврилук, <i>Берестейщина – земля з українською</i> <i>мовою та історією</i>	 155